पुस, २०७९

पत्रकारिता

PATRAKARITA

नेपाल पत्रकार महासंघ, केन्द्रीय समिति

साधारणसभाले हामीलाई मार्गनिर्देश गर्नेछ

विपुल पोखरेल

नेपाल पत्रकार महासंघ
केन्द्रीय साधारणसभा
FNJ Nepal
२०७९ पुस ८–९
सुर्खेत

केन्द्रीय साधारणसभा

विशेषाङ्क

थाहा नगरपालिका-४, दामनमा आयोजित नेपाल पत्रकार महासंघको तेस्रो पूर्ण (प्रथम कार्यमूलक) बैठक ।

२०७९ असोज ५ र ६ गते भक्तपुरको नगरकोटमा सम्पन्न केन्द्रीय समितिको छैठौं पूर्ण बैठक ।

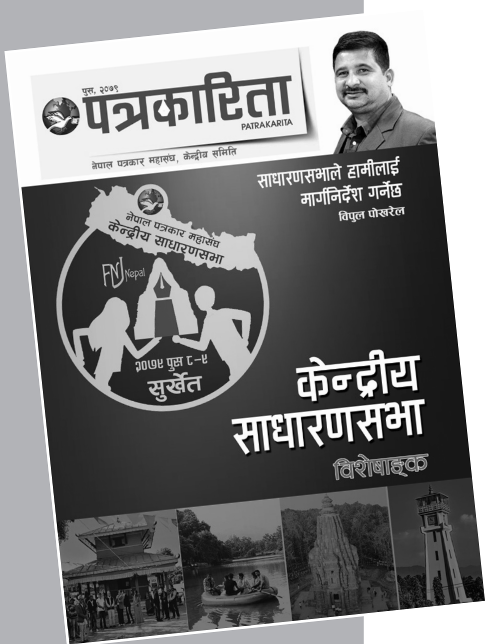

विषय सूची

■ केन्द्रीय साधारणसभाले हामीलाई मार्गनिर्देश गर्नेछ

विपुल पोखरेल, अध्यक्ष, नेपाल पत्रकार महासंघ/४

■ विचार तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता र सञ्चारको हक र सीमाहरू

तारानाथ दाहाल/७

■ मिडियामैत्री बन्न नसकेको प्रतिनिधिसभा

डा. सुरेश आचार्य/११

■'डिजिटल' पत्रकारिताको सन्दर्भ : 'सम्पादकीय प्रक्रिया' अनुशरणको अभाव र 'विश्वसनीयता'को संकट

धर्मेन्द्र झा/१४

■ नेपाली पत्रकारिता र पत्रकार महासंघ

डा. महेन्द्र विष्ट/१६

■ नेपाल पत्रकार महासंघका आगामी कार्यभार

गोविन्द आचार्य/१९

■ पत्रकारको श्रम अधिकार : महासंघको उच्च प्राथमिकता

रमेश विष्ट/२२

■ २६औं महाधिवेशनबाट निर्वाचित कार्यसमितिको तीन वर्षे कार्ययोजना

रोसन पुरी/२५

■ महासंघको आर्थिक अवस्था र भविष्यको योजना

कलेन्द्र सेजुवाल/३४

■ सामाजिक सञ्जाल, सञ्चारकर्मी र सञ्चारसंस्था

सृजना अर्याल/३६

■ मिशन पत्रकारिता र लोकतन्त्र

शम्भु श्रेष्ठ/३८

■ नेपाली पत्रकारितामा श्रमजीवी जनशक्तिको सन्दर्भ

शिव लम्साल/४०

■ पत्रकार महासंघको अबको बाटो

गणेश बस्नेत/४२

■ महासंघ के हो ? महासंघ के होइन ?

विश्वमणि सुवेदी/४४

■ फोनिजको संघर्ष : समावेसी सञ्चारको संकल्प

डण्ड गुरुङ/४७

■ मिडियाको वर्तमान अवस्था

बबिता बस्नेत/५०

सञ्चार प्रतिष्ठानलाई श्रमशोषण मुक्त बनाई सबैको शिर उँचो बनाऔं

संगीता खड्का/५२

■ श्रमसमस्या र महासंघको कार्यभार

रामकृष्ण अधिकारी/५५

■संकटको गहिराइमा लुम्बिनीको छापा पत्रकारिता

सुशील पोखरेल/६०

■ डिजिटल मिडियामा स्वरोजगारको अवसर

भीषण राई/६४

■ ललितपुर जिल्ला र पत्रकारिताको अवस्था

ज्ञानप्रसाद पौडेल/६८

■ पत्रकारितासँगै नेतृत्वमा पनि अब्बल मधेश प्रदेशका पत्रकार महिला

ललिता साह/७०

नेपाल पत्रकार महासंघद्वारा प्रकाशित त्रैमासिक

'पत्रकारिता'

सम्पादक : उदय जीएम

संयोजन : लेखनाथ न्यौपाने

सम्पादक मण्डल :

शन्तराम बिडारी, रामकृष्ण अधिकारी, मणि दाहाल, कृष्ण गिरी, प्रकाश धौलाकोटी, भरत शाह, माधव पौडेल, दीपेन्द्र शर्मा, सुशील पोखरेल, केसी लामिछाने, शिवराज खत्री, राधा नेपाली, कृति भट्टराई, भवानी पाण्डे, डिला भुसाल, पवन पौडेल, तारामणि सापकोटा, मिन ठकुरी, जगत खड्का, मिलन तिमिल्सेना

कार्यालय :

सञ्चारग्राम, तिलगंगा, काठमाडौं

फोन नं. ०१–४११२७६३, ४११२६७३

इमेल : fnjpublication@gmail.com

वेबसाइट : fnjnepal.org

लेआउट/छपाइ :

अल मिडिया सोलुसन प्रा.लि

बागबजार, काठमाडौं

सम्पादकीय

मार्गनिर्देशको पर्खाइमा महासङ्घ

नेपाली पत्रकारको साझा र सर्वोच्च संस्था नेपाल पत्रकार महासङ्घको पनि सर्वोच्च निकाय हो- केन्द्रीय साधारणसभा। देशभरिबाट विधानअनुसार चुनिएर आउने राष्ट्रिय परिषद सदस्यको गरिमामय सहभागिता रहने यो सभाले नै महासंघका विगतका कामको निर्मम र वस्तुगत समीक्षा गर्दै आगामी यात्राका लागि महासंघलाई मार्गनिर्देश गर्दछ।

यसपटक कर्णाली प्रदेशको राजधानीसमेत रहेको सुन्दर नगरी वीरेन्द्रनगर सुर्खेतमा यही २०७९ पुस ८ र ९ गते केन्द्रीय साधारणसभा सम्पन्न हुँदैछ। आसन्न केन्द्रीय साधारणसभाअघि यसका जिल्ला, प्रदेशलगायतका संरचनाका साधारणसभा धमाधम भइरहेका छन्।

वर्तमान कार्यसमितिको निर्वाचनलगत्तै विश्व महामारीका रूपमा फैलिएको कोरोनाको दोस्रो लहर प्रारम्भ भयो र राज्यले लकडाउनको घोषणा गर्‍यो। कोरोना कहरको अवधिसम्म महासंघले आफूलाई देशैभरका आफ्ना सदस्यको स्वास्थ्य सुरक्षा र उपचार प्रक्रियामा केन्द्रित गर्‍यो। यो कार्यमा महासंघका सम्पूर्ण संरचना अत्यन्त संवेदनशील भएर क्रियाशील रहे। दोस्रो चरणको कोरोना कहरबाट त्राण पाएपछि बल्ल नयाँ कार्यसमितिका गतिविधिले गति लिएका हुन्।

महासंघको दामन बैठकमा 'तीन वर्षे कार्ययोजना' पारित गरी महासंघले आफूलाई अगाडि बढ्ने दिशा तय गर्‍यो। त्यसपछि कोरोनाकै तेस्रो लहरले पनि महासंघका गतिविधिमा केही प्रभाव पार्‍यो। यद्यपि, यो लहरले त्यति मानवीय क्षति नगरेको हुनाले सामान्य रूपमा महासंघका गतिविधि सुचारु रहे। त्यसयता भने महासंघका काम सुचारु रूपमा अगाडि बढिरहेका छन्।

सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रमा प्रवेश गरेपछि मुलुक अझै कानुन निर्माणको चरणमै छ। सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकारले निर्माण गरिरहेका मिडियासम्बन्धी कानुन प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतामैत्री तथा संविधानअनुकूल बनाउन खबरदारी, लविङ र दवावका कार्यक्रमलाई महासङ्घले निरन्तरता दिएको छ। आफूलाई दीर्घकालसम्म शासन गर्ने कानुनको दीर्घकालीन असर हामीलाई नै पर्ने भएकाले कानुन निर्माणको प्रक्रियामा महासङ्घले अत्यन्त सूक्ष्म र गम्भीर चासो राख्दै आएको छ र यसमा महासङ्घ केही हदसम्म सफल पनि भएको छ।

मेरुदण्डको रूपमा रहेका श्रमजीवी पत्रकारको हकहितको संरक्षणलाई महासङ्घले उच्च प्राथमिकता दिएको छ। 'जहाँ श्रम समस्या, त्यहाँ पत्रकार महासङ्घ' भन्ने नारा नै अघि सारेर महासङ्घले श्रम समस्यालाई सम्बोधन गरिरहेको छ। महासङ्घको 'प्रेस स्वतन्त्रता अनुगमन तथा श्रमजीवी पत्रकार हित प्रवर्द्धन विभाग'ले सङ्घर्ष, दबाब, वार्ता र कानुनी प्रक्रियाको बाटोबाट उल्लेखनीय उपलब्धि हासिल गरेको छ।

नेपाली पत्रकारितामा प्रविधिको आगमनले निम्त्याएका चुनौती, पत्रकारिता क्षेत्रमा मौलाएका विकृति र विसङ्गतिको अन्त्य, सामाजिक सञ्जाल तथा भिडियो प्लेटफर्मले सिर्जना गरेका पत्रकारिता र पत्रकार परिचयको सङ्कट, महासङ्घको आन्तरिक जीवनको महत्त्वपूर्ण पाटो सदस्यता शुद्धीकरणलगायतका विषयमा महासङ्घ निकै गम्भीर हुनुपर्ने देखिएको छ। पत्रकारको क्षमता विकास र सुरक्षित भविष्यका लागि सुस्पस्ट खाका बनाउनु अत्यावश्यक भइसकेको छ।

अनेक चुनौतीमाझ केन्द्रीय साधारणसभा सम्पन्न हुँदैछ। कर्णाली प्रदेशको यो भूमिमा हुने साधारणसभाले पक्कै पनि महासङ्घका आगामी यात्राका लागि मार्गनिर्देश गर्नेछ। त्यसैलाई ऊर्जा प्रदान गर्दै महासङ्घको सुर्खेत शाखा न्यानो आतिथ्यताका लागि तम्तयार छ। कर्णालीको यो भूमिमा सुस्वागतम! •

केन्द्रीय साधारणसभाले हामीलाई मार्गनिर्देश गर्नेछ

विपुल पोखेल, अध्यक्ष, नेपाल पत्रकार महासंघ

महासंघका लक्ष्य प्राप्तिका लागि रणनीति निर्माण गर्नेछ । संस्थाको शुद्धीकरणका लागि समेत नीति बन्ने छ । हाम्रो आधा कार्यकालको समीक्षा गर्दै थप प्रभावकारी बन्नका लागि स्पष्ट दृष्टिकोण पनि साधारणसभाले दिनेछ ।

नेपाल पत्रकार महासंघमा यसअघि १० बराबर १ जना चुनिएर आउने र उनीहरूको मतदानबाट केन्द्रीय नेतृत्वको चयन गरिन्थ्यो । यसपालि पहिलोपटक प्रत्यक्ष निर्वाचन प्रणालीबाट निर्वाचन भएको छ । यहाँ पहिले पनि महासंघको नेतृत्वमा चुनिइसक्नु भएको छ । पहिले र अहिलेमा के भिन्नता पाउनुभयो ?

पत्रकार महासंघलाई लोकतन्त्रको उच्चतम अभ्यास गर्ने संस्थाको रुपमा विकास गर्नका लागि हामीले प्रत्यक्ष निर्वाचन प्रणाली अबलम्बन गरेका हौं । प्रतिनिधिमार्फत चुनिँदा भन्दा सबै सदस्यहरूबाट चुनिँदा नेतृत्वमा आत्मविश्वास बढी हुन्छ नै । साथै सबै सदस्यहरूप्रति बराबर उत्तरदायी हुनु पर्ने दायित्वबोध पनि हुन्छ । सदस्यहरूलाई मताधिकार दिनु भनेको नेतृत्व चुन्ने अधि कार दिनु हो । त्यसकारण सबै सदस्यहरूमा समेत यो प्रणालीले उत्साह थपेको महसुस भएको छ ।

प्रत्यक्ष निर्वाचन प्रणालीका फाइदा र बेफाइदाहरूलाई कसरी केलाउनु भएको छ ? के आसन्न केन्द्रीय साधारणसभामा विधान संशोधन हुने सम्भावना छ ?

हामीले लोकतान्त्रिक अभ्यासका लागि प्रत्यक्ष निर्वाचन प्रणाली अबलम्बन गरेका छौ र यो व्यवस्थाको पहिलोपटक मात्र अभ्यास भएको छ । त्यसकारण अझै यो प्रणालीको बेफाइदा केलाउने अवस्था आएको छैन । यही प्रणालीलाई अझ प्रभावकारी बनाएर लैजाने सवालमा छलफलहरू भइरहेका छन् । साधारणसभामा विधान संशोधनको कुनै एजेण्डा छैन ।

यहाँको कार्यकालको झण्डै आधा अवधि सकिएको छ । आधा कार्यकालको स्वमूल्यांकन गर्दा आफू र सिंगो केन्द्रीय समितिलाई कहाँ पाउनुहुन्छ ? के महासंघको निर्धारित उद्देश्य परिपूर्तिका लागि महासंघ खरो उत्रिएको छ ?

आधा अवधिको समीक्षा गर्दा सन्तोष गर्न लायक ढंगले हामी अगाडि बढेका

छौं । मुलुक संघीय लोकतन्त्रमा प्रवेश गरेपछि आवश्यक कानुन निर्माणको कार्य जारी छ । हामीले ती कानुनहरू प्रेस स्वतन्त्रतामैत्री बनून् भनेर खबरदारी गर्दै आएका छौं । हाम्रो खबरदारीले कानुनका मस्यौदाका त्यस्ता प्रावधान हटेका पनि छन् । कतिपय मस्यौदाहरू छलफलका लागि भनेर रोकेर राखिएको छ। यो हाम्रो एउटा उपलब्धि हो । त्यस्तै श्रमजीवी पत्रकारको सन्दर्भमा पनि हामीले संवाद, दवाव र न्यायालयमार्फत उल्लेख्य उपलव्धि हासिल गरेका छौं । महासंघका सबै संरचनाहरूमा श्रमसमस्याको सुनुवाइ गर्नका लागि डेस्क बनाउँदै छौं। संगठनको शुद्धीकरणका लागि पनि रणनीति निर्माण गरेर अगाडि बढेका छौं ।

त्यसैगरी समसामयिक सवालहरूमा पनि महासंघले आफूलाई प्रष्ट दृष्टिकोणका साथ उभ्याएको छ। संविधानको कार्यान्वयनदेखि अदालतमा उपस्थित समस्याका सन्दर्भमा समेत एउटा नागरिक संस्थाको रुपमा महासंघ बोलेको छ। सहजीकरणका लागि छलफलको अगुवाई समेत हामीले गरेका छौं ।

हामी निर्वाचित हुनासाथ कोभिडको बढ्दो असरबाट पत्रकारलाई सुरक्षित राख्नका लागि महासंघले अभियान नै चलायो। थुप्रै साथीहरूको स्वास्थ्य उपचारका लागि काम गरेका छौं । यी र यस्ता कामहरूको निरन्तरताले गर्दा हामी सही बाटोमा छौं भन्ने लाग्दछ ।

नेपाली पत्रकारिता जगतमा श्रम समस्या निकै चर्कोरुपमा उठ्ने गरेको छ। विभिन्न लहरमा आएको कोरोना कहरका कारण यो झनै गम्भीर बनेको छ। यसको स्थायी समाधानको बाटो के होला ?

नेपाली पत्रकारिता क्षेत्रमा श्रमको समस्या 'क्रोनिक' बनेर बसेको छ । यसबाट हामीले स्थायीरुपमा नै मुक्तिको खोजी गर्न जरुरी छ। सञ्चारसंस्था, राज्यको नीति, त्यो नीति कार्यान्वयन गर्ने संरचना र स्वयं पत्रकारहरूले ऐतिहासिक निर्णय लिएर मात्र यो सम्भव छ। महासंघको लडाईले अस्थायीरुपमा साथीहरूका समस्या हल त भएका छन् । तर श्रमको उचित मूल्य पाउने थिति बसाल्नका लागि काम गर्नैपर्ने भएको छ। श्रमजीवी पत्रकार ऐन कार्यान्वयनका लागि त्यो ऐनका प्रावधानहरूमाथि छलफल गरेर आवश्यक परेमा संशोधनका लागि सबै पक्ष तयार हुनुपर्दछ। सामाजिक सुरक्षा कोषमा सञ्चारसंस्थालाई लैजानका लागि पनि प्रेरित गर्ने र त्यसका लागि कोषलाई अझ सरल र आकर्षक बनाउन आवश्यक छ। सञ्चारसंस्थाहरूमा सामूहिक सौदाबाजीको अभ्यासलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्ने छ । यसरी हामी सरोकारवालहरूको बीचमा निकास खोज्ने ढंगको नियमित छलफल प्रारम्भ गर्न आवश्यक छ। यसो भयो भने हामीले समाधानको बाटो पहिल्याउन सक्ने छौं ।

महासंघको जीवनमा लामो समयदेखि सदस्यता शुद्धीकरणको प्रश्न अत्यन्त विवादित बन्दै आएको पाइन्छ । यो विषयमा एउटा मापदण्ड बनाएर कडाइका साथ टुंगोमा पुराउन सकिँदैन ?

सकिन्छ । हामीले यसका लागि रणनीति समेत बनाएका छौं । हाम्रो विधानको व्यवस्थाअनुसार जिल्लाले सदस्यताको टुङ्गो लगाउँछ, प्रदेश समितिले अनुमोदन गर्छ र केन्द्रले अभिलेख राख्दछ।

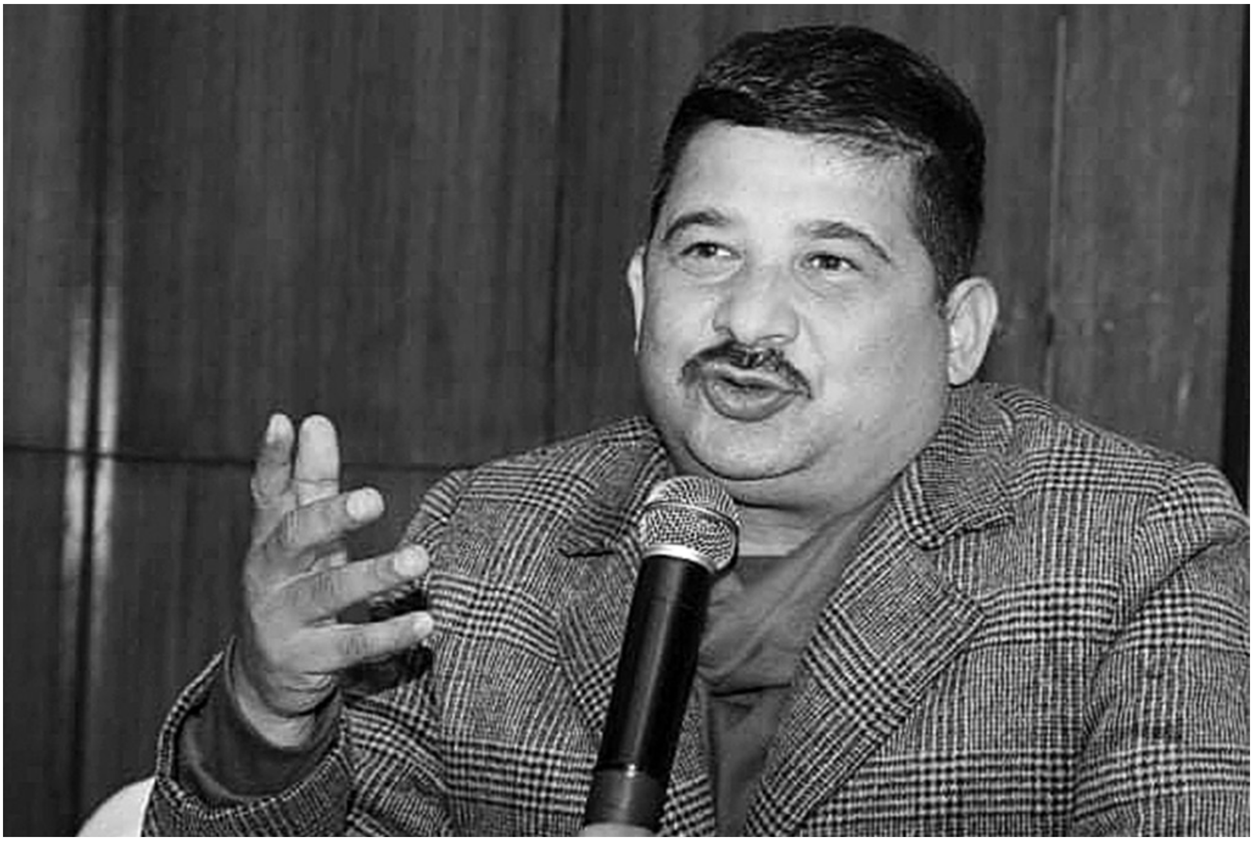

त्यसकारण नीति बनाएरै जिल्लाबाट सदस्यताको प्रक्रिया अगाडि बढ्दादेखि नै शुद्धीकरणलाई ध्यान दिन आवश्यक छ। यसका लागि सबै शाखाहरू तैयार छन्। नवीकरणको सवालमा पनि त्यसैगरी क्रियाशीलतालाई आधार बनाउने नीति बनाएका छौं। कुनै समयमा महासंघमा योगदान पुराएका र अहिले पत्रकारिता छाडेकाहरूलाई सदस्यता परित्याग गर्न अपिल पनि गरेका छौं। महासंघको विधानमा रहेको मानार्थ सदस्यताको व्यवस्थालाई पनि हामीले शुद्धीकरणसँग जोडेर कार्यान्वयन गर्ने सोंच बनाएका छौं।

पहिलो र दोस्रो लहरको कोरोना संक्रमणको महामारी र देशमा लागू भएको "लकडाउन"का कारण नेपाली सञ्चारगृहहरू आर्थिकरुपमा थला परेका छन्। कैयौं पत्रकारहरू जागिर छोड्न वाध्य पारिएका छन्। यस्तो अवस्थामा पत्रकार र सञ्चारगृहहरूका राहतका लागि महासंघले के कस्ता पहलकदमी गर्‍यो ?

सञ्चार क्षेत्रमा निजी क्षेत्रको ठूलो लगानी छ। त्यो लगानीको सुरक्षाका लागि राज्यले नै अभिभावकीय भूमिका निर्वाह गर्नु पर्दछ। कोरोनाकालमा देशको मात्र हैन संसारभरको व्यवसायिक क्षेत्र धराशायी नै बन्न पुगेको हो। त्यसको असर नेपाली पत्रकारिता क्षेत्रमा पनि परेको छ। सञ्चारगृहहरूका लागि हामीले सफ्ट लोनको व्यवस्था गर्न राज्यलाई भन्यौं। कार्यान्वयन पनि भयो। तर त्यसरी लिइएको लोन सञ्चारसंस्थामै खर्च हुनुपर्दछ। त्यहाँ काम गर्ने श्रमजीवी पत्रकारहरूले तलव नपाउने, त्यो पैसा अन्यत्रै लगानी गरेको भन्ने पनि सुन्नमा आएको छ। त्यसो हो भने त्यो सरासर गलत हो। त्यसलाई छानबिन नै गर्नुपर्दछ।

जागिर गुमेका पत्रकारहरूमध्ये कतिपयलाई त महासंघको पहलमा पुनर्वहाली समेत गरिएको छ। हामीले एउटा कोष बनाएर त्यसरी जागिर छोड्न बाध्य भएकाहरूलाई फेलोसीप दिने नीति बनाएका छौ र कोषमा जम्मा गर्ने रकमको खोजी गर्दैछौं। महासंघले कोरोनाको असरबाट प्रभावित पत्रकार र सञ्चार संस्थाहरूका लागि अलग अलग राहत प्याकेजका लागि पनि रणनीति बनाएर सरकारको ध्यानाकर्षण गराएका छौं। अझै पनि सम्भावनाहरूको खोजीका लागि हामी प्रतिबद्ध भएर क्रियाशील छौं।

श्रमजीवी पत्रकारहरूको पेशागत र भौतिक सुरक्षा, क्षमता अभिबृद्धि र वृत्ति विकासका लागि महासंघले विगतमा के गर्‍यो र आगामी दिनमा के गर्ने योजना छ ?

पत्रकारको सुरक्षाको चुनौती सधै रहन्छ। त्यसकारण यो विषय महासंघको प्राथमिकतामा पर्दछ। हामीले पत्रकारहरूलाई कुनै पनि प्रकारको असुरक्षाको अवस्था महसुस भए सहजीकरण गर्ने, पुनर्स्थापना गर्नेदेखि कानुनी लडाईसम्म लड्दै आएका छौं। पछिल्लोपटक इन्टरनेट प्लेटफर्ममार्फत पनि असुरक्षित हुने गरेको पाइएको छ। यसबाट जोगिनका लागि सञ्चारसंस्थाहरूलाई निर्देशिका बनाउन प्रेरित पनि गरेका छौं। महासंघ आफैले पनि आइटी विशेषज्ञ समूहको सहयोगमा यस्तो समस्या देखिएका ठाउँहरूमा काम गर्न लगाएको छ।

क्षमता अभिबृद्धिका लागि हामीले महासंघका सबै संरचनाहरूमार्फत तालिमहरू सञ्चालन गर्दै आएका छौं। यसका लागि राज्यलाई प्रशिक्षण प्रतिष्ठान तत्काल गठन गर्न दवाव पनि दिँदै आएका छौं। आगामी दिनमा पनि यी कुराहरूलाई अझ प्रभावकारी रूपमा उठाइनेछ।

नेपाल पत्रकार महासंघ समावेशिताका हिसावले देशकै रोलमोडल मानिन्छ। तर, कुनै अधिकारबिना भौतिक उपस्थिति मात्र गराइयो भन्ने आरोपलाई कसरी खण्डन गर्नुहुन्छ ?

खण्डन गर्न जरुरी नै छैन। यसलाई अझ प्रभावकारीरुपमा लैजाने कुरामा प्रतिबद्ध हुने हो। महासंघको समावेशी चरित्र र चित्रले अरु संस्थाहरूलाई पनि प्रेरित गरिरहेको छ। यो सकारात्मक कुरा हो। समावेशी प्रतिनिधित्व त भयो अब सबै पक्ष र समुदायको पक्षमा के गर्ने भनेर महासंघले योजना बनाउनु पर्दछ। समस्याहरूको पहिचान गर्ने र तीनको समाधानका लागि आवाज दिनेगरी पत्रकारिता क्षेत्रलाई विकास गर्न आवश्यक छ। यसका लागि महासंघ जस्तो समावेशी संरचना भएको संस्थाले पहलकदमी लिनुपर्छ। महासंघका सबै सदस्यहरूको दायित्व पनि हो यो।

समानुपातिक विज्ञापन ऐनको कार्यान्वयन, साना लगानीका मिडिया, विभिन्न मातृभाषा एवं मोफसल र महिला, दलितले सञ्चालन गरेका सञ्चारमाध्यमको प्रवर्द्धनका लागि महासंघले के पहलकदमी गरिरहेको छ ?

महासंघको निरन्तरको आवाजले गर्दा विज्ञापन बोर्ड गठन भएको छ। तर त्यसको संरचना र क्षेत्राधिकार हामीले भनेको जस्तो हुन सकेन। त्यसलाई अझ प्रभावकारी बनाउनका लागि कानुनसमेत संशोधन गर्नुपर्ने आवाज हामीले उठाइरहेका छौं। विज्ञापन निगाह हैन, अधिकार हो भन्ने कुरा स्थापित गराउन राज्यलाई खबरदारी गरिरहेका छौं। स्थानीय विज्ञापन स्थानीय सञ्चारसंस्थाहरूलाई दिलाउनका लागि हामीले पहल गरिरहेका छौ। अब त्यसको परिणाम समेत देखिन थालेको छ। मातृभाषा, दलित, महिलाले सञ्चालन गरेका र मोफसलका मिडियाहश्रलाई प्रोत्साहन गर्ने नीति महासंघको हो। प्रेस काउन्सिलले गर्ने वर्गीकरणमा यस्ता सञ्चारसंस्थालाई प्रोत्साहनका लागि अतिरिक्त नम्बर दिनका लागि महासंघले पहल कदमी गर्‍यो र त्यो अभ्यासमा पनि छ। अझै प्रोत्साहन गर्नका लागि काम गर्न जरुरी छ।

महासंघका आगामी कार्यभारहरू के के होलान् ? महासंघलाई जीवन्त संस्थाको रुपमा अगाडि बढाउन के कस्ता कार्ययोजनाका साथ केन्द्रीय साधारणसभामा उभिन थाल्नुभएको छ ?

साधारणसभाले हामीलाई मार्गनिर्देश गर्नेछ। महासंघका लक्ष्य प्राप्तिका लागि रणनीति निर्माण गर्नेछ। संस्थाको शुद्धीकरणका लागि समेत नीति बन्ने छ। हाम्रो आधा कार्यकालको समीक्षा गर्दै थप प्रभावकारी बन्नका लागि स्पष्ट दृष्टिकोण पनि साधारणसभाले दिनेछ। ●

विचार तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता र सञ्चारको हक र सीमाहरू

हाम्रो संविधानका कतिपय सीमा बन्देजका व्यवस्थाहरू यी दुई अन्तराष्ट्रिय कानुनसँग बाझिन गएका पनि छन् । हाम्रो सर्वोच्च अदालतले ती सीमाहरूको समयक्रममा व्याख्याबाट सुधार गर्दै लाने अपेक्षा गरिएको छ ।

तारानाथ दाहाल

नेपालको संविधानको धारा १७ ले विचार तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको अधिकारलाई आधारभूत स्वतन्त्रताका रुपमा मौलिक हकमा सुनिश्चित गरेको छ।

धारा १७ (२) (क) मा प्रत्येक नागरिकलाई 'विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता हुने' उल्लेख छ।

त्यस्तो अधिकार भएतापनि सोको प्रतिबन्धनात्मक वाक्यांशमा स्वतन्त्रताको सीमा उल्लेख गरिएको छ। सीमाको व्यवस्था यस प्रकार छ :

"नेपालको सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता, राष्ट्रियता र स्वाधीनतामा वा संघीय एकाइ वा विभिन्न जात, जाति, धर्म, सम्प्रदायबीचको सु-सम्बन्धमा खलल पर्ने, जातीय भेदभाव वा छुवाछूतलाई दुरुत्साहन गर्ने, श्रमप्रति अवहेलना गर्ने, गालीबेइज्जती, अदालतको अवहेलना हुने, अपराध गर्न दुरुत्साहन गर्ने वा सार्वजनिक शिष्टाचार वा नैतिकताको प्रतिकूल हुने कार्यमा मनासिव प्रतिबन्ध लगाउने गरी ऐन बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन" ।

यो आधारभूत स्वतन्त्रतालाइ थप रुपमा अरु २ वटा मौलिक हकका धाराले बिस्तार गरेका छन् ।

आम सञ्चारसम्बन्धी हक

नेपालको संविधान धारा १९ मा आम सञ्चारसम्बन्धी देहाय बमोजिमको हकको व्यवस्था गरिएको छ।

(१) विद्युतीय प्रकाशन, प्रसारण तथा छापालगायतका जुनसुकै माध्यमबाट कुनै समाचार, सम्पादकीय, लेख, रचना वा अन्य कुनै पाठ्य, श्रव्य, श्रव्यदृश्य सामग्रीको प्रकाशन तथा प्रसारण गर्न वा सूचना प्रवाह गर्न वा छाप्न पूर्व प्रतिबन्ध लगाइने छैन।

तर, नेपालको सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता, राष्ट्रियता वा संघीय एकाइबीचको सु-सम्बन्ध वा विभिन्न जात, जाति, धर्म वा सम्प्रदायबीचको सु-सम्बन्धमा खलल पर्ने, राज्यद्रोह, गाली बेइज्जती वा अदालतको

अवहेलना हुने वा अपराध गर्न दुरुत्साहन गर्ने वा सार्वजनिक शिष्टाचार, नैतिकताको प्रतिकूल कार्य गर्ने, श्रमप्रति अवहेलना गर्ने र जातीय छुवाछूत एवं लैंगिक भेदभावलाई दुरुत्साहन गर्ने कार्यमा मनासिव प्रतिबन्ध लगाउने गरी ऐन बनाउन रोक लगाएको मानिने छैन।

(२) कुनै श्रव्य, श्रव्यदृश्य वा विद्युतीय उपकरणको माध्यम वा छापाखानाबाट कुनै समाचार, लेख, सम्पादकीय, रचना, सूचना वा अन्य कुनै सामग्री मुद्रण वा प्रकाशन, प्रसारण गरे वा छापेबापत त्यस्तो सामग्री प्रकाशन, प्रसारण गर्ने वा छाप्ने रेडियो, टेलिभिजन, अनलाइन वा अन्य कुनै किसिमको डिजिटल वा विद्युतीय उपकरण, छापा वा अन्य सञ्चार माध्यमलाई बन्द, जफत वा दर्ता खारेज वा त्यस्तो सामग्री जफत गरिने छैन।

तर, यस उपधारामा लेखिएको कुनै कुराले रेडियो, टेलिभिजन, अनलाइन वा अन्य कुनै किसिमको डिजिटल वा विद्युतीय उपकरण, छापाखाना वा अन्य सञ्चारमाध्यमको नियमन गर्न ऐन बनाउन बन्देज लगाएको मानिने छैन।

(३) कानुनबमोजिम बाहेक कुनै छापा, विद्युतीय प्रसारण तथा टेलिफोन लगायतका सञ्चार साधनलाई अवरुद्ध गरिने छैन।

सूचनाको हक

संविधानको धारा २७ मा सूचनाको हक प्रत्याभूत गरिएको छ। उक्त धाराको अनुसार "प्रत्येक नागरिकलाई आफ्नो वा सार्वजनिक सरोकारको कुनै पनि विषयको सूचना माग्ने र पाउने हक हुनेछ। तर, कानुनबमोजिम गोप्य राख्नुपर्ने सूचनाको जानकारी दिन कसैलाई बाध्य पारिने छैन।"

माथि उल्लिखित संविधानले व्यवस्था गरेको विचार तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता उपरको सीमा वा बन्देज लगाइन सक्ने आधारहरू अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डमा व्यवस्था गरिएका आधारहरूभन्दा ज्यादै व्यापक, अस्पष्ट र कम गम्भीर प्रकृतिका देखिन्छन्।

अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डहरूमा व्यवस्था गरिएको विचार तथा अभिव्यक्ति उपरका सीमाहरू र त्यस्ता सीमाहरूको वैधताको परीक्षणसम्बन्धमा तल चर्चा गरिएको छ।

अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतासम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड

अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको अधिकारले मानव अधिकारका अन्तर्राष्ट्रिय संयन्त्रहरूको शुरुवाती विकासक्रम देखिने सबै अन्तर्राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय संयन्त्रहरूमा महत्वपूर्ण स्थान ओगट्दै आएको छ। त्यसमा पनि विशेषगरी मानव अधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्र १९४८, नागरिक तथा राजनैतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय घोषणापत्र १९६६, मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको संरक्षणसम्बन्धी युरोपेली अभिसन्धि १९५०, मानवअधिकारसम्बन्धी अन्तर-अमेरिकी अभिसन्धि १९६९, मानवअधिकार तथा मानिसहरूको अधिकारसम्बन्धी अफ्रिकी बडापत्र, १९८१ आदिले यस अधिकारलाई महत्वपूर्ण स्थान प्रदान गरेका छन्।

मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८

संयुक्त राष्ट्रसंघको साधारणसभाद्वारा १० डिसेम्बर, १९४८ मा पारित यो घोषणापत्र अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताकाका सम्बन्धमा अवलम्बन गरिएको पहिलो औपचारिक अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेज हो। मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रलाई मानवअधिकारको अन्तर्राष्ट्रिय आलेख (International Bill of Human Rights) पनि भन्ने गरिन्छ।

संयुक्त राष्ट्रसंघको साधारणसभाद्वारा पारित यो घोषणापत्र मानव अधिकारको संरक्षण तथा सम्बर्द्धनका लागि संयुक्त राष्ट्रसंघको एक

संविधानमा व्यवस्था गरिएका सीमाहरू :

सञ्चारसम्बन्धी हकका सीमाहरू	विचार तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताका सीमाहरू
• सार्वभौमसत्ता, • भौगोलिक अखण्डता, • राष्ट्रियता • संघीय एकाइबीचको सु-सम्बन्ध खलल पार्ने • विभिन्न जात, जाति, धर्म वा सम्प्रदायबीचको सु-सम्बन्धमा खलल पर्ने, • राज्यद्रोह, • गाली बेइज्जती • अदालतको अवहेलना • अपराध गर्न दुरुत्साहन • सार्वजनिक शिष्टाचार, नैतिकताको प्रतिकूल कार्य • श्रमप्रति अवहेलना • जातीय छुवाछूत एवं लैंगिक भेदभावलाई दुरुत्साहन गर्ने कार्य	• सार्वभौमसत्ता • भौगोलिक अखण्डता, • राष्ट्रियता • स्वाधीनता • संघीय एकाइ बीचको सु-सम्बन्धमा खलल पर्ने, • विभिन्न जात, जाति, धर्म, सम्प्रदायबीचको सु-सम्बन्धमा खलल पर्ने, • जातीय भेदभाव वा छुवाछूतलाई दुरुत्साहन गर्ने, • श्रमप्रति अवहेलना गर्ने, • गालीबेइज्जती, • अदालतको अवहेलना, • अपराध गर्न दुरुत्साहन • सार्वजनिक शिष्टाचार वा नैतिकताको प्रतिकूल हुने कार्य

महत्वपूर्ण उपलब्धिका रूपमा रहेको छ।

घोषणापत्रले मानव अधिकारका आधारभूत मापदण्डका रूपमा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतालाई समेटेको छ। जसअन्तर्गत प्रत्येक व्यक्तिलाई बिनाकुनै हस्तक्षेप आफ्नो विचार प्रकट गर्ने, आफूले चाहेको सूचना माग्ने, प्राप्त गर्ने तथा त्यस्तो सूचना कुनै माध्यमद्वारा बिनाबन्देज प्रसार गर्ने स्वतन्त्रता हुन्छ।

घोषणापत्रको धारा १९ को व्यवस्थाअनुसार,

'प्रत्येक व्यक्तिलाई विचार तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको अधि कार छ, यस अधिकारमा बिना कुनै हस्तक्षेप आफ्ना मत राख्ने र बिना रोकतोक, कुनै भौगोलिक सीमानाको अधिनमा नरही जुनसुकै सञ्चारमाध्यमद्वारा सूचना तथा विचार प्राप्त गर्ने, खोजी गर्ने र प्रसार गर्ने अधिकारसमेत समावेश छ।'

यसरी धारा १९ मा गरिएको यस व्यवस्थाले विचारको स्वतन्त्रता, सूचनाको हकको स्वतन्त्रता र प्रसारणको स्वतन्त्रतालाई समेट्छ।

नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्ध, १९६६

अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताका सम्बन्धमा नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्ध, १९६६ मा गरिएको व्यवस्था पनि मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रमा रहेको व्यवस्था सरह नै रहेको छ। विचार, अभिव्यक्ति तथा प्रेस स्वतन्त्रता प्रत्याभूति गर्ने सम्बन्धमा यो दस्तावेजको निकै ठूलो महत्व राख्छ।

यस अनुबन्धको धारा १९ ले गरेको व्यवस्थाअनुसार,

प्रत्येक व्यक्तिलाई बिनाकुनै हस्तक्षेप आफ्नो विचार राख्न पाउने अधिकार हुनेछ।

प्रत्येक व्यक्तिलाई अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको अधिकार हुनेछ,

जसअन्तर्गत, बिनाकुनै बन्देज वा सीमा आफूले चाहेको सूचना तथा विचार खोज्ने, प्राप्त गर्ने तथा त्यस्तो सूचना वा विचार मौखिक, लिखित वा मुद्रित रूपमा वा कलात्मकरूपमा वा आफ्नो छनौटको अन्य कुनै माध्यमद्वारा प्रसारण गर्न पाउने स्वतन्त्रता समेत हुनेछ।

यो अनुबन्धले अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको अधिकारहरूको प्रयोगमा विशेष कर्तव्य तथा उत्तरदायित्वहरू समावेश हुने व्यवस्थासमेत गरेको छ। त्यस्तो कर्तव्य तथा उत्तरदायित्वअर्न्तगत उल्लिखित अधिकारमा नियन्त्रण गर्न सकिने व्यवस्था पनि अनुबन्धले गरेको छ।

अनुबन्धको धारा १९(३) मा त्यस्ता नियन्त्रणहरू कानुनद्वारा स्पष्टरूपमा व्यवस्था गरिएको र अरूको अधिकार वा प्रतिष्ठा को सम्मानका लागि वा राष्ट्रिय सुरक्षा, सार्वजनिक व्यवस्था, सार्वजनिक स्वास्थ्य वा नैतिकताको संरक्षणका लागि आवश्यक ठानिएको समयमा मात्र लागू हुनसक्छ भन्ने व्यवस्था गरिएको छ।

२०११ को संयुक्त राष्ट्रसंघ मानव अधिकार समितिले उपरोक्त अनुबन्ध उपरको सामान्य टिप्पणी संख्या ३४ मा विचार र अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता, सूचनाको अधिकार लगायतका अधिकारहरूको व्याख्या गरी यसलाई थप सुदृढ बनाएको छ।

यसमा नियन्त्रणको व्यवस्था भएतापनि प्राप्त अधिकारलाई नै धरापमा पार्नेगरी नियन्त्रण हुनुहुँदैन भनी जोड दिइएको छ। अधिकार र सो उपरको नियन्त्रणको सम्बन्ध प्रष्ट हुनुपर्छ र मापदण्ड र अपवाद पनि सोही किसिमको हुनुपर्छ भनी निर्देशनसमेत दिएको छ।

अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताविरुद्ध लगाउन सकिने बन्देजसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड

अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता अधिकारको अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डहरू को अध्ययनले सिद्धान्ततः अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको अधिकारले व्यक्तिहरूका बीच सूचना तथा विचार आदान-प्रदानसँग सम्बन्धित कुनै पनि कार्यमा राज्यको हस्तक्षेपविरुद्ध सुरक्षा प्रदान गर्ने कुरा स्पष्ट भइसकेको छ। तथापि, अन्तर्राष्ट्रिय कानुनले अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको अधिकार निरपेक्ष वा पूर्ण अधिकार भने होइन भन्ने कुरा स्वीकार गर्छ।

सामान्यतयाः अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको उपयोगसँग सम्बन्धित अधिकांश क्रियाकलापहरू हानिरहित नै हुन्छन् तर 'सूचना तथा विचारको खोजी, प्राप्ति, र प्रवाहअन्तर्गत समाजलाई हानी गर्न सक्ने किसिमका क्रियाकलापहरू पनि पर्न सक्छन्। यस्ता कार्यको उदाहरणमा कसैको हत्याका लागि गरिएको दुरुत्साहन वा बालबालिकाहरूलाई अश्लील सामग्रीको बिक्री आदि पर्न सक्छ।

अन्य व्यक्ति तथा सामाजिक हितमा असर पार्ने त्यस्ता किसिमका अभिव्यक्तिहरूमा आवश्यकताको हदअनुसार बन्देज लगाउन सकिने कुरा अन्तर्राष्ट्रिय कानुनले स्वीकार गरेको छ। अन्तर्राष्ट्रिय संयन्त्रहरूमा त्यस प्रकारको बन्देज लगाउन सकिने आधार र अवस्थाका बारेमा स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरिएको छ, त्यस प्रकारको आधार वा अवस्था भए नभएको बारेमा परीक्षण गरिनुपर्ने पनि उल्लेख गरेको छ।

बन्देजको वैधता जाँचका लागि तीनखण्डे परीक्षण

अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतासम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डहरूले यस अधिकारविरुद्धको हस्तक्षेपलाई निकै गम्भीररूपमा लिँदै त्यस्तो कुनै हस्तक्षेपलाई निश्चित कठोर शर्तहरू पूरा गरिएका अवस्थामा मात्र अनुमति प्रदान गरेका छन्। अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डअनुसार अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको अधिकार नियम हो भने त्यसविरुद्धका सीमाहरू अपवाद हुन्।

नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्ध १९६६ को धारा १९(३) ले अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताविरुद्धको बन्देजको बैधानिकता जाँच्नका लागि परीक्षणको व्यवस्था गरेको छ। धारा १९(३) को व्यवस्थाअनुसार,

यस धाराको परिच्छेद दुईमा व्यवस्था गरिएको अधिकारहरूको उपयोग सँगसँगै विशेष कर्तव्य र दायित्व पर्छन्। तसर्थ यस अधिकारमा केही नियन्त्रण हुन सक्नेछ, तर त्यस्तो नियन्त्रण कानुनले व्यवस्था गरेका तथा निम्नलिखित हितको संरक्षणका लागि आवश्यक परेको अवस्थामा मात्रै लागू हुनेछ।

(क) अरूको अधिकार तथा प्रतिष्ठाको सम्मानका लागि।

(ख) राष्ट्रिय सुरक्षा, सार्वजनिक सुव्यवस्था वा सार्वजनिक स्वास्थ्य वा नैतिकताका लागि।

अन्य प्रमुख मानव अधिकार संयन्त्रहरूमा पनि समानरूपमा व्यवस्था गरिएको यस परीक्षण विधिमा तीनवटा खण्ड रहेको हुनाले यसलाई तीनखण्डे परीक्षणका रूपमा लिइन्छ। तीनखण्डे परीक्षणको पहिलो खण्डअन्तर्गत अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतामाथिको त्यस्तो कुनै हस्तक्षेप कानुन अनुकूल हुनुपर्छ। यहाँ कानुन अनुकूल हुनुपर्छ भन्नुको अर्थ कानुनमा व्यवस्था भएअनुरूप हुनुपर्छ, र त्यस्तो कानुन आफैंमा पनि न्यायिक (Just Law) हुनुपर्छ भन्ने हो।

त्यसैगरी, दोस्रो खण्डअनुसार त्यसरी कानुनीरूपमा लगाइएको प्रतिबन्धको उद्देश्य अन्तर्राष्ट्रिय कानुनअन्तर्गत वैध मानिएको कुनै निश्चित उद्देश्यको संरक्षण वा सम्बर्द्धन गर्ने हुनुपर्छ र अन्तिम शर्तअन्तर्गत लागू गरिएको त्यस्तो कुनै प्रतिबन्ध वैध उद्देश्यको संरक्षण र सम्बर्द्धनका लागि आवश्यक हुनुपर्छ। अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतामा प्रत्यक्ष एवं अप्रत्यक्षरूपमा बन्देज लगाउने कुनै पनि कानुन वा कदमले उल्लिखित परीक्षणको कुनै एक खण्ड मात्र पनि पालन गर्न नसकेमा त्यस्तो कानुन वा कदम अवैधानिक हुन्छ।

परीक्षणको पहिलो खण्ड :
त्यस्तो बन्देजको व्यवस्था कानुनमा नै गरिएको हुनुपर्छ

अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताविरुद्धको बन्देजको वैधानिकतासम्बन्धी पहिलो परीक्षण अथवा शर्त भनेको त्यस्तो कुनै हस्तक्षेपसम्बन्धी व्यवस्था कानुनमा स्पष्टरूपमा उल्लेख भएको हुनुपर्छ भन्ने हो। कानुन लागू गर्ने सरकारी अधिकारीको स्वेच्छामा त्यस्तो बन्देज लागू हुन सक्दैन, बन्देजका लागि सो समयमा लागू रहेको कुनै कानुन वा नियम हुनैपर्छ भन्ने यो प्रावधान निकै महत्वपूर्ण छ।

'कानुनमा व्यवस्था गरिएको' भन्ने शर्तको अर्थ बन्देजसम्बन्धी नियम लिखितरूपमा हुनुपर्छ भन्नमात्र खोजिएको होइन। त्यस्तो कुनै कानुन स्पष्ट र निश्चित हुन आवश्यक हुनुका साथै कस्तो किसिमको व्यवहार/कसुरको परिणाम के हुन्छ भन्ने कुरा पनि नागरिकहरूलाई स्पष्टरूपमा थाहा हुने किसिमको हुनुपर्छ।

अस्पष्ट शब्दहरू प्रयोग गरिएका, सो कानुन लागू हुने क्षेत्र अस्पष्ट भएका कानुनले ती मापदण्ड पूरा गर्दैनन् र परिणामस्वरूप कुनै पनि त्यस्ता कानुनहरू अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताविरुद्धका गैरकानुनी बन्देज हुन्। उदाहरणका लागि 'समाजमा झगडाको बीउ छर्न', 'राज्यको झुटो चित्रण गर्ने' कार्यमा लगाइएको बन्देजहरू अस्पष्टताका कारण पहिलो खण्डको परीक्षणमा असफल हुन्छन्।

परीक्षणको दोस्रो खण्ड :
बन्देजको व्यवस्था वैध कानुनी उद्देश्यपूर्तिका लागि हुन्छ

अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतामाथिको बन्देजको दोस्रो आवश्यक तत्व भनेको त्यस्ता प्रतिबन्धले वैध कानुनी उद्देश्य पूरा गर्नुपर्छ भन्ने हो। त्यस्ता वैध कानुनी उद्देश्यहरू के-के हुन् भन्ने कुरा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताका अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डहरूमा स्पष्ट रूपमा उल्लेख भएका छन्। नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्धको धारा १९(३) को परिच्छेद (क) र (ख) मा त्यस्ता बैध उद्देश्यहरू उल्लेख गर्दै अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतामाथिको बन्देजलाई सीमित पार्न खोजिएको छ। साथै महत्वपूर्ण कुरा के हो भने बन्देजका लागि आवश्यक त्यस्ता कानुनी उद्देश्यको सूचीमा सरकारले मनलागि परिवर्तन वा थपघट गर्न पाउँदैन्। सो अनुबन्धमा उल्लिखित वैध उद्देश्यअन्तर्गत अरूको अधिकार तथा प्रतिष्ठाको सम्मान, र राष्ट्रिय सुरक्षा, सार्वजनिक सुव्यवस्था वा सार्वजनिक स्वास्थ वा नैतिकताका लागि मात्र अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतामा बन्देज लगाउन सकिन्छ।

परीक्षणको तेस्रो खण्ड : *त्यस्तो बन्देज लगाउन आवश्यक नै हुनुपर्छ*

यस खण्डको परीक्षणअनुसार यदि त्यस्तो बन्देज साँच्चै आवश्यक छैन भने पहिलो र दोस्रो खण्डअनुरूप त्यस्तो बन्देज वैध उद्देश्य संरक्षणका लागि साँच्चै नै आवश्यक होइन भने कानुनअनुरूप र वैध उद्देश्य पूरा गर्ने किसिमको नै भए पनि परीक्षणको तेस्रो खण्डअनुरूप हुन सक्दैन र त्यसले अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताका उल्लंघन गर्छ।

अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार अदालतहरूले अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतामा अनावश्यक बन्देज लगाइएको भनी निर्णय दिएका अधिकांश मुद्दाहरूमा निर्णयको आधार त्यो सम्बन्धित कानुन आवश्यक रहेको नदेखिनु थियो। यसो हुनुको महत्वपूर्ण कारण अन्तर्राष्ट्रिय अदालतहरूले अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतालाई कुण्ठित गर्ने कुनै पनि कानुन वा व्यवहारका सन्दर्भमा 'आवश्यकता' भन्ने शब्दलाई ग्रहण गर्दा विभिन्न गुणहरूले सम्पन्न हुनुपर्ने मान्नु हो।

कुनै बन्देज 'आवश्यक' हुनका लागि अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतामाथिको त्यस्तो बन्देज सामाजिक आवश्यकता सम्बोधन गर्ने खालको, अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतामाथिको उपलब्ध बन्देजहरूमध्ये थोरै हानी पुऱ्याउने खालको, अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतामा कमसेकम हस्तक्षेप गर्ने खालको हुनुपर्छ। नेपालले मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८ र नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्ध, १९६६ दुबैलाई राष्ट्रिय कानुनसरह मानेको छ। त्यसैले उपरोक्त व्यबस्थाहरू हाम्रो संविधानको हिस्सासरह भएका छन्। हाम्रो संविधानका कतिपय सीमा बन्देजका व्यवस्थाहरू यी दुई अन्तराष्ट्रिय कानुनसँग बाझिन गएका पनि छन्। हाम्रो सर्वोच्च अदालतले ती सीमाहरूको समयक्रममा व्याख्याबाट सुधार गर्दै लाने अपेक्षा गरिएको छ। ●

(लेखक नेपाल पत्रकार महासंघको पूर्वसभापति हुनुहुन्छ।)

मिडियामैत्री बन्न नसकेको प्रतिनिधिसभा

नेपाल पत्रकार महासंघले आफैं आठ वटा काननूको आवश्यकता बोध गरेर मस्यौदासहित सरकारलाई बुझाउँदा सरकारले त्यसलाई रद्दीका टोकरीमा फाल्ने र आफ्ना स्वार्थ अनुकूलका विधेयक बनाउने बाहेक अरु काम गरेन ।

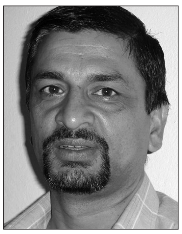

डा. सुरेश आचार्य

प्रतिनिधिसभाको सकिएको कार्यकाल सञ्चार क्षेत्र खासगरी मिडियाका हिसावले उपलब्धिमूलक रहेन। यस अवधिमा मुलुकले तीनजना सञ्चार मन्त्री पायो। पहिलो सञ्चार मन्त्री गोकुल बाँसकोटाले ल्याएका केही मिडिया विधेयक नियतमा खोट रहेका कारण पारित भएनन्। दोस्रो सञ्चार मन्त्री पार्वत गुरुङले ल्याएका विधेयकले पनि विवाद बाहेक समाधान खोजेनन् । तेस्रो सञ्चार मन्त्री ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की जस्तो हाइसञ्चो गरी शायदै कसैले सञ्चार मन्त्रालय चलायो होला ? उनले त आफैले पारित गराउनका लागि प्रतिनिधिसभा बैठकमा तयारी अवस्थामा पुऱ्याएको विधेयक संसद सचिवालयलाई एकघण्टा अघि सूचना दिएर रोक्ने काम गरे ।

नयाँ संविधान जारी भएपछिको पहिलो संसदले पारित गरेर प्रमाणीकरण भएको विधेयक राष्ट्रियसभा सदस्य निर्वाचनसम्बन्धी थियो । यो विधेयक २०७५ असार २५ मा जारी भएको थियो । यो संसदले पारित गरेका विधेयक २०७९ असोज २३ सम्म प्रमाणित हुँदै थिए । यसबीचमा ७२ वटा विधेयक राष्ट्रपतिले जारी गर्दा मिडियासम्बन्धी एउटा विधेयक पनि परेनन् । यसको अर्थ मिडिया सम्बन्धी विधेयक संसदमा प्रस्तुत नभएकै भने थिएन । मिडियालाई सरकारले आफ्नो नियन्त्रणमा राख्ने नियतबाट जसरी विधेयक संसदमा पेश भए, स्वभाविकरुपमा यसको सार्वजनिक प्रतिवाद भयो र अधिकांश विधेयक संसदमा छलफलमा नै आएनन् । केही विधेयकमा छलफल गरिए पनि टुङ्गोमा पुऱ्याउने हिम्मत भएको सञ्चार मन्त्री मुलुकले पाएन ।

प्रतिनिधिसभामा अहिले पनि २७ वटा विधेयक दर्ता मात्र भएर रहेको प्रतिनिधिसभाको वेवसाइटमा मंसीर मसान्तसम्म देखा परेका छन् । तीमध्ये सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालयले

पेश गरेको एउटा विधेयक पनि छ र त्यो विधेयक हो- सूचना प्रविधिको सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक । २०७५ साल फागुनमा अर्थात ओली सरकारकै पालामा दर्ता भएर रहेको यो विधेयक पनि विवादकै भूमरीमा थियो र संसदले यसलाई अगाडि बढाउने साहस गरेन ।

राष्ट्रियसभा भने स्थायी प्रकृतिको सदन हो। यो पाँच वर्षका बीचमा राष्ट्रिय सभामा उत्पत्ति भएको सञ्चारसम्बन्धी एउटा विधेयक प्रमाणीकरण भयो। सरकारले २०७५ पुस २४ गते दर्ता गरेको विज्ञापन नियमन गर्ने सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक झण्डै एक वर्षपछि २०७६ कार्तिक ८ गते कानूनका रुपमा जारी भयो । यो ऐन बनेसँगै विज्ञापन बोर्डको गठन भएको छ र विज्ञापनलाई व्यवस्थित गर्ने प्रयत्नमा रहेको छ । यद्यपि यो ऐन पनि उल्टो प्रक्रियाबाट शुरु भयो । सरकारको सञ्चार नीति २०७३ मा विज्ञापनसम्बन्धी नीतिको कुनै परिकल्पना गरिएन, तर २०७५ मा सरकारले एकाएक यस सम्बन्धी कानूनको आवश्यकता महसुस गर्‍यो। यद्यपि, विज्ञापन ऐनको आवश्यकताका बारेमा नेपाल विज्ञापन एजेन्सी संघले वर्षौंदेखि माग गर्दै आएको थियो । सरकारले २५ बुँदे नीति बनाउँदा समेत नपरेको विज्ञापनका विषयमा नीतिगत व्यवस्थाबिना कानुन बनेका कारण यसको कतिपय व्यवस्थासँग विज्ञापन व्यवसायीहरू नै सन्तुष्ट हुन सकेका छैनन् भने कतिपय कानुनी व्यवस्था कार्यान्वयनमा कठीनाई उत्पन्न भएको छ ।

अहिले पनि राष्ट्रियसभामा सार्वजनिक सेवा प्रसारण विधेयक कायम रहेको छ। २०७७ असार २४ मा सरकारले यो विधेयक दर्ता गरेर रेडियो नेपाल र नेपाल टेलिभिजनलाई सार्वजनिक सेवा प्रसारणमा लैजाने परिकल्पना गरेको छ। अहिले यो विधेयक राष्ट्रियसभाको विषय समितिमा छलफल भएर रहेको छ। सरकारको सञ्चार नीति २०७३ मा 'रेडियो नेपाल र नेपाल टेलिभिजनलाई राष्ट्रिय सार्वजनिक सेवा प्रसारणको रूपमा रूपान्तरण गरी लोकतान्त्रिक मूल्य, मान्यता र स्वतन्त्र पत्रकारिताको मर्मलाई आत्मसात् गर्दै स्वच्छ, निष्पक्ष र जनताप्रति उत्तरदायीरूपमा सञ्चालन हुने व्यवस्था गरिने छ' भनिए तापनि प्रस्तावित विधेयकले फेरि पनि यी दुबै माध्यमलाई सरकारको मातहतमा राख्ने नियतले नै विधेयक बनाएको छ। यस विषयमा नेपाल पत्रकार महासंघ र अरू मिडियासम्बद्ध संस्था र व्यक्तिले समेत यसलाई यथास्थितिमा पारित गर्नु सार्वजनिक सेवा प्रसारणको अन्तर्राष्ट्रिय मूल्य र मान्यता विपरीत हुने बताउँदै आएका छन् ।

अहिले विषय समितिमा छलफल भएर राष्ट्रिय सभामा फर्किएको यो विधेयकको रुपबारे सञ्चाकर्मी वा सरोकारवाला पक्षले जानकारी पाएका छैनन् । यी संस्था फेरि पनि सरकारप्रति उत्तरदायी रहने मान्यता राख्नु सार्वजनिक प्रसारण सेवाको भावना र मर्मविपरीत हुन्छ भन्ने हेक्का यो विधेयक पारित गर्दैगर्दा राष्ट्रियसभाका सदस्यले र प्रीतिनिधिसभामा प्रवेश गरेपछि नवनिर्वाचित ऊर्जाशील सांसदहरूले राख्नै पर्नेछ। भुक्तभोगीका रुपमा मिडियाकर्मी र मिडिया संस्थाहरूले फेरि पनि यो विषयमा सरोकार राख्ने नै छन् ।

मिडियासम्बन्धी अर्को एउटा विधेयक पनि राष्ट्रियसभाबाट प्रारम्भ भएर प्रतिनिधिसभामा अवसान हुन पुगेको छ। त्यो विधेयक हो- नेपाल मिडिया काउन्सिल सम्बन्धी कानुनलाई संशोधन र एकीकरकण गर्न बनेको विधेयक । २०७६ साल बैशाख २६ गते राष्ट्रियसभामा दर्ता भएको यो विधेयकले पनि मिडिया काउन्सिललाई सरकारको निर्देशन पालन गर्ने मातहतको निकायका रुपमा खडा गर्ने चाहना राखेको थियो । यद्यपि, सञ्चार नीति २०७३ जारी गर्दा भनिएको छ- प्रेस काउन्सिललाई पत्रकारिता क्षेत्रको आचारसंहिता अनुगमन गर्ने र आचारसंहिता उल्लङ्घनसम्बन्धी उजुरी सुनुवाइ गर्ने स्वतन्त्र, स्वायत्त र सक्षम निकायको रूपमा विकास गरिने छ। स्वतन्त्र र सक्षम व्यक्तिहरू रहेको सिफारिश समितिको सिफारिशमा पत्रपत्रिका, रेडियो, टेलिभिजन, अनलाइनलगायतका आमसञ्चारमाध्यमका उपभोक्ताको समेत प्रतिनिधित्व हुनेगरी समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा काउन्सिलमा अध्यक्ष र सदस्यहरूको नियुक्तिको व्यवस्था गरिनेछ। आचारसंहिता उल्लङ्घनका सम्बन्धमा सम्बन्धित पक्षको उजुरी वा स्वजानकारीका आधारमा काउन्सिलले दुबै पक्षको कुरा सुनी मेलमिलाप गराउने वा मध्यस्थको प्रक्रियाद्वारा समस्या समाधान गर्ने व्यवस्था गर्न सोहीअनुरूपको कानुन तर्जुमा गरी प्रेस काउन्सिललाई सक्षम बनाइने छ ।

विधेयकले सक्षम काउन्सिलको कल्पना गरेन, आफू अनुकूलको बनाउने चेष्टा गर्‍यो । सरकारको आफ्नै नीति विपरीत हुनेगरी प्रस्तुत भएका कारण यो विधेयकका बारेमा पनि व्यापक बिरोध भयो। कम्तीमा सरकारले निर्देशन दिने र नियुक्त पदाधिकारीलाई ठाडै बर्खास्त गर्नसक्ने प्रावधान संशोधन गरेर राष्ट्रियसभाले यसलाई पारित गरेको थियो । तर, यो विधेयक आफूले सोचेजस्तो बनाउन नपाएपछि न तत्कालीन सरकारले पारित गराउने चासो लियो, न त पछिल्लो सरकारले नै यसप्रति ध्यान दियो । अन्तिम अधिवेशन चलिरहँदा नेपाल पत्रकार महासंघको उच्चस्तरीय टोलीले प्रधानमन्त्रीलाई भेटेर यो विधेयक पारित गर्न आग्रह गर्‍यो । प्रधानमन्त्रीको निर्देशनमा त्यसअनुरुप संसदमा प्रक्रिया पनि शुरु गरिए । तर विधेयक पारित गर्न संसद सचिवालयले निर्धारण गरेको दिन १:०० बजे बैठक बस्दै थियो, बिहान ११:३० बजेतिर सञ्चार मन्त्रीले संसद सचिवालयलाई विधेयकलाई विषयगत समितिमा पठाइदिन अनुरोध गरे । समितिले विधेयकमा चासो नै दिएन ।

अहिले प्रतिनिधिसभामा दर्ता भएका विधेयकमा यो विधेयकको उल्लेख छैन तर राष्ट्रियसभाको वेवसाइटमा राष्ट्रियसभाले पारित गरिसकेको यो विधेयक '२०७९ भदौ १ मा प्रतिनिधिसभाको कार्यकाल समाप्त भएकाले निष्क्रृय भएको' उल्लेख गरेर अभिलेखमा राखिएको छ। यसरी राष्ट्रियसभाले पारित गरिसकेका अरू मन्त्रालयसँग सम्बन्धित अरु पाँचवटा विधेयक पनि यसरी नै निष्कृय भएको उल्लेख छ। प्रतिनिधिसभामा प्रस्तुत भएका सबै

प्रस्ताव कार्यकाल समाप्तिसँगै निष्कृय हुन्छन् भन्ने मान्यताका आधारमा राष्ट्रियसभाले यो टिप्पणी लेखेको छ। तर यी विधेयक प्रतिनिधिसभामा पठाइएका मात्र हुन्। त्यहाँ उत्पत्ति भएका होइनन्। सम्पत्तिका हिसावले यी राष्ट्रियसभाका सम्पत्ति हुन् र यी विधेयकका बारेमा राष्ट्रियसभाले आफ्नो लामो समय खर्चेर छलफल गराएको छ र मात्र पारित भएका हुन्। फेरि उनै विधेयकमाथि राष्ट्रियसभामा छलफल गर्नु, गराइनुको के अर्थ रहन्छ ? राष्ट्रियसभा स्थायी प्रकृतिको संसद भएको र उसले आफूले पूरा गरेका प्रक्रियालाई त्यहीँ रोकेर बाँकी प्रक्रिया अगाडि बढाइनु पर्ने हो। स्वार्थका विषय जीवित रहने, नागरिक सरोकारका विषय मर्ने प्रतिनिधिसभाको कानुनका बारे नयाँ साँसदहरूले कसरी बुझ्लान् ?

जे भएपनि पाँच वर्षे कार्यकालमा राष्ट्रियसभाबाट आएको एउटा विधेयक पारित गरेर प्रतिनिधिसभाले सञ्चार क्षेत्रको प्राथमिकतालाई नजरअन्दाज गरेको छ। नेपाल पत्रकार महासंघले आफैं आठ वटा कानूनको आवश्यकता बोध गरेर मस्यौदासहित सरकारलाई बुझाउँदा सरकारले त्यसलाई रद्दीका टोकरीमा फाल्ने र आफ्ना स्वार्थ अनुकूलका विधेयक बनाउने बाहेक अरु काम गरेन। नयाँ बन्ने सरकारले महासंघका ती मस्यौदा कति फेला पार्ला ? अहिले त अनुमान गर्ने मात्र हो। ●

(लेखक नेपाल पत्रकार महासंघका पूर्वअध्यक्ष हुनुहुन्छ।)

नेपाल पत्रकार महासंघ केन्द्रीय समितिको २०७८ पुस ३० गते कपिलवस्तुको तिलौराकोटमा सम्पन्न चौथो पूर्ण बैठकद्वारा जारी तिलौराकोट घोषणापत्र

१. नेपालको प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको पछिल्लो अवस्थालाई हेर्दा प्रेस स्वतन्त्रता हननका घटनामा वृद्धि भइरहेको छ। पेशागत असुरक्षाका घटनाक्रमहरू बढिरहेकोमा यसप्रति नेपाल पत्रकार महासंघको गम्भीर ध्यानाकर्षण भएको छ। प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको सुनिश्चितताका लागि यो बैठक सम्बन्धित सरोकारवाला पक्षसँग जोडदार माग गर्दछ।

२. प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता, बनेका र बन्दै गरेका विभिन्न कानूनहरूका विषयमा नेपाल पत्रकार महासंघले गम्भीरतापूर्वक सुक्ष्म अध्ययन गरिरहेको छ। लुम्बिनी प्रदेश, कर्णाली प्रदेश, गण्डकी प्रदेश, बागमती प्रदेशलगायतका प्रदेश सरकारहरूले अगाडि बढाएका सञ्चार कानूनहरू नेपालको संविधानअनुकूल तथा प्रेस स्वतन्त्रतामैत्री बनाउन सम्बन्धित प्रदेश सरकारहरूसँग आग्रह गर्दछौं।

३.जनप्रतिनिधिको सर्वोच्च निकाय प्रतिनिधिसभा लामो समयदेखि अवरुद्ध हुँदा संविधानले प्रत्याभूत गरेका पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रताका लागि संविधानमा गरिएका व्यवस्था तथा त्यस आधारमा बनेको आम सञ्चार नीति २०७३ लाई कार्यान्वयन गर्नका लागि आवश्यक कानून निर्माण हुन सकेका छैनन्। राजनीतिक गतिरोधलाई तत्काल अन्त्य गर्न महासंघको यो बैठक माग गर्दछ। न्यायालयमा देखिएको गतिरोध अन्त्यका लागि महासंघ सरकार र राजनीतिक दलको गम्भीर ध्यानाकर्षण गराउन चाहन्छ।

४. श्रमजीवी पत्रकार ऐन र ऐनले व्यवस्था गरेका सेवासुविधा प्राप्तिका लागि नेपाल पत्रकार महासंघले दशकौंदेखि संघर्ष गर्दै आइरहेको छ। तर, श्रम समस्या थपिएको छ। पत्रकारलाई विभिन्न बहाना बनाएर निकाल्ने, सेवा सुविधा नदिने, धेरैले नियुक्तिपत्र पनि नपाउने, नियुक्तिपत्र पाउनेले तलब नपाउने, विदा नपाउनेलगायतका समस्या अहिले पनि कायम छन्। पत्रकारको श्रम समस्याका विषयमा महासंघले दबाबमूलक, वार्ता तथा संवाद र कानूनी प्रक्रिया जारी राखेको छ। महासंघको यो बैठक मिडिया सञ्चालक, सरकारी निकायका प्रतिनिधिसँग श्रम समस्या समाधानमा अग्रसर हुन आग्रह गर्दछ।

५. प्रेस काउन्सिल नेपालद्वारा पत्रकार र सञ्चारमाध्यमहरूमा गरेका विभेदकारी क्रियाकलाप र निर्णय अन्त गर्न महासंघको यो बैठक माग गर्दछ। क्षेत्र र भूगोलको आधारमा काउन्सिलले सञ्चार उपकरणमा दिने सुविधाहरू उपत्यकाको हकमा पनि दिने व्यवस्था गर्न माग गर्दछ। त्यस्तै, मातृभाषाका सञ्चारमाध्यममा मातृभाषाबाट नै सूचना दिने व्यवस्था गर्न प्रेस काउन्सिल र विज्ञापन बोर्डलाई महासंघ आग्रह गर्दछ।

६. कोरोना भाइरस संक्रमणको अहिले तेस्रो लहर सुरु भएको छ। यसले श्रम क्षेत्रमा अझै गम्भीर समस्या पार्नसक्ने आँकलन यो बैठकले गरेको छ। फ्रन्टलाइनरको भूमिकामा रहेका पत्रकारको स्वास्थ्य सुरक्षामा ध्यान दिन महासंघ राज्यलाई ध्यानाकर्षण गराउँदछ। प्रदेश, शाखा र एसोसिएट संस्थालाई स्वास्थ्य सुरक्षाको मापदण्डअनुसार काम गर्ने वातावरण निर्माण गर्न आग्रह गरिन्छ।

७. पत्रकार स्वयंले सञ्चालन गरेका साना लगानीका तथा स्वरोजगारमुखी मिडियाहरूको हित, उन्नति र संरक्षणका लागि यो बैठक विशेष संरक्षण नीति अवलम्वन गर्न सरकारलाई आग्रह गर्दछ। साथै लोककल्याणकारी विज्ञापन दोब्बर पार्न, विज्ञापन बोर्डको विभेदकारी नीति र कार्यविधि सच्याउन तथा समानुपातिक विज्ञापन प्रणाली लागू गर्न विशेष आग्रह गर्दछ। त्यस्तै, स्वरोजगारमूलक मिडिया संरक्षणका लागि राज्यले सहुलियतपूर्ण कर्जाको व्यवस्था गर्न महासंघ सम्बन्धित निकायसँग आग्रह गर्दछ।

८. शाक्यमुनी बुद्धको राजधानी प्राचीन कपिलबस्तु (तिलौरा कोट)लाई विश्व सम्पदा सूचीमा सूचिकृत गर्न यो वैठक जोडदार माग गर्दछ। साथै कपिलबस्तुका ऐतिहासिक, पुरातात्विक, साँस्कृतिक तथा प्राकृतिक मनोरम स्थलहरूको संरक्षण, प्रवर्द्धन र विकास गर्न सरकारले विशेष गुरुयोजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्न माग गर्दछ।

९. विश्व शान्तिको मुहान लुम्बिनी क्षेत्रको वृहत्तर गुरुयोजनामा सिंगो लुम्बिनी प्रदेशका पुरातात्विक तथा पर्यटकीय स्थललाई समावेश गरी पर्यटन सञ्जाल निर्माण गर्दै विश्व पर्यटन क्षेत्रको रुपमा पहिचान गरी विकास गर्न यो बैठक माग गर्दछ।

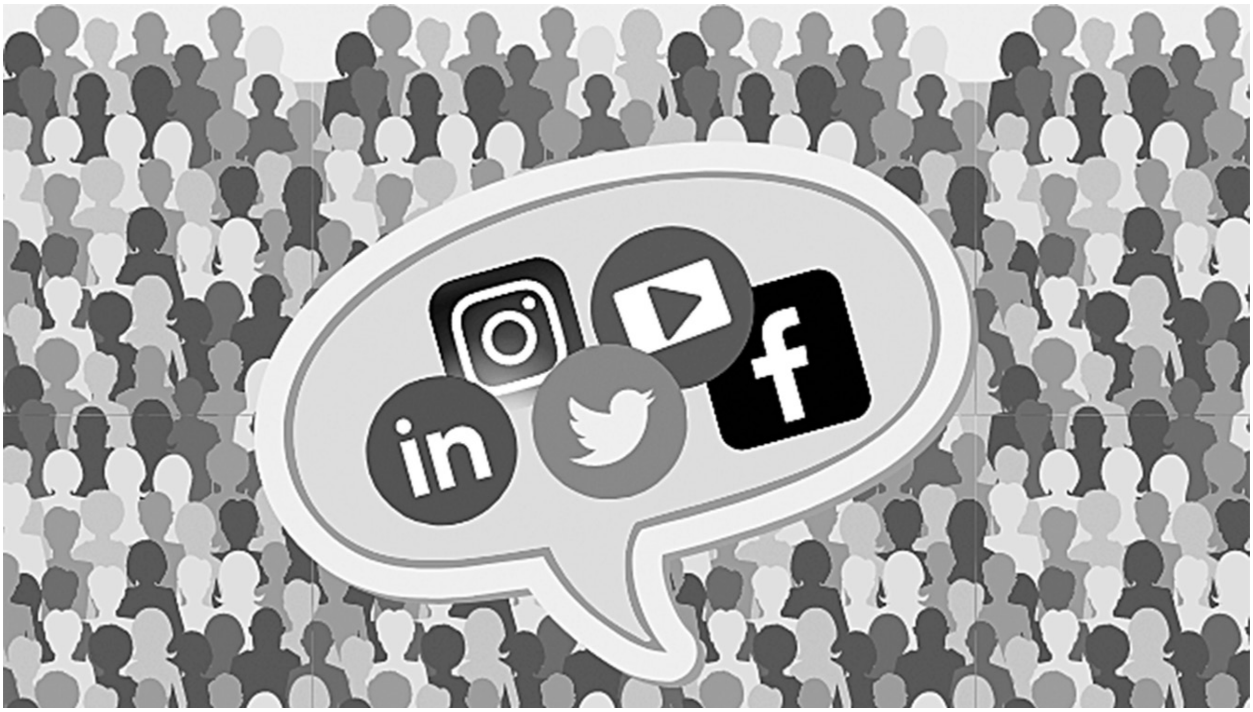

'डिजिटल' पत्रकारिताको सन्दर्भ :

'सम्पादकीय प्रक्रिया' अनुशरणको अभाव र 'विश्वसनीयता'को संकट

वास्तवमा नेपालका सन्दर्भमा पत्रकारको दुईथरि व्यक्तित्व छ, पहिलो पत्रकारको र दोस्रो व्यक्तिको । यी दुबै व्यक्तित्वबीच समन्वय र सन्तुलन कायम गर्न नसकिएको अवस्थामा सूचना प्रवाहको 'गेट किपिङ' दोषपूर्ण हुन जान्छ ।

धर्मेन्द्र झा

आजको पत्रकारितालाई सबैभन्दा बढी प्रभावित पारिरहेको पक्ष कुन हो ? भन्ने प्रश्न गरियो भने उत्तर सहज छ, प्रविधि । निश्चय पनि आजको पत्रकारिता प्रविधिबाट निर्देशित हुन बाध्य छ भनियो भने त्यो अनुचित हुने छैन । प्रभावको स्वरुप सामान्यमा मात्र सीमित छैन । यो प्रभाव सशक्त हस्तक्षेपका रुपमा विस्तारित छ । विशेषगरी इन्टरनेटको विकास भएपछिका दिनमा सञ्चार र पत्रकारिता क्षेत्रमा प्रविधिको हस्तक्षेप बढेको छ र यसका राम्रा नराम्रा दुबै प्रभाव यस क्षेत्रमा अनुभूत गरिएको छ भन्दा अतिशयोक्ति हुँदैन ।

हो, इन्टरनेटमा आधारित डिजिटल प्रविधिले पत्रकारिताका माध्यमहरूलाई तीव्र बनाएको छ । प्रभावकारी पनि बनाउने प्रयत्न गरेको छ । आमव्यक्तिमा सूचनाको शीघ्र सम्प्रेषणलाई सहज बनाएको छ । पत्रकारितालाई व्यवसायिक पत्रकारहरूको कित्ताबाट नागरिक पत्रकारिताको कित्तामा पुर्‍याउने काम पनि गरेको छ प्रविधिले । माथि उल्लेख गरिएका सन्दर्भमध्ये कति विषय उचित र कति अनुचित हुन् त्यसका बारेमा बहस चल्दै गर्ला । तर वर्तमान अवस्थाले दुईवटा कुरा बडो गम्भीर ढंगले सोच्न उत्प्रेरित गरेको छ, त्यो हो पहिलो, पत्रकारिताको रचनात्मक (क्रिएटिभ) र विश्वसनीयताको पक्ष कमजोर बन्दै जानु र दोस्रो हो, डिजिटल प्रविधिको व्यवस्थापन र नियमनको बहानामा प्रेसमाथि राज्यको बढ्दो हस्तक्षेप ।

प्रविधिको प्रयोगले पत्रकारितालाई यति प्रतिस्पर्धी बनाएको छ कि आजको समयमा पत्रकारले कुनै पनि घटना र 'स्कूप'लाई एकछिन पनि 'होल्ड' गर्न सक्दैन । एकजनाले होल्ड गरेछ भने पनि अर्को पत्रकारले त्यस्ता सूचना तत्काल सम्प्रेषण गर्छ । यसो गर्दा उसले सूचनाको सत्य स्थापित गर्न आवश्यक सम्पादकीय प्रक्रिया (एडिटोरियल प्रोसेस) र 'गेट किपिङ' को अवधारणालाईं अनुशरण गर्न सकेको

हुँदैन । ऊ शीघ्र सम्प्रेषणको दवावबाट यति यति प्रताडित भइरहेको हुन्छ कि उसका लागि सम्पादकीय प्रक्रियाको अनुशरण आवश्यक हुँदैन वा उसले आवश्यक ठान्दैन । यसले निश्चय पनि समाचारमा विश्वसनीयताको संकट निम्त्याउँछ। नेपालको सन्दर्भमा भन्ने हो भने यतिखेर यहाँका सञ्चारमाध्यमले विश्वसनीयताको संकट बेहोर्न बाध्य हुनुपरेको छ र यसको एक मूल कारण यही डिजिटल प्रविधि आधारित प्रतिस्पर्धा हो । यही प्रतिस्पर्धाले कुनै सामग्रीलाई कसरी र कुन रुपमा प्रस्तुत गर्ने भन्ने रचनात्मक प्रक्रियालाई पनि प्रभावित गर्दछ। माथि उल्लेख गरिएका विषय हार्ड न्यूज (घटनाप्रधान समाचार) का सन्दर्भमा त पूरै लागू हुन्छन् । तर पत्रकार सचेत र जिम्मेवार भयो भने सफ्ट न्यूज (विषय वा प्रक्रियाप्रधान समाचार) का सन्दर्भमा पत्रकारिताको मौलिकता जोगिन सक्छ। पछिल्लो प्रकारको समाचारको आधार खोजी पत्रकारिता हो। यसमा 'कारण' र 'परिणाम'को खोजी गर्नु आवश्यक हुन्छ भन्ने बुझाइका आधारमा पत्रकारको सक्रियता बढ्नसक्ने अपेक्षा गरिनु अनुचित हुँदैन । यसो भयो भने डिजिटल प्रविधि पत्रकारका लागि सहयोगी हुन सक्छ र पत्रकारको सक्रियताले पत्रकारिताको रचनात्मकता जोगिन सक्छ ।

आजको पत्रकारिता प्रविधिबाट यति बढी प्रभावित भइसक्यो कि मानिसले प्रतिस्पर्धा गर्नसक्ने सम्भावनाका सन्दर्भमा क्रमशः चुनौती थपिँदैछन् । आज पत्रकारितामा रोबोट र एआइ (आर्टिफिसियल इन्टेलिजेन्स) को प्रयोग भइरहेको अवस्था छ। प्रविधिको यस हदसम्मको प्रयोगले पत्रकारितालाई क्रमशः परनिर्भरतातर्फ धकेलिरहेको छ भन्दा अस्वाभाविक हुँदेन । यस्तोमा पत्रकारिताको मौलिकतामाथि संकट निम्तिन सक्ने सम्भावनालाई अस्वीकार गर्न सकिँदैन। यसको एकमात्र उपाय छ, त्यो हो पत्रकारको स्वसक्रियता। पत्रकारले प्रविधि निर्देशित कन्टेन्ट (विषय) मा भर पर्नुको साटो आफूले कारण र परिणामको औजार प्रयोग गरेर खोजेको विषयलाई प्रविधिको सहयोगले थप सशक्त बनाउनु आवश्यक छ ।

यसै सन्दर्भमा डिजिटल प्रविधिले उत्पन्न गरेको प्रभावलाई व्यवस्थित र नियमन गर्ने नाममा पत्रकारिता क्षेत्रमा राज्यको हस्तक्षेप बढेको अनुभव गरिएको छ। हो, कतिपय सन्दर्भमा डिजिटल झमेलाले पक्कै पनि केही समस्या निम्त्याएका होलान् । तर यसै आधारमा नियमनको सोच राख्दा स्वतन्त्र पत्रकारिताको अवधारणा प्रतिकूलरुपमा प्रभावित हुने अवस्थाप्रति राज्य अनभिज्ञ हुन मिल्दैन । नेपाल पनि यो अवस्थाको अपवाद छैन । नेपालमा विगतमा सरकारद्वारा डिजिटल प्रविधिको प्रयोगलाई देखाएर प्रेस स्वतन्त्रता नियन्त्रणको प्रयास भएको हो । सूचना प्रविधिसँग सम्बन्धित कानुन र निर्देशिकाहरू (बनेका र बन्ने प्रक्रियामा रहेका) यसैका नमूना हुन् भन्दा अन्यथा ठहर्दैन ।

माथि उल्लेख गरिसकियो, वर्तमानमा व्यवसायिक पत्रकारिता र नागरिक पत्रकारिता गरी पत्रकारिता दुई कित्तामा विभाजित छ। यसलाई सम्भव बनाएको छ इनटरनेटमा आधारित डिजिटल प्रविधिले । इन्टरनेटको विकासपछि न्यू मिडिया (नयाँ मिडिया) निकै सशक्त ढंगले उपस्थित भएको छ। यसले सामाजिक सञ्जाल र अनलाइनको प्रयोगलाई जनसामान्यको पहुँचमा ल्याएको छ। आज सूचना सम्प्रेषणका लागि पत्रकार नै भइरहनुपर्छ भन्ने मान्यता क्रमशः अस्वीकृत भइरहेको छ । तर जनसामान्यको पहुँचमा पुगेका डिजिटल प्लेटफर्महरूमार्फत् सम्प्रेषित सूचनाको आँधीबेहरीले सँगसँगै विश्वसनीयताको संकट निम्त्याएको छ, यसमा दुई मत हुन सक्दैन । यसो हुनुको मूल कारण हो, सम्पादकीय प्रक्रियाको अनुशरणमा समस्या । कहाँसम्म भने व्यवसायिकरुपमा पत्रकारिता गर्नेहरूमै पनि सामाजिक सञ्जाल र अनलाइनको प्रयोग गरी सूचना सम्पेषण गर्ने सन्दर्भमा समस्या छ। कुनै दुई मत छैन, आजको सन्दर्भमा सामाजिक सञ्जाल पत्रकारिताको अत्यन्त ठूलो निर्णायक अंगका रुपमा विकसित भएको छ र हुँदैछ । मूलधारका पत्रकार र पत्रकारिताका लागि यस्ता सञ्जालले विषय उपलब्ध गराउन महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरिरहेका छन् । पछिल्ला दिनमा 'विश्वसनीयता'को संकट खेप्न बाध्य नेपाली पत्रकारिताका ठूलो सरोकारवाला पत्रकार स्वयंले माथि उल्लिखित कुरा बुझेका छैनन् भन्न सकिँदैन। वास्तवमा नेपालका सन्दर्भमा पत्रकारको दुईथरि व्यक्तित्व छ, पहिलो पत्रकारको र दोस्रो व्यक्तिको। यी दुबै व्यक्तित्वबीच समन्वय र सन्तुलन कायम गर्न नसकिएको अवस्थामा सूचना प्रवाहको 'गेट किपिङ' दोषपूर्ण हुन जान्छ। व्यक्तिको हैसियतमा आफ्नो वैयक्तिक धारणा निर्माण गर्न छुट छ भन्ने आधारमा पत्रकारहरू सामाजिक सञ्जाललगायतका अन्य वैकल्पिक सञ्चारमाध्यमबाट निजात्मक धारणा व्यक्त गर्दछन् जो उनको पत्रकारिताको व्यक्तित्वभन्दा सर्वथा भिन्न हुन्छ । तर, यस्ता पत्रकार-व्यक्तिलाई समाजले स्मृतिमा लिइरहेको हुन्छ र उनका विविधखाले अभिव्यक्तिका आधारमा मूल्यांकन गरिरहेको हुन्छ। पत्रकारले यस यथार्थलाई विस्मृतिमा राखेर व्यवहार गर्दा पत्रकारिताले वर्तमानमा विश्वसनीयताको संकट भोग्न बाध्य हुनु परिरहेको छ। सञ्चार उपभोक्ताका दृष्टिले यो अवस्था अत्यन्त चिन्ताजनक हो ।

नेपाल पत्रकार महासंघको सबै तहको नेतृत्व चयनको प्रक्रिया प्रत्यक्ष मतदानका आधारमा सम्पन्न हुने विधानको कार्यान्वयनपछि पहिलोपटक सुर्खेतमा सम्पन्न हुन गइरहेको साधारणसभामा निश्चय पनि माथि उल्लिखित सन्दर्भहरू छलफलको विषय बन्नुपर्छ । कुनै पनि लोकतान्त्रिक संस्थाको महाधिवेशन र साधारणसभाको मूल महत्व त्यस संस्थाका गतिविधिको अद्यावधिक मुल्यांकन र भावी दिनका लागि आवश्यक नीति तय गर्नुमा निहीत हुन्छ ।

महासंघको यस साधारणसभाले लोकतन्त्रको संरक्षण र संस्थागत विकास, सुशासन, विचार तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको सुनिश्चितता, सूचनाको हकको प्रत्याभूति, श्रमजीवीको अधिकारको रक्षा आदि विषयका सन्दर्भमा छलफल गर्ने विश्वास गर्नु अनपेक्षित होइन । तर सर्वाधिक महत्वपूर्ण कुरो त पत्रकारिताको व्यवसायिक पक्षबारेको चिन्तन हो । यसका साथै मिडियाको परिवर्तित स्वरुपका सन्दर्भमा सञ्चारकर्मीको भूमिका, 'डिजिटल प्लेटफर्म'को उचित प्रयोग, सूचनाको विश्वसनीयता र प्रभावकारिता लगायतका विषयमा पनि साधारणसभाका सहभागीले गम्भीर हुनु अपरिहार्य छ । ●

(लेखक नेपाल पत्रकार महासंघका पूर्व केन्द्रीय अध्यक्ष तथा राष्ट्रिय समाचार समितिका अध्यक्ष हुनुहुन्छ ।)

नेपाली पत्रकारिता र पत्रकार महासंघ

आज लोकतन्त्र भएर पनि लोकतान्त्रिक प्रणाली स्थापित हुन नसकेको अवस्था छ । संस्थाहरू कमजोर बन्दा राज्य स्वयं कमजोर भएको छ । प्रणाली स्थापित नहुँदै भत्किने खतरा देखिँदैछ । लोकतन्त्रमाथि कालो बादल मडारिइरहेको छ ।

डा. महेन्द्र विष्ट

नेपाल पत्रकार महासंघ अहिले केन्द्रीय साधारणसभामा छ। महासंघको विधानले निर्दिष्ट गरेअनुसार महाधिवेशनका बीचमा साधारणसभाको आयोजना हुनै पर्दछ। विगतमा पनि यो परम्परा रहिआएको छ। त्यस सन्दर्भमा यो विगतको निरन्तरता हो। त्यससँगै प्रत्यक्ष निर्वाचन प्रणालीबाट निर्वाचित नेतृत्वले गराएको यो पहिलो साधारणसभा हो। भिन्न संरचना र प्रतिनिधित्वमा यो साधारणसभा सम्पन्न हुँदै गरेकोले त्यस अर्थमा पनि यसको थप महत्व छ। साधारणसभाको मुख्य कार्यभार कार्यसमितिले हालसम्म सम्पादन गरेको कामको मूल्यांकन र भावी कार्यदिशाको निर्धारण हो। विधान महाधिवेशनसमेत मानिने यो साधारणसभाको सान्दर्भिकता आवश्यक परे विधान संशोधनमा पनि छ। देशभर फैलिएका पत्रकार प्रतिनिधिसँगको भेटघाटको अवसर पनि भएकोले त्यसै पनि यसको रौनक हुने नै भयो। सम्माननीय राष्ट्रपति स्वयंको प्रमुख आतिथ्यमा हुने उद्घाटन सत्र, विभिन्न पुरस्कार, सम्मान र अन्य तोकिएका एजेण्डाका कारण पनि यसको चर्चापरिचर्चा हुने नै छ। कर्णाली प्रदेशको राजधानीमा आयोजना हुँदै गर्दा स्थल छनोटको सन्दर्भ पनि महत्वपूर्ण हुनसक्छ। आयोजना र छलफलका क्रममा प्रकट हुने मत मतान्तर र अन्य सन्दर्भले पनि यसमा थप रौनकता आउने निश्चित छ। र, अन्तमा घोषणापत्र जारी भएर यसको समापन भएसँगै आगामी महाधिवेशन, निर्वाचन र नयाँ नेतृत्वको परिचर्चातिर ध्यान मोडिदिनु नै केन्द्रीय साधारणसभाको मुख्य उपलब्धि हुने निश्चित छ। तर, के यतिले यसको सान्दर्भिकता र औचित्य पुष्टि हुन सक्दछ त ? सक्दैन।

नेपाली पत्रकारिता हिजो जस्तो छैन। प्रविधि, माध्यम र कार्यशैली बदलिएको छ। पत्रकारिताको पारडाइम सिफ्ट भएको छ। नयाँ अभ्याससँगै नयाँ अवसर सिर्जना भएको छ। अवसर मात्र सिर्जना भएको छैन, चुनौती पनि थपिएको छ। हिजोका नयाँ माध्यम आज पुरातन भएका छन्। हिजो को मूल प्रवाहको पत्रकारिता आज परम्परागत पत्रकारिता बनेको छ। हिजोका जल्बदाबल्दा

पत्रकार आज असान्दर्भिक जस्तो बन्दै गएको अवस्था छ। पत्रकारिताको मूलप्रवाह वैकल्पिक माध्यमजस्तो र वैकल्पिकचाहीँ मूलप्रवाह जस्तो भएको छ। प्रभावका दृष्टिले पत्रपत्रिका, रेडियो, टेलिभिजनलाई अनलाइनले उछिनेको छ। अनलाइनलाई सामाजिक सञ्जालले पछि पार्दै लगेको छ। नयाँ नयाँ आयाममा फैलिएको डिजिटल पत्रकारिताले पत्रकारिताको व्यवसायिक अभ्यास बदलिदिएको छ। मिडिया कन्भर्जेन्सको अहिलेको युगमा हामीले विगतमा बुझ्ने गरेको पत्रकारिताका माध्यमको विशिष्टता आज छैन। मल्टीमिडिया प्रभावले सञ्चारमाध्यमको विषयवस्तु र विज्ञापन बजार खोसिँदै गएको छ। सञ्चारमाध्यमको अस्तित्व मोबाइल र कम्प्युटरको स्क्रिनमा सीमित हुँदैछ। विषयवस्तु र प्रस्तुतिका दृष्टिले पनि हिजोको पत्रकारिता आज छैन। आज जुन पत्रकारिता छ, त्यो हामीले सम्बोधन गर्ने गरेको पत्रकारिताको आयतनमा समेटिने गरेको छैन। जब हाम्रो पत्रकारिता बदलिएको छ भने परम्परागत पत्रकारिताको जगमा निर्माण र सञ्चालन भइरहेका नेपाल पत्रकार महासंघजस्ता संघसंगठनको सान्दर्भिकता कत्तिको छ, सोचनीय छ। अनि, जब ती विषयहरू त्यही गुरुत्वका साथ यस्ता फोरममा प्रवेश पाउँदैनन् भने यिनको सान्दर्भिकता कति रहन्छ, त्यो अर्को विचारणीय पक्ष छ।

नागरिकको सूचनाको हकलाई प्रचलन गराउन आमसञ्चारमाध्यमको भूमिका महत्वपूर्ण रहन्छ। विचार र अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रता कुनै पनि राजनीतिक प्रणालीमा केन्द्रीय विषय हो। प्रेस स्वतन्त्रता पत्रकारिताको आधारस्तम्भ हो। सूचनाको हकलाई लोकतन्त्रको प्राणवायु भन्ने गरिन्छ। प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतालाई लोकतन्त्रको मुख्य आधारस्तम्भ मान्ने गरिन्छ। प्रेसस्वतन्त्रतासँगै सम्पादकीय स्वतन्त्रतालाई स्वतन्त्र पत्रकारिताको प्रमुख सूचकको रुपमा लिने गरिन्छ। व्यवसायिक पत्रकारिताको अभ्यास लोकतन्त्रमा मात्र संभव हुन्छ। तर, लोकतन्त्र आफैमा स्वतन्त्र पत्रकारिताको प्रतिबिम्ब होइन। लोकतान्त्रिक प्रणाली र लोकतान्त्रिक सरकार नै स्वतन्त्र पत्रकारिताको बाधक बनेका थुप्रै उदाहरण छन्। नेपाल पनि त्यसबाट अलग छैन। निकट, विगत र वर्तमान त्यसको प्रत्यक्ष साक्षी छ।

नेपाली पत्रकार र नेपाल पत्रकार महासंघले लोकतन्त्र स्थापनाका निम्ति सशक्त आन्दोलन र योगदान गरेका छन्। विडम्बना के छ भने लोकतन्त्र स्थापनापछि पनि नेपाली पत्रकार र पत्रकारिता सुरक्षित हुनसकेको छैन। प्रजातन्त्रकालमै तीन दर्जन बढी पत्रकार मारिएका छन्। केही बेपत्ता बनाइएका छन्। थुनछेक गरिएका छन्। झूठा मुद्दामा फसाइएका छन्। कानुनको माध्यमबाट नियन्त्रणको प्रयास भएका छन्। नियामक निकायमार्फत स्वतन्त्र अभ्यासलाई रोक्ने प्रयत्न गरिएका छन्। दण्डहीनता कायम छ। लोकतन्त्रमा पनि त्यो सिलसिला जारी छ। राज्यका तीनै तह कानुन निर्माणका क्रममा अनुदार देखिएका छन्। कतिपय त एकदमै निर्ममरुपमा प्रस्तुत भएका छन्। नीतिगत र संरचनागत आधारमा मात्र होइन, व्यवहारमा समेत विभिन्न निकायमार्फत स्वतन्त्र पत्रकारिताको अभ्यासलाई संकुचित गर्ने र सेल्फ सेन्सरसीपका लागि बाध्य पार्ने क्रम रोकिएको छैन। विगतका कतिपय कालखण्डमा मात्र होइन, वर्तमानमा पनि नेपाली पत्रकार र पत्रकारिता सुरक्षित छैन। संविधानको प्रस्तावनामा भनिएजस्तो पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रता अभ्यासमा छैन। सम्पादकीय स्वतन्त्रता झन झन खुम्चिँदै गएको छ। पत्रकारितामा श्रम अभ्यास कमजोर छ। त्यसको संबोधनका निम्ति सही उपायको अबलम्बन हुनै सकेको छैन।

विषयवस्तु र प्रस्तुतिका दृष्टिले पत्रकारिताको अभ्यास जसरी भइरहेको छ, त्यसले अर्को डरलाग्दो अवस्थाको सिर्जना गरिरहेको छ। पत्रकारिताको स्वतन्त्र अभ्यासमा बन्देज एकातिर छ भने अर्कोतिर अभ्यासमा बढ्दो अराजकताले स्वतन्त्र, व्यवसायिक र निर्भिक पत्रकारितालाई मृत्युशैयातिर धकेलिरहेको छ। यस्तो अवस्थामा पत्रकारिताको जीवन र विश्वसनीयता जोगाउनु अर्को चुनौती बनेको छ। पत्रकारिताको अर्थतन्त्र उसैगरी बिग्रँदो छ। नयाँ माध्यमहरू खुल्ने क्रम बढिरहेको सन्दर्भले यसप्रतिको आकर्षण झन बढ्दै गएको जस्तो देखिए पनि वास्तविकता त्यस्तो छैन। लगानीको स्रोत र मकसद खुल्दैन। सेवाभन्दा शक्तिको रुपमा सञ्चारमाध्यमको दुरुपयोग भइरहेको छ। बजारमा प्रतिष्पर्धा हुनु स्वाभाविक हो, तर त्यो स्वच्छ छैन। व्यवसायिक अभ्यास कमजोर छ। झन झन कमजोर बन्दैछ।

नेपाली पत्रकारिताको यो समग्र अवस्था नेपाल पत्रकार महासंघले बुझ्न सक्नुपर्दछ। त्यसप्रति गहन चिन्तन गर्नुपर्दछ। संबोधन को निम्ति इमान्दार प्रयत्न गर्नुपर्दछ। पत्रकार महासंघ केवल राजनीतिकरुपमा सचेत पत्रकारको संस्था बन्ने कि बदलिँदो परिवेशले फैलिँदै गएको पत्रकारिताको नयाँ आयामलाई पनि समेट्ने ? यस्ता अहं प्रश्नमा महासंघ प्रवेश गर्न सक्नुपर्दछ। सदस्यता वितरणदेखि कार्ययोजना र कार्यक्रमको निर्धारणमा महासंघले नयाँ ढंगले सोच्न सक्नुपर्दछ। पत्रकार र पत्रकारिता एकातिर, पत्रकार महासंघ अर्कोतिर हुने हो भने यसको आधिकारिकता र औचित्य स्थापित भइरहन सक्दैन। समग्र पत्रकारको नेतृत्वदायी संस्थाको रुपमा यसको सान्दर्भिकता पनि रहँदैन। यस्ता फोरमले महासंघको सान्दर्भिकता पुष्टि गर्न सक्नु पर्दछ।

नेपाल पत्रकार महासंघ सात दशक पुरानो जीवन्त नागरिक संस्था पनि हो। प्रजातन्त्र स्थापनामा यसले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ। लोकतन्त्र स्थापनामा यसको अतुलनीय योगदान छ। तर, आज लोकतन्त्र भएर पनि लोकतान्त्रिक प्रणाली स्थापित हुन नसकेको अवस्था छ। संस्थाहरू कमजोर बन्दा राज्य स्वयं कमजोर भएको छ। प्रणाली स्थापित नहुँदै भत्किने खतरा देखिँदैछ। लोकतन्त्रमाथि कालो बादल मडारिइरहेको छ। राज्यका निकायहरूमा शक्ति सन्तुलन र शक्ति पृथकीकरणको अभ्यास खल्बलिएको छ। संसद, न्यायालय, संवैधानिक अंग र स्वतन्त्र संरचनाहरूमा सरकारको हस्तक्षेप बढ्दै गएको छ भने सरकारमाथि बाह्य प्रभाव। आमनिर्वाचन त्यसमा सुधार गर्ने

महत्वपूर्ण अवसर थियो, तर परिणामले त्यसको संकेत गर्दैन। यस्तो अवस्थामा नागरिक समाज र स्वतन्त्र प्रेसको भूमिका अझ सशक्त र जीवन्त हुनुपर्दछ। नेपाल पत्रकार महासंघको आवश्यकता यहाँ पनि छ। के महासंघ त्यो भूमिकाको लागि तयार छ ? यसको जवाफ पनि शायद केन्द्रीय साधारणसभाले खोजिरहेको छ। साधारणसभा जस्तो सर्वोच्च निकायले नयाँ पत्रकार र पुरानो पत्रकार महासंघबीच भेट गराउन सक्छ कि सक्तैन ? नयाँ पत्रकारिता र पुरानो महासंघलाई जोड्न सक्छ कि सक्तैन ? अथवा तिनलाई जोड्ने कुनै पुल बनाउन सक्छ कि सक्तैन ? यस्ता थुप्रै प्रश्नहरू छन् जसले महासंघप्रतिको आकर्षण बढाउन र सान्दर्भिकता पुष्टि गर्न यस्ता फोरमहरूमा जवाफ खोजिरहेको हुन्छ। महासंघको यो साधारणसभा यसको गौरवपूर्ण इतिहास, गरिमा र ओजलाई बचाउन एवं पत्रकारिताका विद्यमान समस्यालाई पर्गेल्न र समयले सुम्पिएको दायित्व पूरा गर्न सफल रहोस्- हार्दिक शुभकामना। •

(लेखक नेपाल पत्रकार महासंघका पूर्वअध्यक्ष हुनुहुन्छ।)

नेपाल पत्रकार महासंघद्वारा जारी दामन घोषणापत्र

२०७८ भदौ ९ गते मकवानपुरको थाहा नगरपालिकास्थित दामनमा बसेको नेपाल पत्रकार महासंघ केन्द्रीय समितिको तेस्रो पूर्ण (प्रथम कार्यमूलक) बैठकले यो घोषणापत्र जारी गरेको छ।

१. संघीय संसदमा विचाराधीन अवस्थामा रहेका मिडिया काउन्सिल सम्बन्धी विधेयक, सूचना प्रविधि सम्बन्धी विधेयक र सार्वजनिक सेवा प्रसारण सम्बन्धी विधेयकहरूलाई संविधानको परिकल्पनाअनुसार पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रताको प्रत्याभूति हुनेगरी आवश्यक संशोधन गर्न आव्हान गर्दै त्यसका लागि संसदीय समितिलगायत सरोकारवाला निकायसँग छलफल गर्ने निर्णय गरेको छ।

२. प्रदेश र स्थानीय तहले मिडिया प्रवर्द्धन गर्ने कानून ल्याउनु पर्नेमा मिडिया नियमन गर्ने नाममा प्रेस स्वतन्त्रताका मूलभूत मान्यताको विरुद्ध हुने खालका कानुन निर्माण प्रक्रिया अघि बढाएको पाइएकाले त्यस्ता कानूनलाई प्रेसमैत्री बनाउन बैठकले सम्बन्धित प्रदेश तथा स्थानीय तहसँग माग गरेको छ।

३. श्रमजीवी पत्रकारहरूको समस्या समाधानका लागि दबाब, छलफल, कानूनी प्रक्रिया र प्रदर्शन लगायत संघर्षका कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने निर्णय गर्दै सामूहिक सौदावाजीमार्फत श्रमजीवी पत्रकारहरूको हकहित रक्षा गर्न अगाडि बढ्ने निर्णय गरेको छ।

४. कोभिड १९ महामारीका कारण समस्यामा परेका साना लगानीमा सञ्चालित स्वरोजगारमूलक तथा विभिन्न मातृभाषाका सञ्चारमाध्यमको दिगो र भरपर्दो ढंगले सञ्चालन गर्नका लागि हाल सरकारले प्रदान गर्दै आएको लोककल्याणकारी विज्ञापन वृद्धि गर्नका लागि सरकारसँग माग राख्ने साथै स्थानीय तह तथा प्रदेश सरकारका निकायहरूबाट उपलब्ध हुने विज्ञापन स्थानीय सञ्चार माध्यमहरूमै अनिवार्यरुपमा प्रकाशन र प्रसारण गर्न आवश्यक कानुन तथा नीतिहरू तत्काल परिवर्तन गर्न आव्हान गरेको छ। साथै समानुपातिक विज्ञापन प्रणाली तत्काल लागू गर्न माग गरेको छ।

५. हाल कायम रहेको दुर्घटना बीमालाई प्रभावकारी बनाउँदै स्वास्थ्य बीमाका लागि पहल गर्ने र सबै सरकारी अस्पतालमा पत्रकारको निःशुल्क उपचार गर्ने बजेटको व्यवस्थालाई कार्यान्वयन गर्न संवाद तथा छलफलका माध्यमबाट पहल गर्ने निर्णय गरेको छ।

६. महासंघको सदस्यता शुद्धीकरणका लागि राजनीतिक दलको कार्यकारी भूमिकामा कायम रहेकाहरूको सदस्यता खारेज गर्नुका साथै निरन्तर दुई वर्षसम्म सदस्यता नवीकरण नगरेका सदस्यहरूको सदस्यता खारेज गर्ने निर्णय गरिएको छ। आवश्यक परेमा विधानसभा आयोजना गरी सदस्यता शुद्धीकरण तथा सांगठनिक संरचनामा आवश्यक फेरबदल गर्ने निर्णय गरिएको छ।

७. महासंघको केन्द्रीय साधारणसभाबाट स्वीकृत सदस्यले मात्रै महाधिवेशनमा मताधिकार दिने गरी विधान संशोधनको प्रस्ताव आगमी साधारणसभामा पेश गर्ने निर्णय गरेको छ।

८. महासंघलाई थप समावेशी बनाउन र पछाडि पारिएका समुदायका पत्रकारलाई महासंघको नेतृत्वमा ल्याउनका लागि विधान संशोधन प्रस्ताव ल्याउने र पत्रकार महिला, दलित, आदिवासी जनजातिसहित समावेशी क्षेत्रका पत्रकारहरूको गुणात्मक संख्या बढाउन प्रोत्साहन गर्ने गरी तालिम सञ्चालन गर्ने निर्णय गरिएको छ।

९. मकवानपुर जिल्ला शाखाले थालेको वरिष्ठ पत्रकार पेन्सन कोषका लागि शाखालाई धन्यवाद दिँदै अन्य जिल्ला र केन्द्रमा पनि यस्तो कोष सञ्चालनका लागि प्रोत्साहन गर्ने निर्णय गरिएको छ।

१०. मोफसलमा क्रियाशील सञ्चारकर्मीका लागि पेशागत दक्षता अभिवृद्धि गर्न तालिम तथा आवश्यक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने र विधागत पत्रकारितालाई प्रवर्द्धन गर्न अन्तर्राष्ट्रिय विधागत संस्थाहरूसँग समन्वय गर्ने र भाइचारा अभिवृद्धि गर्ने निर्णय गरेको छ। यसका लागि एसोसियट प्रदेश समिति तथा संस्थाहरूसँग समन्वय गर्ने।

११. काठमाडौं उपत्यकाबाट नजिकै रहेको उत्तरी मकवानपुरको पर्यटकीय गन्तव्य दामनसहित ऐतिहासिक टिस्टुङ, पालुङ र चित्लाङ लगायत समग्र मकवानपुरको पर्यटकीय विकास र प्रवर्द्धनका लागि प्रदेश तथा संघीय सरकारलाई विशेष योजना ल्याउन आग्रह गर्दै यस क्षेत्रको ऐतिहासिक, सांस्कृतिक र पौराणिक महत्व उजागर गर्न र अध्ययन गर्न चाहने पत्रकारहरूका लागि स्थानीय सरकारले पत्रकार लेखनवृत्ति वा छात्रवृत्ति स्थापना गर्नका साथै पुरस्कार, अनुभव आदानप्रदान तथा भ्रमण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न सम्बद्ध सबैसँग यो बैठक आग्रह गर्दछ।

१२. दामन मकवानपुरमा जन्मिएका थाहा आन्दोलनका अभियन्ता स्वर्गीय रुपचन्द्र विष्टले सुरुवात गरेको थाहा अभियान (सूचनाको हक) ले नै सूचनाको हक जागरणमा चेतना वृद्धि गरेको स्मरण गर्दै संघीय, प्रदेश तथा स्थानीय सरकारका गतिविधिहरू पारदर्शी र जनताप्रति उत्तरदायी पार्नका लागि सूचनाको हकलाई थप प्रभावकारी र पारदर्शी बनाउन माग गरेको छ।

१३. नेपाल पत्रकार महासंघ केन्द्रीय समितिको तेस्रो पूर्ण बैठक पर्यटकीयस्थल मकवानपुरको दामनमा आयोजना गर्न संयोजन तथा सहयोग गर्ने नेपाल पत्रकार महासंघ मकवानपुर जिल्ला शाखालाई यो बैठक हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछ।

नेपाल पत्रकार महासंघका आगामी कार्यभार

श्रमजीवी पत्रकारहरूको पेशागत र भौतिक सुरक्षा, क्षमता अभिवृद्धि र वृत्ति विकास, पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रता, सम्पादकीय स्वतन्त्रता, उचित पारिश्रमिकको ब्यवस्था, विमा, तालिम, विदेश भ्रमण, स्वास्थ्य उपचार, सञ्चार साधनमा छुटलगायत विविध अधिकारका पक्षमा जुट्नु महासंघको मूल उद्देश्य हो ।

गोविन्द आचार्य

नेपाली पत्रकारहरूको साझा संस्था नेपाल पत्रकार महासंघको २६ औं केन्द्रीय महाधिवेशन सम्पन्न भएको २१ महिना पूरा भएको छ। महाधिवेशनपश्चात् महासंघको इतिहासमै पहिलोपटक प्रत्यक्ष निर्वाचन प्रणालीमार्फत् एकैदिन केन्द्र, प्रदेश र शाखाको निर्वाचन सम्पन्न गरिएको थियो। नवनिर्वाचित कार्यसमितिले ३ वर्षे कार्यकालमध्ये आधा अर्थात् डेढ वर्षको कार्यअवधि पूरा गरिसकेको छ। यसबीचमा केन्द्रीय समितिको निर्णयअनुसार २०७९ पुस ८ र ९ गते सुर्खेतमा केन्द्रीय साधारणसभा सम्पन्न हुन लागिरहेको छ। केन्द्रीय साधारणसभाको निर्णय सार्वजनिक भएसँगै आम पत्रकारहरूबीच महासंघका सन्दर्भमा विविध कोणबाट बहस र टीकाटिप्पणी भइरहेको देखिन्छ। साधारणसभाका सन्दर्भमा हालसम्म भइरहेका बहस र टिप्पणीलाई हेर्दा महासंघका नीति, कार्यक्रम र एजेण्डाहरूका विषयमै बढी चर्चा हुने गरेको छ। महासंघ जस्तो साझा चरित्रको संस्थामा जहिल्यै नीतिगत विषय मुख्य हो र हुनु पर्दछ। महासंघका साधारणस

भा र महाधिवेशनमा नीतिगत विषयले प्राथमिकता पाऊन् भन्ने उद्देश्यले पछिल्लो महाधिवेशनदेखि निर्वाचन र अधिवेशन फरक फरक समयमा हुने व्यवस्था गरिएको छ। महासंघको केन्द्रीय साधारणसभाको सन्दर्भमा आगामी दिनमा महासंघले खेल्नुपर्ने भूमिकालाई मध्यनजर गर्दै यहाँ महासंघका केही नीतिगत विषयमा चर्चा गर्ने प्रयास गरिएको छ।

पत्रकार महासंघका प्रमुख कार्यभार

नेपालमा नागरिक संस्थाका रुपमा स्थापना भई हालसम्म निरन्तर क्रियाशील रहँदै आएका संस्थाहरूमध्ये नेपाल पत्रकार महासंघ सबैभन्दा पुरानो संस्था हो। महासंघको ७८ वर्षे इतिहासमा यो पत्रकारका लागि मात्रै आवाज उठाउने संस्थाका रुपमा मात्र रहेन। पत्रकारका हक, हित र अधिकारका मुद्दालाई मुख्य मुद्दा बनाए पनि राष्ट्रियता, नागरिक अधिकार, लोकतन्त्र, मानवअधिकार, विधिको शासन र स्वतन्त्र न्यायपालिकाको पक्षमासमेत महासंघले पटकपटक आवाज उठाउँदै र संघर्ष गर्दै आएको छ। यसरी पत्रकार महासंघ पत्रकारहरूको संगठित संस्था हो र यसले पत्रकार र पत्रकारितासँग सम्बन्धित विषयलाई मुख्य मुद्दा बनाउँदै आएको छ। यसका साथसाथै नागरिक र राष्ट्रका तत्कालीन मुद्दाहरूमा पनि महासंघले पर्याप्त ध्यान दिने गरेको छ।

स्थापनाकालदेखि हालसम्मका गतिविधिहरूलाई नियालेर हेर्ने हो भने नेपाल पत्रकार महासंघ मूलतः नेपाली श्रमजीवी पत्रकारहरूको साझा सस्था हो। श्रमजीवी पत्रकारको संस्था भएकाले जहिल्यै महासंघले श्रमजीवी पत्रकारको मुद्दालाई प्रमुख मुद्दा बनाउदै आएको छ। पत्रकार महासंघको संशोधित विधान २०७५ को व्यवस्था अनुसार पनि "नेपाली पत्रकारहरूलाई संगठित गरी उनीहरूको हक, हित र अधिकारको पक्षमा क्रियाशील रहनु पत्रकार महासंघको मूल दायित्व हो।" यसका साथै प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको रक्षा, पत्रकारिता क्षेत्रको व्यावसायिक हित र भौतिक सुरक्षा एवम् राष्ट्र र जनताका पक्षमा क्रियाशील रहनु पत्रकार महासंघको उद्देश्य हो।

महासंघमा पछिल्लोपटक प्रत्यक्ष निर्वाचन प्रणालीमार्फत् नेतृत्व चयन गर्ने वैधानिक व्यवस्था गरिएसँगै यसलाई श्रमजीवी पत्रकारहरूको ट्रेड यूनियन अधिकारको नेतृत्व गर्ने दायित्व पनि सुम्पिएको छ। यसरी पत्रकार महासंघले पत्रकार हक, हित र अधिकारको पक्षमा सामूहिक सौदाबाजी र ट्रेड यूनियन आन्दोलनको नेतृत्वसम्म गर्दछ। हाल देशमा श्रमजीवी पत्रकार ऐनको कार्यान्वयन नभएको, अदालतको पटकपटकको आदेशका बावजूद पनि पत्रकारले न्यूनतम पारिश्रमिकसम्म पाउन नसकेको, समयमै पारिश्रमिक नदिइएको तथा ऐनमा व्यवस्था भएबमोजिम पत्रकारका लागि विमा, बिदा, तालिम, उपचारलगायतका सुविधा हासिल हुन नसकेको वर्तमान अवस्थामा नेपालका श्रमजीवी पत्र कारको एक बलियो र साझा ट्रेड यूनियनको आवश्यकता छ। त्यो दायित्व नेपाल पत्रकार महासंघले पूरा गर्न सक्नु पर्नेछ। यो यतिवेला महासंघका अगाडि आएको सबैभन्दा ठूलो कार्यभार हो।

कहिलेकाहीँ पत्रकार महासंघको बृहद् भूमिकालाई लिएर हामी आफै पनि अलमलमा पर्ने गरेको देखिन्छ। खासगरी महासंघले निर्वाह गर्नुपर्ने केही बृहद् भूमिकाका कारण यो कसको र कस्तो संगठन हो भन्ने बहस हुने गर्दछ। लोकतन्त्रका पक्षमा आवाज उठाउँदा राजनीतिक संस्था जस्तो देखिने, प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको पक्षमा आवाज उठाउँदा अधिकारकर्मी जस्तो देखिने, नागरिक अधिकारको पक्षमा वकालत गर्दा नागरिकको संस्था जस्तो देखिने, राष्ट्रको पक्षमा अडान राख्दा राष्ट्रवादी मोर्चा जस्तो देखिने, आम सञ्चारमाध्यमको हितमा काम गर्दा मिडिया सञ्चालकको जस्तो देखिने र श्रमजीवीको पक्षमा आन्दोलन गर्दा श्रमिकको संस्था जस्तो देखिने अवस्था छ। यसैगरी अन्तराष्ट्रिय आइएनजीओहरूसँग सहकार्य गर्दा कुनै एनजीओको जस्तो भूमिका देखिने गर्दछ।

यसमा कुनै अलमलमा पर्नु जरुरी छैन। पत्रकार महासंघ मूलतः नेपालका श्रमजीवी पत्रकारहरूको संस्था हो। यसको प्रमुख कार्यभार भनेकै श्रमजीवी पत्रकारहरूको हक, हित र अधिकारका पक्षमा अनवरत संघर्ष गर्नु भएकाले यसलाई ट्रेड यूनियनका अधिकारका लागि संघर्ष गर्ने साझा संस्थाका रुपमा स्थापित गर्न यसका आम सदस्यहरूको भूमिका आवश्यक छ।

श्रमजीवी पत्रकारहरूको पेशागत र भौतिक सुरक्षा, क्षमता अभिवृद्धि र वृत्ति विकास, पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रता, सम्पादकीय स्वतन्त्रता, उचित पारिश्रमिकको ब्यवस्था, विमा, तालिम, विदेश भ्रमण, स्वास्थ्य उपचार, सञ्चार साधनमा छुटलगायत विविध अधिकारका पक्षमा जुट्नु महासंघको मूल उद्देश्य हो। यो मूल उद्देश्यलाई कायम राख्दै महासंघले भूमिका खेल्नुपर्ने अन्य विषयहरूमा पनि ध्यान दिनै पर्दछ। ती भनेका नागरिक हित र राष्ट्रको पक्षमा खडा हुनु, संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको मूल मर्म र भावनाअनुसार शासनसत्ता सञ्चालन भए नभएको अनुगमन गर्ने भूमिका पनि महासंघको काँधमा छ।

प्रेस स्वतन्त्रतामैत्री कानूनका लागि महासंघको पहल जरुरी

नेपालको संविधानमा पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रता शब्द लेख्ने तर व्यवहारमा प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतालाई नियन्त्रण गर्ने वा कुनै पनि प्रकारले वाधा, व्यवधान र अवरोध पुऱ्याउने खालका कानून र संरचना निर्माण गर्ने काम अहिले पनि जारी छ। केन्द्र, प्रदेश र स्थानीय सरकारले बनाएका कैयौ नीति, कानून र संरचनाहरूले प्रेस स्वतन्त्रता संकुचन हुन पुगेकाले महासंघले प्रेस स्वतन्त्रतामैत्री कानूनका लागि अगुवाई गर्नु पर्दछ।

देशमा नयाँ संविधान जारी भएर दुई/दुईपटक आम निर्वाचन सम्पन्न भई जनप्रतिनिधि चुनिदासम्म पनि आम सञ्चारमाध्यमसम्बन्धी छुट्टै कानून र आवश्यकताअनुसार विभिन्न तहसम्म संरचना बन्न नसक्दा सञ्चार क्षेत्रमा संघीयता लागू भएको अनुभूति हुनसकेको छैन। एकातिर सञ्चार क्षेत्रका लागि आम सञ्चारमाध्यमसम्बन्धी अलग्गै ऐन नबन्नु र अर्कोतिर प्रेस स्वतन्त्रता संकुचन गर्नसक्ने

प्रावधानहरू रहेका कानून तीनवटै तहमा प्रस्तुत भइरहनुले राज्य मिडियाप्रति अनुदार बन्नसक्ने आशंका बढेको छ। नेपाली प्रेस को नीतिगत, कानूनी र संरचनागत सुधारका साथै प्रेस स्वतन्त्रताको रक्षा, प्रचलन र प्रवर्द्धन लागि पनि महासंघले निरन्तर दवाव जारी राख्नै पर्छ।

यसका साथै प्रदेश र स्थानीयस्तरमै प्रभावकारी सञ्चार संयन्त्रको स्थापना गरी स्थानीय तहबाटै मिडिया दर्ता, अनुगमन र निगमनकारी संस्था स्थापना, वर्गीकरण, पत्रकारलाई प्रेस पास, लोककल्याणकारी विज्ञापनको रकम भुक्तानी एवम् सरकारी विज्ञापन वितरण आदि काम गर्न विगतदेखि दिइएको दवाव जारी राख्नु पर्दछ।

महासंघको पुनर्संरचना र पूर्ण समावेशितामा जोड

देशको संविधानमा केन्द्र, प्रदेश र स्थानीय गरी ३ तहका स्वायत्त संघीय इकाइहरूले शासनसत्ता सञ्चालन गरिरहेका छन्। देशको पुनर्संरचनासँगै नेपाल पत्रकार महासंघले पनि आफ्नो संगठनात्मक संरचनालाई संघीय संरचनामा ढालिसकेको छ। यीमध्ये महासंघको आधार संगठनका रुपमा स्थानीय शाखा, कार्यकारी निकायका रुपमा प्रदेश र नीति निर्माण, प्रशिक्षण, नियमन, समन्वयलगायतका काम गर्नेगरी केन्दीय तहलाई स्थापित गर्नेगरी विधानमा व्यवस्था गरिएको छ। अधिकार, अवसर र भौतिक सुविधा माथि होइन, तल्ला निकायमा केन्द्रित गर्नेगरी महासंघको पुनर्संरचना गर्न ध्यान जानै पर्दछ।

महासंघमा संरचनागत पुनर्संरचनासँगै संगठनात्मक समावेशिताको विषयमा पनि महासंघले इतिहास रचेको छ। साझा चरित्रका नागरिक संस्थाहरूमा संघीयता र समावेशिता लागू गर्ने महासंघ पहिलो संस्था हो। हाल महासंघको नेतृत्वमा व्यवस्था गरिएको समावेशिताको प्रावधानले नेपालमा महासंघ एक रोलमोडल संस्थाका रुपमा स्थापित छ। अब महासंघ नेतृत्वलाई पूर्ण समावेशीकरणतर्फ लान पहल गरिनु पर्दछ। कुनै अधिकारबिना पदहरूमा भौतिक उपस्थिति गराउनुले मात्रै सार्थक समावेशिता हुँदैन। यसलाई नयाँ ढंगले परिभाषित गर्दै सार्थक र पूर्ण समावेशिताको अभ्यास महासंघमा हुनुपर्दछ।

निरन्तर शुद्धीकरण र सुदृढीकरणको आवश्यकता

नेपाल पत्रकार महासंघको शुद्धीकरण र सुदृढीकरणको उद्देश्य संगठनलाई अझ बढी शुद्ध र बलियो बनाउनु हो। त्यसैगरी सम्पूर्ण सदस्यहरूलाई पेशागत मर्यादा र पत्रकार आचारसंहिताप्रति अझ बढी जिम्मेवार र जवाफदेही बनाउनु पनि हो। संगठन र सदस्यमा कहीं र कतै विकृति र विसंगति रहेछन् भने तिनलाई हटाउनु हो। यसको अर्को उद्देश्य हाल पत्रकारिता क्षेत्रमा क्रियाशील नरहेका सदस्यहरूलाई नेपाल पत्रकार महासंघको सदस्यताबाट हटाउने तथा क्रियाशील भएर पनि महासंघको सदस्य नरहेका पत्रकारहरूलाई महासंघको सदस्य बनाउनु हो। महासंघका सम्पूर्ण निकाय र सदस्यहरूको एकताबद्ध पहलबिना शुद्धीकरणमा सफलता हासिन हुन सक्दैन। संगठन शुद्ध भएपछि यो स्वतः सुदृढ बन्दै जानेछ। संगठन शुद्धीकरण तथा सुदृढीकरणका लागि महासंघको सिङ्गो पंक्तिले पहलकदमी लिनु पनि यतिबेलाको अर्को कार्यभार हो।

राज्यको चौथो अंगको भूमिकामा महासंघ

समाजलाई मार्गनिर्देशन गर्ने र जनमत सिर्जना गर्ने सशक्त माध्यम भएकाले समाजको राजनीतिक, सामाजिक, साँस्कृतिक र आर्थिक रुपान्तरणमा प्रेसको भूमिका महत्वपूर्ण हुन्छ। राज्यका अन्य अंगहरूको देश र जनताप्रति जसरी दायित्व हुन्छ, त्यस्तै प्रेसको पनि समाजप्रति दायित्व हुने भएकाले यसलाई चौथो अंग भनेर सम्मान गर्ने गरिएको छ। फेरि प्रेसले राज्यका सबै अंगप्रति "वाच डग"को भूमिका खेलिरहेकाले पनि यसलाई फरक अंग भनेर सम्बोधन गर्ने गरिएको हो।

हाल महासंघको नेतृत्वमा व्यवस्था गरिएको समावेशिताको प्रावधानले नेपालमा महासंघ एक रोलमोडल संस्थाका रुपमा स्थापित छ। अब महासंघ नेतृत्वलाई पूर्ण समावेशीकरणतर्फ लैजान पहल गरिनु पर्दछ।

पूर्ण लोकतन्त्रमा मात्रै पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रता संभव छ भन्ने पत्रकार महासंघको मान्यता रहँदै आएको छ। विगतमा नेपालका लोकतान्त्रिक आन्दोलनका पक्षमा पत्रकार महासंघको भूमिकाले यसलाई लोकतान्त्रिक आन्दोलनको अग्रणी संस्थाका रुपमा स्थापित गरेको छ। अलोकतान्त्रिक व्यवस्थामा स्वतन्त्र पत्रकारिताको अभ्यास र विकास हुन सक्दैन भन्ने कुरामा महासंघ दृढ देखिएको छ। अतः पत्रकार महासंघको स्पष्ट मान्यता भनेको पूर्ण लोकतन्त्र, पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रता नै हो र हुनुपर्दछ। राज्यको चौथो अंगको जुन सम्मान प्रेसलाई प्राप्त भएको छ, यसलाई जोगाउन पत्रकार महासंले आफ्नो भूमिका र दायरालाई खुल्ला, पारदर्शी, जिम्मेवार र मर्यादित बनाइराख्नु पर्दछ।

यसबाहेक पत्रकार महासंघले विगतदेखि नै उठाउँदै आएका समानुपातिक विज्ञापन ऐनको कार्यान्वयन, साना लगानी, विभिन्न राष्ट्र भाषा एवम् मोफसल र महिला, दलितले सञ्चालन गरेका सञ्चारमाध्यमको प्रवर्द्धन, महासंघका स्थानीय र प्रदेश तहमा भवन निर्माण एवम् तालिम केन्द्र स्थापना, सञ्चार प्राधिकरणको स्थापना, नयाँ सञ्चार नीतिको कार्यान्वयन, राज्यका सञ्चारसम्वन्धी संरचनाहरूको पुनर्संरचनालगायतका लागि पनि पत्रकार महासंघको निरन्तर दवाव र खबरदारी आवश्यक छ। •

(लेखक नेपाल पत्रकार महासंघका सल्लाहकार तथा निवर्तमान केन्द्रीय अध्यक्ष हुनुहुन्छ।)

पत्रकारको श्रम अधिकार : महासंघको उच्च प्राथमिकता

पछिल्लो समय महासंघले पत्रकारको श्रम अधिकार प्राप्तिका लागि गरेका प्रयासहरूकै कारण उजुरी गर्ने र आफ्ना अधिकार खोज्ने प्रवृत्तिमा गुणात्मक र संख्यात्मक विकास भएको छ । महासंघका प्रयास सफलतामा समेत परिणत हुँदै गएका छन् ।

रमेश विष्ट

पत्रकारिता क्षेत्रमा बेलाबखत चर्चा हुने गर्दछ, पत्रकारको कलमले थुप्रै अधिकारबाट वञ्चितहरूले आफ्नो अधिकार प्राप्त गरेका छन् । न्याय नपाएकाहरूले न्याय पाएका छन् । विभेदमा पारिएकाहरूले समानताको अधिकार पाएका छन् । तर पत्रकारिता क्षेत्रमा कलम चलाउने पत्र कारहरूले स्वयं आफ्नो अधिकार प्राप्त गरेका छन् त ? हामी सबैको सामु पेचिलो प्रश्न बनेर उभिएको छ ।

आखिर पत्रकारले आफ्ना हकअधिकारहरू किन प्राप्त गर्न सकेका छैनन् त ? यसको जवाफ सरल र सटिक ढंगबाट दिन कठिन छ । नेपालको पत्रकारिता यस्तो जेलिएको अवस्थामा छ कि जुन कोणबाट हेरे पनि समस्यग्रस्त देखिन थालेको छ । चौतर्फी समस्याले नेपाली सञ्चार क्षेत्रमा प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको सम्बन्धमा गुणात्मक सुधार भएपनि श्रम अधिकारको क्षेत्रमा भने गम्भीर समस्या देखिँदै आएको छ ।

पत्रकार महासंघसहित सञ्चार क्षेत्रसँग सम्बन्धित संघसंगठनका भेला र अधिवेशनहरूमा पत्रकारको श्रम अधिकारको विषय प्रधान बनेर उठ्न थालेको लामो समय बितिसक्दा पनि सन्तोषजनक नतिजा भने आउन सकेको छैन । चलनचल्तीमा श्रमजीवी भनिएपनि पत्रकारहरू मूलतः बौद्धिक श्रमिक

हुन् । समाजको हरेक पक्षसँग गहिरो सम्बन्ध रहने पत्रकारिता क्षेत्र आफै भने श्रम अधिकारको विकराल समस्या झेल्दै अघि बढ्नुपर्ने बाध्यता विडम्बनापूर्ण छ ।

श्रमजीवी पत्रकार ऐनका मुख्य व्यवस्था

पत्रकारिताको इतिहास लामो भएपनि २०५१ सालमा पहिलोपटक श्रमजीवी पत्रकारसम्बन्धी ऐन २०५१ आयो । २०५३ सालमा श्रमजीवी पत्रकार सम्बन्धी नियमावली जारी भएपनि यो ऐनको कार्यान्वयन २०६५ जेठ १५ गतेदेखि भएको हो । करीब १४ वर्षको अभ्यासलाई हेर्ने हो भने पत्रकारितालाई एउटा पेशाको रुपमा ऐनले स्वीकार गरेपनि यसको प्रमुख बुँदाहरू नै कार्यान्वयन हुन सकेका छैनन् । सञ्चार प्रतिष्ठानमा कार्यरत श्रमजीवी पत्रकार, कर्मचारी र कामदारको स्पष्ट ब्याख्या गर्दै उनीहरूको श्रम अधिकार सुनिश्चित गर्न ल्याइएको यो ऐनको व्यवहारिक कार्यान्वयन नहुनु नै नेपाली सञ्चार क्षेत्रको प्रधान समस्या हो ।

श्रमजीवी पत्रकार ऐनले पत्रकारहरूलाई नियुक्तिपत्र नदिई काममा लगाउन नपाउने भन्ने व्यवस्था गरेको छ । तर, अहिले पनि नियुक्तिपत्र नपाउने, प्रेस पास तथा अन्य प्रयोजनका लागि मात्रै कागजी नियुक्तिपत्र दिने प्रचलन व्याप्त छ । पत्रकार वा कर्मचारी नियुक्ति गर्दा प्रतिष्पर्धाका आधारमा गर्नुपर्ने र उनीहरूको पदको वर्गीकरण गर्नुपर्ने व्यवस्था पनि ऐनले गरेको छ । तर अधिकांश सञ्चार प्रतिष्ठानले ऐनको यो व्यवस्थालाई कार्यान्वयन गरेका छैनन् । विशेषज्ञ सेवा आवश्यक भएमा निश्चित अवधिका लागि १५ प्रतिशतभन्दा बढी करार सेवामा राख्न नपाउने व्यवस्थाको पनि धज्जी उडाइएको छ । अस्थायी, करार र स्ट्रिन्जरको नाममा ऐन विपरीतको नियुक्त दिने समस्या विकराल बनेको छ । नियुक्तिको जानकारी प्रेस रजिष्ट्रारलाई गराउने व्यवस्थाको समेत पालना भएको पाइँदैन ।

ऐनले पत्रकार, कर्मचारी र कामदारको न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण गर्नका लागि उच्चस्तरको एउटा समितिको परिकल्पना गरेको छ । स्थायी संरचनाको रुपमा रहेको समितिले तोकेको न्यूनतम पारिश्रमिकको कार्यान्वयन दयनीय छ । न्यूनतम पारिश्रमिकै अवस्था यस्तो भएपछि ऐनले व्यवस्था गरेका भत्ता, बार्षिक तलव बृद्धि, उपचार तथा क्षतिपूर्ति, उपदान, सञ्चय कोष र अन्य सुविधाको कार्यान्वयन अवस्था झनै दयनीय छ । ऐनले सञ्चार प्रतिष्ठानहरूमा कल्याणकारी कोषको समेत परिकल्पना गरेको छ । तर आजसम्म कुनै सञ्चार प्रतिष्ठानले ऐनबमोजिमको कल्याणकारी कोषको स्थापना गरेको देखिँदैन ।

अस्तव्यस्त सञ्चार प्रतिष्ठान

नेपालको सञ्चार क्षेत्र राजनीतिक स्वतन्त्रताको लडाइँसँगै अघि बढेको देखिन्छ । २०४६ सालभन्दा अघि र त्यसपछिका केही वर्षहरू मिशन पत्रकारिताको कालखण्ड हुन् । त्यतिबेला पत्रकारिता पनि पेशा हुनसक्छ भन्ने मान्यता स्थापित भइसकेको थिएन । विशेषगरी निरंकुश पञ्चायती व्यवस्थाको विरोधी र पञ्चायत पक्षधरमा विभक्त पत्रकारिता नै अहिलेको पत्रकारिताको जग हो । २०४६ को परिवर्तनपछि नेपाली सञ्चार क्षेत्रमा संख्यात्मक, गुणात्मक र व्यवसायिकताको विकास भयो । डिजिटल युगमा प्रवेश गरेपछि न्यु मिडियाको क्षेत्रमा पनि उल्लेख्य विकास र बृद्धि भयो ।

सञ्चारमाध्यमको बृद्धि हुनेक्रमसँगै सञ्चार क्षेत्रको व्यवसायिकता र श्रम अधिकारको क्षेत्रमा नयाँ नयाँ चुनौती थपिदै गएको छ । पूँजी र बजारको सुनिश्चितताबिना नै सञ्चारमाध्यमहरू खुल्ने क्रम निरन्तर छ । करीब ८०० छापा, सोही संख्यामा एफएम रेडियो, करीब ३०० टेलिभिजन र ३००० भन्दा बढी अनलाइन न्युज पोर्टल सञ्चालनमा छन् । यो संख्या नेपालको विज्ञापनको बजार र सञ्चार क्षेत्रको उपभोक्ताको संख्याको आधारमा पनि धेरै हो । यस्तो अवस्थामा श्रमजीवी पत्रकार ऐनको कार्यान्वयन, पत्रकारको श्रम अधिकार, पत्रकारितामा व्यवसायिकता र आचारसंहिता पालनाको दृष्टिले पनि निकै गम्भीर र चुनौतीपूर्ण हुनु स्वभाविक छ ।

कामचलाउ प्रेस रजिष्ट्रार र कमजोर अनुगमन

श्रमजीवी पत्रकार ऐनले पत्रकारका श्रम समस्यासँग सम्बन्धित कतिपय अधिकार प्रेस रजिष्ट्रारलाई दिएको छ । ऐनले परिकल्पना गरेअनुसारको प्रेस रजिष्ट्रार अहिलेसम्म नियुक्त हुन सकेको छैन । सूचना तथा प्रसारण विभागका महानिर्देशकलाई नै प्रेस रजिष्ट्रार तोकिएको छ । यसो गर्दा प्रेस रजिष्ट्रारको काम प्रभावकारी हुन सकिरहेको छैन । अहिलेको व्यवस्था एक प्रकारले कामचलाउ मात्रै हो ।

पत्रकारको श्रम समस्याबारे दुईतर्फी छलफल गराउने र कानुनी तथा अदालती निरुपणका लागि प्रेस रजिष्ट्रारको भूमिका महत्वपूर्ण हुने हुँदा अहिलेको व्यवस्थाले सन्तोषजनक कार्य सम्पादन हुनसकेको छैन । सर्वोच्च अदालतले समेत छुट्टै प्रेस रजिष्ट्रार नियुक्त गर्न सरकारको नाममा आदेश दिएको छ ।

पत्रकारले आफूलाई परेको श्रम अधिकारसम्बन्धी समस्या समाधान गर्न सबैभन्दा पहिला प्रेस रजिष्ट्रारमा निवेदन दिनुपर्ने हुन्छ । त्यहाँ छलफलको माध्यमबाट समस्या हल नभएमा प्रेस रजिष्ट्रारको पत्रको आधारमा श्रम विभाग र श्रम अदालतमा कानुनी उपचारमा जानुपर्ने हुँदा प्रेस रजिष्ट्रारको भूमिका महत्वपूर्ण हुन जान्छ ।

मुलुक संघीय प्रणालीमा गएपछि पहिलोपटक बागमती प्रदेशले प्रेस रजिष्ट्रार नियुक्त गरेर काम अघि बढाए पनि श्रम अधिकारको विषयमा बागमती प्रदेश प्रेस रजिष्ट्रारले समेत प्राथमिकता दिएर श्रम समस्याको बारेमा काम गर्न सकेको छैन । बागमती प्रदेश प्रेस रजिष्ट्रारको अन्य क्रियाशीलता भने राम्रो देखिएको छ ।

सञ्चार प्रतिष्ठानहरूले श्रमजीवी पत्रकार ऐन कार्यान्वयन गरे वा नगरेको बारेमा अनुगमन गर्ने जिम्मेवारी न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण समितिको हो । नेपाल पत्रकार महासंघ, कामदार पक्ष,

व्यवस्थापनपक्ष र सरकारको उच्च अधिकारीको प्रतिनिधित्वमा गठन भएको समितिले प्रभावकारी अनुगमन गर्न सकेको छैन। गरिएको अनुगमनका आधारमा तयार पारिएको प्रतिवेदन हेर्दा ऐन कार्यान्वयनको अवस्थालाई राम्रो मान्न सकिने अवस्था छैन।

न्याय सम्पादन र फैसला कार्यान्वयन

नेपालको आम अदालतमा जस्तै पत्रकारका श्रम समस्या निरुपण गर्ने श्रम विभाग र श्रम अदालतले समेत छिटोछरितो न्याय सम्पादन गर्न नसक्दा न्यायिक अधिकार प्राप्तिमा समस्याहरू देखिएका छन्। प्रेस रजिष्ट्रार, श्रम विभाग र श्रम अदालतसम्मको प्रक्रिया पूरा गर्दा समय बढी लाग्ने हुँदा पत्रकारले आफ्ना श्रम अधिकारसम्बन्धी न्याय प्राप्त गर्न समय लाग्ने अवस्था छ। यसले गर्दा पत्रकारहरू आफ्ना अधिकार प्राप्तिको लागि न्यायिक बाटो अबलम्बन गर्न उदासीन हुने प्रवृत्ति देखिएको छ।

श्रमजीवी पत्रकार ऐन नेपाल पत्रकार महासंघको निरन्तरको माग र दवावका कारण निर्माण भएको हो। त्यसैले यो ऐनसँग महासंघको विशेष आकर्षण र सम्बन्ध छ। यो ऐन कार्यान्वयन होस र पत्रकारले आफ्ना श्रम अधिकारसहित सबैखाले अधिकार उपभोग गरुन् भन्ने चाहना महासंघको छ।

कानुनी बाटोबाट आफ्नो पेशागत तथा श्रम अधिकारको बाटो रोजेका पत्रकारहरू फैसला कार्यान्वयनमा देखिएका समस्याले गर्दा थप पीडित बन्नु परेको छ। अदालतको फैसलाबाट पुनर्वहाली भएका पत्रकारहरूले पुनः सोही सञ्चार प्रतिष्ठानमा काम गर्ने वातावरण समेत निर्माण हुनसकेको छैन। सेवासुविधा प्राप्तिमा भने अदालती फैसला केही हदसम्म कार्यान्वयन भएको देखिन्छ। अदालतको फैसलापछि पनि आपसी समझदारीमा मात्रै सेवासुविधा प्राप्तिको विषय टुङ्गिने गरेको छ।

पत्रकारको श्रम अधिकारको रक्षाका लागि कानुनी लडाई एउटा महत्वपूर्ण विधि हो। तर यसलाई झन्झटिलो बनाइयो भने यसले उचित प्रतिफल दिन सक्दैन। फैसला कार्यान्वयनको दिशामा पनि सबै पक्ष सचेत र गम्भीर हुनुपर्ने देखिन्छ।

कानुन कार्यान्वयनमा उदासीन

कुनै पनि कानुन कार्यान्वयन गराउने पहिलो दायित्व सरकारको हुन्छ। तर श्रमजीवी पत्रकार ऐनको कार्यान्वयन गराउने विषयमा सरकार सधै उदासीन रहँदै आएको छ। ऐन कार्यान्वयन नगर्ने सञ्चारमाध्यममाथि हुनु पर्ने कारबाहीको अवस्था समेत निकै फितलो र कमजोर छ। सरोकारवाला पक्षको निरन्तर दवाव र खबरदारीका बीच पनि ऐन कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता आउन सकेको छैन।

ऐनमा भएको कमजोरी र त्यसलाई संशोधनका माध्यमबाट गरिनुपर्ने सुधारका बहसहरू समेत गतिलोसँग हुन सकेको छैन। जसले गर्दा ऐनलाई समयसापेक्ष बनाउन समेत बाधा पुगिरहेको छ। सबैखाले सञ्चार प्रतिष्ठानलाई ऐनले समान व्यवस्था गरेकाले पनि ऐनको कार्यान्वयनमा समस्या देखिने गरेको छ। ऐन कार्यान्वयन एउटामात्र पक्षको चासो वा सक्रियताले सम्भव हुँदैन। सरकार, सञ्चार प्रतिष्ठान र सरोकारवाला निकायका सामूहिक इच्छाशक्तिले मात्र ऐनको प्रभावकारी कार्यान्वयन सम्भव छ। ऐनलाई समयसापेक्ष वा व्यवहारिक बनाउन पनि तिनै पक्षको इमान्दार सक्रियताले मात्र सम्भव हुन्छ।

महासंघको भूमिका

श्रमजीवी पत्रकार ऐन नेपाल पत्रकार महासंघको निरन्तरको माग र दवावका कारण निर्माण भएको हो। त्यसैले यो ऐनसँग महासंघको विशेष आकर्षण र सम्बन्ध छ। यो ऐन कार्यान्वयन होस र पत्रकारले आफ्ना श्रम अधिकारसहित सबैखाले अधिकार उपभोग गरुन् भन्ने चाहना महासंघको छ। त्यसैले महासंघले यो ऐनको कार्यान्वयनका लागि सधै आफूलाई क्रियाशील गराउँदै आएको छ। प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको रक्षा र पत्रकारको श्रम अधिकारका लागि महासंघले कसैसँग सम्झौता गर्दैन।

पत्रकारले आफ्ना श्रम अधिकार प्राप्त गर्न सकून् भन्ने उद्देश्यले महासंघले विभिन्न कार्यक्रमहरूलाई अघि सारेको छ। सञ्चार प्रतिष्ठानहरूलाई दवाव, आन्दोलन र कानुनी उपचारको माध्यमबाट महासंघले नेपाली सञ्चार क्षेत्रमा उचित श्रम अधिकारको अभ्यास होस भन्ने प्रयास गरिरहेको छ। पछिल्लो समय महासंघले पत्रकारको श्रम अधिकार प्राप्तिका लागि गरेका प्रयासहरूकै कारण उजुरी गर्ने र आफ्ना अधिकार खोज्ने प्रवृत्तिमा गुणात्मक र संख्यात्मक विकास भएको छ। महासंघका प्रयास सफलतामा समेत परिणत हुँदै गएका छन्।

उजुरीहरूको नियमित सुनुवाई हुने, समस्याहरूको बारेमा सम्बन्धित सञ्चार प्रतिष्ठानहरूमा पत्राचार गर्ने, आवश्यक धर्ना तथा दवावका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने, वार्ता तथा छलफलका माध्यमबाट समाधान निकाल्ने प्रयास गर्ने र कानुनी बाटोबाट समस्या समाधान गर्ने कार्य महासंघले निरन्तर गर्दै आएको छ। पत्रकारहरूलाई निःशुल्करुपमा कानुनी परामर्श र सहायता उपलब्ध गराउन कानुनी डेस्कमार्फत समेत काम हुँदै आएका छन्। दवाव र कानुनी डेस्कलाई थप प्रभावकारी बनाउँदै पत्रकारको श्रम अधिकारको पक्षमा सशक्त ढंगबाट अघि बढ्ने महासंघको योजना समेत छ। सबै पक्षको साथ र सहयोग प्राप्त गर्दै नेपाली सञ्चार क्षेत्रमा उचित श्रम अभ्यास होस् र पत्रकारहरूका सबैखाले समस्या समाधान होस् भन्ने बाटोमा महासंघ सधै सशक्त ढंगबाट अघि बढ्न तत्पर समेत छ। ●

(लेखक नेपाल पत्रकार महासंघका वरिष्ठ उपाध्यक्ष र प्रेस स्वतन्त्रता अनुगमन तथा श्रमजीवी पत्रकार हित प्रबर्द्धन विभागका प्रमुख हुनुहुन्छ।)

२६औं महाधिवेशनबाट निर्वाचित कार्यसमितिको तीन वर्षे कार्ययोजना

श्रमजीवी पत्रकारहरूको पेशागत अधिकारलाई उपेक्षा गर्ने सञ्चारमाध्यमहरूलाई प्रेस स्वतन्त्रताको नाममा मात्रै संरक्षण दिइरहनु आवश्यक छैन, किनकि पत्रकारको सुरक्षा नभई स्वतन्त्र प्रेसको रक्षा हुन सक्दैन र त्यसो गरिएमा त्यो प्रेस जगतको नभई कुनै व्यवसाय र व्यवसायीको सुरक्षा मात्र रहन पुग्छ।

रोसन पुरी

नेपाल पत्रकार महासंघ नेपाली पत्रकारको साझा संस्था हो। स्थापनाकालदेखि नै महासंघले पत्रकारको पेशागत हकहित र श्रमअधिकारको पक्षमा काम गर्दै आएको छ। त्यससँगै महासंघले प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता, राष्ट्रिय हित र नागरिक अधिकारको रक्षा एवम् व्यवसायिक पत्रकारिताको विकासका लागि नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्दै आएको छ। आफैमा गौरवपूर्ण इतिहास बोकेको महासंघको संरचनात्मक परिवर्तन आवश्यकताका आधारमा हुँदै आएको छ। पत्रकार र सञ्चारमाध्यमको संख्यात्मक तथा गुणात्मक परिवर्तन, प्रविधि र पहुँच एवम् सामाजिक, आर्थिक तथा राजनीतिक लगायत सबै क्षेत्रमा आधारभूत रूपमै परिवर्तनहरू देखापरेसँगै महासंघलाई समयसापेक्ष र आवश्यकताका आधारमा परिवर्तन गरिएको छ। ६६ वर्षको लामो इतिहास बोकेको महासंघ अविच्छिन्न उत्तराधिकारी संस्थाको रुपमा स्थापित छ। विक्रम संवत २०१२ सालमा स्थापित यस संस्थामा यो बैठकसम्म आइपुग्दा १३ हजार ७६ सदस्य छन्। ७६ जिल्लामा शाखा स्थापित भइसकेका छन् भने ३९ वटा प्रतिष्ठान, १२ वटा एसोसियट र १० वटा वैदेशिक शाखा क्रियाशील छन्।

प्रेस स्वतन्त्रताको रक्षा गर्दै स्वच्छ, व्यवसायिक र जिम्मेवार पत्रकारिताको विकासका लागि नेपाली पत्रकारलाई संगठित गरी उनीहरूको पेशागत हकहितको संरक्षण र संवर्द्धनका लागि सूचनाको हक र विचार तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतालगायतका नागरिक अधिकारलाई आत्मसात गर्दै संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाको माध्यमद्वारा राष्ट्रको वृहत्तर हितका निम्ति पारदर्शी र न्यायपूर्ण समाजको विकास गर्ने' अभीष्टसहित नेपाल पत्रकार महासंघ सक्रिय रहेको कुरा महासंघको विधानमा उल्लेख छ। विधानको

अधिनमा रहेर नेपाल पत्रकार महासंघका आगामी दिनका चुनौती र अवसरको सदुपयोग गर्नेगरी २६औँ महाधिवेशनबाट नीतिगत र संरचनात्मक निर्देश गर्नेगरी नयाँ कार्यसमितिका लागि तीन वर्षको रणनीति पारित गरिएको छ। २६औं महाधिवेशनबाट पारित रणनीतिभित्र रही समयानुकूल अवधारणा र योजना तथा कार्यक्रम बनाएर अगाडि बढ्नुपर्ने दायित्व यस कार्यसमितिसामु छ। सोही निर्देशअनुसार नयाँ कार्यसमितिको तेस्रो पूर्ण तथा कार्यमूलक पहिलो बैठकमा आगामी तीन वर्षे रणनीतिको कार्ययोजना प्रस्तुत गर्न अनुमति चाहन्छु।

महासंघको नीति, कार्यक्रम र कार्ययोजना

महासंघको भदौ २०७४ मा सम्पन्न २५औँ महाधिवेशनदेखि नयाँ कार्यसमितिका लागि नीतिगत दृष्टिकोणसहितको मार्गनिर्देश गर्न थालिएको थियो। २०७४ को रणनीतिक दृष्टिकोण पत्रको कार्ययोजना बनाएर निवर्तमान कार्यसमितिले कार्यान्वयनका लागि पहल गरेको थियो। कार्यान्वयन हुन नसकेका र समयसापेक्ष विषयबस्तु समेटेर ५ फागुन २०७७ मा काठमाडौंमा सम्पन्न २६औँ महाधिवेशनले ३ वर्षे राणनीतिक दृष्टिकोणसहित नीतिगतरुपमा नयाँ कार्यसमितिलाई मार्गनिर्देश गरेको छ। प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता, बनेका र बन्दै गरेका विभिन्न कानून, श्रमजीवी पत्रकारका समस्या तथा श्रमजीवी पत्रकार ऐनले व्यवस्था गरेका सेवासुविधा प्राप्तिको अवस्था, कोरोना भाइरसको संक्रमणले पत्रकार र सञ्चारमाध्यममा पारेको असरलगायतका विषयबस्तुसहित हामीलाई नयाँ नीतिगत निर्देशन प्राप्त भएको छ। मिडिया कानूनहरूको निर्माणमा हस्तक्षेप गनुपर्ने अवस्था, महासंघको सांगठनिक पुनर्संरचना तथा शुद्धीकरणका लागि गर्नुपर्ने काम, पत्रकारहरूको पेशागत हक जस्ता विषयमा नयाँ कार्यसमिति केन्द्रित हुनुपर्ने देखिएको छ।

महाधिवेशनबाट प्राप्त दस्तावेज हाम्रो विधानसरहको मान्यता प्राप्त नीतिगत दस्तावेज हो। तर, महासंघले गर्दै आएका काम र तय गरिएका कतिपय नीतिगत निर्णयहरूका आधारमा महाधिवेशनको दस्तावेजबाट सञ्चालित हुने भए पनि मूलतः संगठन सञ्चालनको आधारभूत दस्तावेज भने महासंघको विधान हो। त्यसैका आधारमा महासंघका गतिविधिहरू सञ्चालित हुँदै आएका छन्। महासंघको विगतको कार्यसञ्चालन पद्धतिको अध्ययन र कार्यान्वयनको अवस्था हेरेर यो कार्ययोजना तयार गरिएको छ। यसको नीतिगत आधार महासंघको विधान, ५ फागुन २०७७ मा सम्पन्न २६औँ महाधिवेशनसहित यसअघिका विभिन्न महाधिवेशनका नीतिगत मार्गदर्शन समेतका आधारमा आगामी दिनका लागि योजना तय गर्नुपर्ने दायित्व हामो काँधमा छ। महासंघका यसअघि बसेका दुईवटा पूर्ण केन्द्रीय समिति बैठक, उपलब्ध केन्द्रीय समिति बैठक, पदाधिकारी बैठक र कतिपय अवस्थामा सचिवालयका निर्णय तथा विषयबस्तु, महासंघका पूर्व पदाधिकारी एवम् सदस्यहरूका सुझाव र चुनावी अभियानका क्रममा निर्वाचित सबै उम्मेदवारवाट व्यक्त गरेका सार्वजनिक प्रतिवद्धताका आधारमा निम्न कार्ययोजना तयार गरिएको छ।

१. प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता र नागरिक अधिकार

लोकतन्त्र, गणतन्त्र, संघीयता, समावेशिता र सामाजिक न्यायका मुद्दालाई स्थापित गर्दै २०६२/२०६३ को जनआन्दोलन सम्पन्न भएयता डेढ दशकको अवधिमा नेपाली मिडिया क्षेत्रमा केही महत्वपूर्ण उपलब्धि भएका छन्। २०७२ असोज ३ गते जारी नेपालको संविधानको प्रस्तावनामा नै पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रता महासंघकै पहलमा उल्लेख गरिएको छ। संविधानमा स्वतन्त्रताको हक, सञ्चारको हक र सूचनाको हकलाई मौलिक हकमै राखेर विभिन्न व्यवस्थाहरू छन्। यो नेपाली प्रेस स्वतन्त्रता मात्र नभएर समग्र नागरिक स्वतन्त्रताकै लागि अभूतपूर्व उपलब्धि हो। संविधानको धारा २७३ मा संकटकालीन व्यवस्था रहेको छ, जसको उपधारा (१०) मा संकटकालीन अवस्थाको घोषणा वा आदेश बहाल रहेसम्मका लागि मौलिक हक निलम्बन गर्न सकिने भए पनि सञ्चार क्षेत्रको हकलाई निलम्बन नगरिने संवैधानिक प्रत्याभूति छ। त्यसरी निलम्बनमा नपर्नेमा सञ्चारको हकअन्तरगत धारा १९ (२) रहेको छ, जसमा कुनै सञ्चारमाध्यमलाई बन्द, जफत वा दर्ता खारेज गर्न नपाइने व्यवस्थासमेत छ। संवैधानिक तथा कानूनीरूपमा प्रेस स्वतन्त्रता सुनिश्चित गरिए पनि प्रेस स्वतन्त्रता तथा आमसञ्चारको अधिकार हननका घटनाहरू भने भइरहेका छन्। यो नेपालको मात्र नभएर संसारभरको समस्या हो। नेपालमा पनि त्यस्तो स्थितिको पुनरावृत्ति भइरहेको छ। सरकारमा पुगेपछि लोकतन्त्रका लागि लडेका राजनीतिक दलहरूसमेत प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताप्रति अनुदार बन्ने गरेका छन्।

नेपाल पत्रकार महासंघले लोकतन्त्र, मानवअधिकार, प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता र नागरिक हकको पक्षपोषणका विषयमा लामो समयदेखि काम गर्दै आइरहेको छ। नयाँ कार्यसमिति आइसकेपछि पनि हामीले प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता र नागरिक अधिकारका पक्षमा विभिन्न काम गरेका छौं। अब पनि हामीले संघीय तथा प्रदेश सरकारबाट तयार गरिएका र संसदहरूमा छलफल भएका प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतासम्बन्धी विधेयक प्रेसमैत्री बनाउनेगरी परिमार्जनका लागि काम गर्नुपर्ने आवश्यकता छ। त्यसैले आगामी तीन वर्षमा हामीले सबै सरोकारवाला पक्षसँग निरन्तर छलफलहरू चलाउँदै सरकारले मस्यौदा गर्दै गरेका र संसदमा पेश गरिएका सञ्चारसम्बद्ध विधेयकका साथै प्रदेश सरकारहरूले निर्माण गरेका सञ्चारसम्बन्धी विधेयकहरूमा संशोधन गराउन पहल गर्ने तथा दबाबमूलक कार्यक्रम गर्नु आवश्यक छ। पत्र कारको भौतिक सुरक्षा तथा पेशागत सुरक्षामा बेलाबेलामा देखिने चुनौतीले पनि प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता कुण्ठित भइरहेका छन्। महासंघको पहिलो प्राथमिकता नै प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतासँगै पत्रकारको भौतिक तथा पेशागत सुरक्षा भएकाले यसलाई प्राथमिकतामा राखेर काम गर्नु आवश्यक छ।

नेपालमा राजनीतिक व्यवस्था परिवर्तनका लागि भएको सशस्त्र द्वन्द्वको समाप्ति, लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको स्थापनापछि पनि पत्रकारको भौतिक सुरक्षामा चुनौती कायमै छन् । लोकतान्त्रिक तथा गणतन्त्रात्मक कालमा पनि पत्रकारविरुद्धको हिंसा, धम्की, सांघातिक आक्रमणलगायत प्रेस स्वतन्त्रता हननका घटनाहरू श्रृंखलाबद्धरूपमा जारी छन् । विगतको तुलनामा पछिल्लो डेढ दशकको शान्तिपूर्ण राजनीतिक वातावरणमा भौतिक सुरक्षाको अवस्थामा निकै सुधार भएको देखिए पनि प्रतिकूलताहरू अहिले पनि कायम छन् । पत्रकार सुरक्षाको दृष्टिकोणले हेर्दा पत्रकारहरूमाथि हुने भौतिक आक्रमण र धम्कीका घटनाहरू केही घटेका भएपनि पछिल्ला केही वर्षमा विभिन्न बहानामा पत्रकारहरूलाई गिरफ्तार गर्ने क्रम बढेको छ। राज्यले ल्याउने कानूनहरू पनि पत्रकारलाई नियन्त्रण गर्ने र आम नागरिकको अभिव्यक्ति रोक्ने खालका छन् । पत्रकारहरूमाथि भएका घटनाहरूमा दण्डहीनताको अवस्थामा सुधार आउन सकेको छैन। केही घटनाका दोषीहरू कारवाहीको दायरामा आएका भए पनि अधिकांश घटनाहरूमा दोषीमाथि कारवाही भएको छैन। त्यसैले यी विषयलाई अन्तर्राष्ट्रियकरण गरेरै भए पनि सुधार गर्नुपर्ने दायित्व महासंघको छ।

१.१. संघीय सदनमा विचाराधीन अवस्थामा रहेका मिडिया काउन्सिलसम्बन्धी विधेयक, सूचना प्रविधिसम्बन्धी विधेयक र सार्वजनिक सेवा प्रसारणसम्बन्धी विधेयकका विषयमा सरोकारवाला निकायलाई दबाब दिने, संसदीय समिति तथा राजनीतिक दलको मिडिया हेर्ने निकायसँग सम्वाद र लविङलाई पनि निरन्तरता दिइनेछ । प्रदेश र स्थानीय निकायले मिडियाको प्रवर्द्धन गर्ने कानून ल्याउनु पर्नेमा अहिलेसम्म मिडिया नियन्त्रण गर्ने नाममा संघीय व्यवस्थाको उल्लंघन गर्दै विभिन्न प्रकारका कानून अगाडि बढाउन सुरु भएको छ । ती कानूनलाई पनि मिडियामैत्री बनाउनु आवश्यक छ । संघ र प्रदेशका कानुनलाई पेसमैत्री बनाउन दबाबमूलक कार्यक्रम अन्तरगत सडक प्रदर्शनलगायतका कार्यक्रमलाई पनि आवश्यकता अनुसार अगाडि बढाइनेछ। महासंघलगायत सरोकारवाला निकायका कुरा नसुनेरै कानून ल्याइएमा त्यसको अवज्ञा गर्नेसम्मका कार्यक्रम गरिनेछ। प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता र नागरिक अधिकारको विरुद्ध कुनै पनि प्रकारको अवरोध आएमा देशभित्र विषयबस्तुको गम्भीरता हेरी तत्काल विरोधका विभिन्न कार्यक्रम तय गर्नुका साथै अन्तर्राष्ट्रियकरण गर्नेगरी आगामी दिनमा काम गरिनेछ।

१.२. विचार तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको प्रयोगका विषयमा महासंघले विगतको विरासतलाई आधार मानेर यसको संरक्षण तथा सम्वर्द्धनमा काम गर्नेछ। अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतामा आउने जुनसुकै वाधा व्यवधान तथा अवरोधका विरुद्ध महासंघले संघर्ष गर्नेछ। त्यसका लागि विचार तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता पक्षधर संघसंस्थासँग सहकार्य गरेर अघि बढिने छ।

१.३. महासंघ सधैं लोकतन्त्र, मानवअधिकार, विधिको शासन, स्वतन्त्र न्यायपालिका, सामाजिक न्याय, आवधिक निर्वाचन तथा स्वस्थ राजनीतिक प्रतिस्पर्धाका पक्षमा विगतमा जस्तै अग्रणी भएर उभिनेछ। लोकतन्त्रमाथि भविष्यमा हुनसक्ने जुनसुकै प्रहार तथा अवरोधका विरुद्धमा उभिनु महासंघको कर्तव्य हुनेछ। लोकतन्त्रको वास्तविक अभ्यास, संविधानले प्रदान गरेको समावेशिताको सिद्धान्त र समाजवाद उन्मुख व्यवस्थाको पक्षमा महासंघ निरन्तर क्रियाशील बन्नेछ।

१.४. प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको उपयोग गर्दा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास, पत्रकार आचारसंहिता र कानूनी प्रावधानको पालनामा प्रोत्साहन गरिनेछ। सबै सदस्यका लागि महासंघका १० वटै प्रदेश समितिमार्फत पत्रकार आचारसंहिता पालना, व्यक्तिको गोपनीयताको हकको संरक्षणका साथै मानहानी, राष्ट्रिय सुरक्षालगायतका अति संवेदनशील विषयमा समाचार संप्रेषण गर्दा कसरी गर्ने भन्ने विषयमा आधारभूत तथा गहन प्रकारका तालिमको व्यवस्था गरिने छ।

१.५. प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रा र मानवअधिकार एकअर्काका परिपूरक भएकाले राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगलगायत अन्य मानवअधिकारको क्षेत्रमा क्रियाशील संघसंस्थासँग सहकार्य गरिनेछ। आयोगसँग मिलेर पत्रकारको भौतिक सुरक्षाका लागि आगामी तीन महिनाभित्रै आकस्मिक उद्धार, आश्रय तथा न्यायको क्षेत्रमा काम गरिनेछ। यससम्बन्धी कार्यविधि पारित भइसकेकाले संयन्त्र गठन गरेरै तत्काल काम प्रारम्भ गरिनेछ।

१.६. पत्रकारको हत्या, बेपत्ता एवम् आक्रमणमा संलग्न व्यक्तिलाई कानूनी दायरामा ल्याउने, प्रेस स्वतन्त्रताको हननका घटना रोक्ने र दोषीलाई कारवाही गराउने, पत्रकारविरुद्धको हिंसा अन्त्यका लागि कानूनी लडाईमा महासंघ लाग्नेछ। द्वन्द्व प्रभावित, अपाङ्गता भएका पत्रकारलाई विशेष सम्मानसहित उनीहरूको जीवननिर्वाहका लागि विशेष पहल गरिनेछ। त्यस्ता पत्रकारको आश्रित परिवारलाई समेत विशेष सेवासुविधाका लागि पहल गरिनेछ।

१.७. सेल्फसेन्सरसीपको अवस्था भयावह बन्दै गइरहेकाले नेपालमा सेल्फसेन्सरसीपको अवस्थाका बारेमा अध्ययन गरेर त्यसलाई निरुत्साहनका लागि काम गरिनेछ। सम्पादकीय स्वतन्त्रताको पक्षमा आवश्यक छलफल तथा श्रृंखलाबद्ध बहस चलाइनेछ।

१.८. महासंघको केन्द्रीय कार्यालयमा रहेको प्रेस स्वतन्त्रताविरोधी घटनाको सुनुवाइका लागि बनेको प्रेस स्वतन्त्रता अनुगमन इकाईलाई थप प्रभावकारी बनाइनेछ। महासंघको वेबसाइटमा अझै व्यवस्थित रुपमा यस्ता घटनाको विस्तृत विवरण राखिनेछ।

१.९. अन्तर्राष्ट्रिय पत्रकार महासंघ, संयुक्त राष्ट्रसंघीय विभिन्न निकायलगायतका अन्तर्राष्ट्रिय निकायसँग प्रेस स्वतन्त्रता तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको पक्षमा सहकार्यलाई अझै मजबुद गरिनेछ। यी निकायका प्रतिनिधिसँग यथाशीघ्र संयुक्त छलफल गरिनेछ।

२. श्रमजीवी पत्रकारको अवस्था र अधिकार

श्रमजीवी पत्रकार ऐन र ऐनले व्यवस्था गरेका सेवासुविधा प्राप्तिका लागि नेपाल पत्रकार महासंघले दशकौँदेखि संघर्ष गर्दै आइरहेको छ। न्यूनतम पारिश्रमिकलगायत श्रमजीवी पत्रकारसम्बन्धी कानूनहरू आंशिक मात्र कार्यान्वयन भएको अवस्था रहेकाले महासंघले पूर्ण कार्यान्वयनमा प्रष्ट कार्ययोजना बनाउनु आवश्यक छ। पत्रकारको पेशागत सुरक्षा पत्रकार महासंघको स्थापनाकालदेखिकै प्राथमिकताको मुद्दा हो । न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण तथा कार्यान्वयनलगायत श्रमजीवी पत्रकार ऐन २०५१ बमोजिमका सम्पूर्ण व्यवस्थाको कार्यान्वयन महासंघको अभियानकै रूपमा रहेको छ। ट्रेड यूनियन हक र सामूहिक सौदावाजीलगायतका श्रम अभ्यास गर्ने साझा संस्थाका रूपमा महासंघलाई थप स्थापित गराउनेगरी विधानमा आवश्यक परिवर्तन गर्न वर्तमान कार्यसमितिले काम गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिएको छ।

कोरोना महामारीका कारण अहिले आक्रान्त नेपाली पत्रकारिता क्षेत्र पनि अन्य क्षेत्रजस्तै कोरोना महामारीले थिलोथिलो भएको छ। कोरोना महामारीबाट सबैभन्दा ठूलो असर पत्रकारहरूको पेशागत सुरक्षामा परेको महासंघलगायत विभिन्न सरोकार राख्ने संघसंस्थाको निष्कर्ष छ। कोरोना महामारी कतिपय सञ्चार माध्यमहरूका लागि पत्रकारहरूलाई रोजगारीबाट बेदखल गर्ने बहाना बनेको छ। वर्षौंदेखि ठूलो मुनाफामा चलिरहेका सञ्चारमाध्यमहरूले समेत महामारीको सुरुवातमा नै पत्रकारहरूलाई जागिरबाट निकाल्ने, तलब घटाउने, बेतलबी बिदामा राख्ने, समयमा तलब नदिने जस्ता काम गरेका छन्। महासंघले यसका विरुद्ध आन्दोलन र विरोधका कार्यक्रमहरू गरिरहे पनि प्रभावकारी बन्न सकेका छैनन्। त्यसैले श्रमजीवी पत्रकारको पेशागत सुरक्षाका लागि विशेष अभियान नै सञ्चालन गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिएको छ। श्रमजीवी पत्रकारको पक्षमा प्रदर्शनलगायतका आवश्यक संघर्षका कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइनेछ।

२.१. श्रमजीवी पत्रकार ऐनको पूर्ण कार्यान्वयन गराउन नसक्नुमा सरकार मात्र नभई हामीले समेत त्यसको जिम्मेवारी लिनुपर्छ। तसर्थ अबका तीन वर्ष निरन्तर चल्दै आएको यो सवाललाई निर्क्यौलमा पुर्‍याउनका लागि महासंघको नेतृत्वमा श्रमजीवी पत्रकारहरू, मिडिया सञ्चालक तथा नेपाल सरकारका बीच त्रिपक्षीय वार्ता तथा सम्वादको वतावरण निर्माण गर्दै आपसी अविश्वासलाई कम गर्नु जरुरी छ। यति गर्दा पनि श्रमजीवी पत्रकारहरूको पेशागत अधिकारलाई उपेक्षा गर्ने सञ्चारमाध्यमहरूलाई प्रेस स्वतन्त्रताको नाममा मात्रै संरक्षण दिइरहनु आवश्यक छैन, किनकि पत्रकारको सुरक्षा नभई स्वतन्त्र प्रेसको रक्षा हुन सक्दैन र त्यसो गरिएमा त्यो प्रेस जगतको नभई कुनै व्यवसाय र व्यवसायीको सुरक्षा मात्र रहन पुग्छ।

२.२. श्रमजीवी पत्रकारहरूको पेशागत हकहितका लागि श्रमजीवी पत्रकार ऐन कार्यान्वयन अनिवार्य छ। त्यसका लागि सञ्चार प्रतिष्ठान, व्यवस्थापन सम्बद्ध संस्था र सरकारलाई दवाब दिइनेछ। पत्रकारिता क्षेत्रका विभिन्न संस्था तथा निकायका साथै प्रेस रजिष्ट्रारको कार्यालय, श्रम कार्यालय, अदालत र संसदका विभिन्न समितिसँग सहकार्य गरिनेछ। त्यसअघि केन्द्र, प्रदेश र शाखामार्फत् अनुगमनलाई निरन्तरता दिइनेछ।

२.३. श्रमजीवी पत्रकारका समस्या समाधानका लागि दबाब, छलफल, कानूनी प्रक्रिया र प्रदर्शनलगायतका संघर्षका कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइनेछ। महासंघ ट्रेड यूनियन पनि हो भन्ने कुरा स्पष्टरूपमा विधानमै उल्लेख गरेर आइसकेको सन्दर्भमा यसको पूर्ण कार्यान्वयनका लागि उचित श्रम अभ्यास गरिनेछ। सामूहिक सौदावाजी गर्ने श्रमिक संगठनको चरित्रलाई अझ दह्रो गरी अगाडि बढाइनेछ।

२.४. सरकारले तोकेको श्रमजीवी पत्रकारहरूको न्यूनतम पारिश्रमिक कार्यान्वयनको लागि तत्काल सर्वोच्च अदालतमा रिट दायर गर्नेगरी तयारी गरिनेछ। त्यसका लागि महासंघले नेपाल बार एसोसियसनलगायतका संस्थासँग सहयोग लिनेछ र आवश्यकताका आधारमा कानून व्यवसायीहरूसँग पनि परामर्श लिइनेछ।

२.५. ऐन कार्यान्वयन नगर्ने सञ्चार प्रतिष्ठानलाई सरकारी विज्ञापन नदिन, लोककल्याणकारी विज्ञापन नदिन र सरकारबाट प्राप्त अन्य सेवासुविधा रोक्न दवाब दिइनेछ। यसका लागि यसअघि नै संसदीय समितिले सरकारलाई दिएको निर्देशनलाई कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पहल गरिनेछ।

२.६. पत्रकारको श्रम समस्याका विषयमा अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठन (आइएलओ)सँग साझेदारीका लागि तीन महिनाभित्रै पहल थालिनेछ। श्रम समस्यामा परेका पत्रकारको जीविकोपार्जनका लागि छोटो समयमै भए पनि महासंघले विशेष व्यवस्थाका लागि अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायसँग पहल थाल्नेछ।

२.७. श्रमजीवी पत्रकार ऐनअनुसारको सेवासुविधा पनि नपाउने र पहिचान तथा अधिकारको रुपमा रहेको राज्यबाट जारी हुने प्रेस कार्ड पनि प्राप्त नहुने अवस्थाको अन्त्यका लागि आवश्यक नीतिगत निर्णय गर्न पहल गरिनेछ। प्रेस कार्डको नवीकरणको समय पुनरावलोकनका लागि पहल गरिनेछ। सञ्चार प्रतिष्ठानलाई सामाजिक सुरक्षा कोषमा सहभागिताका लागि प्रोत्साहन गरिनेछ।

२.८. पत्रकारको पेशागत सुरक्षाका लागि महासंघको केन्द्रमा रहेको कानूनी डेस्कलाई थप प्रभावकारी बनाउन पहल गरिनेछ। दवाबमूलक कार्यक्रमका साथै कानूनी प्रक्रियालाई पनि प्रभावकारी पहल गरिनेछ।

२.९. श्रमजीवी पत्रकारले हाल पाउँदै आएको न्यूनतम पारिश्रमिकको कार्यान्वयन तथा समयसापेक्ष बढाउनका लागि न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण समितिलगायत सरोकारवाला पक्षसँग सम्वाद गरेर आगामी तीन महिनाभित्र न्यूनतम पारिश्रमिक पुनरावलोकन गरिनेछ।

२.१०. अहिले भइरहेको दुर्घटना बिमालाई प्रभावकारी बनाइनेछ। स्वास्थ्य बिमा गर्न पहल गर्दै सबै सरकारी अस्पतालमा पत्रकारको निःशुल्क उपचार गर्ने बजेटको व्यवस्थालाई कार्यान्वयन गर्न पहल गरिनेछ। द्वन्द्व प्रभावित पत्रकार कल्याण कोषको कार्यान्वयन गर्न विशेष जोड दिइनेछ।

२.११. वरिष्ठ पत्रकार सम्मान तथा जीवनवृत्तिका लागि ६० वर्ष उमेर पुगेका वा निरन्तर ३० वर्ष पत्रकारिता गरेका, अपाङ्गता भएका पत्रकारका लागि मासिक भत्ताको व्यवस्था गर्न महासंघको पहलमा सञ्चार मन्त्रालयमातहत स्थापना भएको करिव ६ करोड राशीको कोषबाट यसै आर्थिक वर्षदेखि जीवन निर्वाह भत्ता वितरणको व्यवस्था मिलाउन पहल गरिने छ। त्यसका लागि अहिले निर्माण भइरहेको कार्यविधिमा समयानुकूल परिमार्जनका लागि सरकारलाई दबाब दिइनेछ।

२.१२. श्रमजीवी पत्रकारका लागि पुरस्कार, फेलोसिपको व्यवस्था गर्नुको साथै सञ्चार सामग्रीको बिमा गर्ने प्रबन्ध गरिनेछ। श्रमजीवी पत्रकार कल्याण कोषलाई प्रभावकारी बनाउन त्यसको कार्यविधिलाई तत्काल अन्तिम रुप दिन पहल गरिनेछ।

२.१३. महासंघलाई ट्रेड युनियन संस्थाका रुपमा स्थापना गर्नेगरी मन्त्रिपरिषद्मा पेश भइसकेको प्रस्तावलाई तत्काल पारित गराउन आवश्यक पहल गरिने छ।

३. सदस्यता शुद्धीकरण तथा संगठनात्मक पुनर्संरचना

नेपाल पत्रकार महासंघको लामो समयदेखिको अर्को विषय शुद्धीकरण पनि हो। हरेक अधिवेशनमा हामीले महासंघ र समग्र पत्रकारिताको शुद्धीकरणको कुरा उठाउँदै आएका छौँ। नेपाली पत्रकारितालाई स्वच्छ, मर्यादित र उत्तरदायी बनाउनका लागि महासंघभित्र र पत्रकारिता क्षेत्रमै शुद्धीकरणको आवश्यकता छ। तर, व्यवहारमा अधिवेशनको अन्त्यतर्फ एकखालले भागबण्डा जस्तो गरी थपिने सदस्यताका कारण शुद्धीकरणको पाटो ओझेलमा पर्दै आएको छ। यसरी सदस्यता थप्ने नराम्रो र महासंघको विधानको भावनाविपरीतको कार्यलाई हामीले नै आत्मसात गर्दै आइरहेका छौँ। यो गलत र विधान विपरीतको काम परम्पराजस्तै भएको छ। केहीगरी हामीले शुद्धीकरणलाई प्राथमिकतामा राखेर काम थाले पनि फेरि उस्तै हुनेगरी सदस्यता थप्नका लागि अधिवेशनमा दबाब दिने गरिन्छ। सदस्यता नवीकरण पनि विधान विपरीत हुँदै आएको छ। विधानको प्रतिकूल हुनेगरी हुँदै आएको सदस्यता नवीकरणलाई हामीले यो वर्षदेखि नै ट्र्याकमा ल्याउन आवश्यक छ। विधानअनुसार नवीकरण, नयाँ सदस्यताको आवेदन तथा अभिलेखीकरण गर्ने काम यो महिनादेखि नै प्रारम्भ गरिनेछ।

महासंघको केन्द्रीय कार्यालयको तथ्याङ्कअनुसार १३ हजार ७६ जना महासंघका सदस्य छन्। यो सदस्य संख्या वैदेशिक शाखाबाहेकको हो। ७६ जिल्ला शाखा, ३९ प्रतिष्ठान शाखा, १२ एसोसिएट शाखा महासंघका अभिन्न अंग हुन्। हामीसँग प्रादेशिक समिति ७ सहित उपत्यका, प्रतिष्ठान र एसोसिएट प्रदेशगरी १० प्रदेश क्रियाशील छन्। महासंघको विधान तथा वैदेशिक शाखा सञ्चालन नियमावलीअनुसार विभिन्न १० वैदेशिक शाखा सक्रिय छन्। यी शाखाहरूमा सदस्य संख्या २ सय ३६ रहेको छ। पछिल्ला दुई शाखाको मान्यता प्राप्त गरेका बेल्जियम र पोर्चुगलबाट अहिलेसम्म सदस्यता विवरण पाप्त हुनसकेको छैन। नेपालमा सक्रिय शाखाका सदस्यमात्र नभएर वैदेशिक शाखामा आवद्ध सदस्यहरू पनि गैरपत्रकार भएको गुनासो पटकपटक आउने गरेको छ। यति ठूलो सदस्य संख्या र सञ्जाल भएको संस्था नेपालका लागि मात्र नभएर विश्वमै नमूनाको रूपमा स्थापित छ। तर, महासंघमा शुद्धीकरण गर्न आगामी तीन वर्षमा उदाहरणीयरुपमा काम गर्न आवश्यक छ। त्यसका लागि समय अवधि नै तोकेर सदस्यता शुद्धीकरणलाई अघि बढाइनु पर्दछ।

३.१. भदौ महिनाभित्र महासंघका सबै सदस्यको नामावली सार्वजनिक गरिनेछ। महासंघ केन्द्रीय समितिको वेबसाइट र निर्माणाधीन मोबाइल एप्समार्फत हरेक जिल्ला शाखा, प्रतिष्ठान र एसोसिएट शाखाको सदस्यता हेर्न मिल्ने व्यवस्था मिलाइनेछ। प्रदेश समिति र शाखाहरूलाई पनि वेबसाइट नभएमा आफ्नो फेसबुक पेज बनाएरै भए पनि सदस्यहरूको नामावली सार्वजनिक गर्न आग्रह गरिनेछ।

३.२. तीन महिनाभित्र शाखा र प्रदेशमार्फत महासंघका सदस्यहरूको विवरण अद्यावधिक गरिनेछ। सार्वजनिकरुपमै महासंघका सदस्यले कुन मिडियामा काम गरिरहेको छ भन्ने कुरा को जानकारी दिइनेछ। त्यसका लागि महासंघको हरेक सदस्यले कुन मिडियामा र कहिलेदेखि (विगतमा काम गरेको र अहिले काम गरिरहेको संस्थाको नामसमेत) काम गरिरहेको भन्ने विवरण सार्वजनिक गरिनेछ।

३.३. महासंघका सदस्यहरूको अध्यावधिक विवरण सार्वजनिक गरेपछि हरेक सदस्यका बारेमा उजुरी आव्हान गरिनेछ। प्राप्त उजुरीउपर छानबिन गरेर पत्रकारितामा क्रियाशील नभएकाहरूको सदस्यता नवीकरण रोकिनेछ। त्यसका लागि शाखा र प्रदेश समितिको मुख्य सहयोग आवश्यक हुनेछ। नयाँ सदस्यको नाम स्वीकृत भइसकेपछि पनि एक पटकका लागि (अभिलेखका लागि) सम्पूर्ण फाइल प्रदेश कार्यालय हुँदै महासंघको केन्द्रीय कार्यालयमा पठाउने व्यवस्था मिलाइनेछ।

३.४. पत्रकारिता क्षेत्रमा ५ वर्ष वा त्योभन्दा धेरै समयदेखि क्रियाशील नभएका व्यक्तिहरूलाई ससम्मान बिदाई गर्ने र आवश्यक परेको अवस्थामा मानार्थ सदस्यतामा रुपान्तरण गर्न सकिनेछ। कुनै पनि सदस्यले आफू हाल क्रियाशील नभएकाले बिदाई हुन चाहेको भन्दै स्वघोषणा गरेर महासंघमा निवेदन दिएमा त्यस्ता सदस्यलाई सम्मानसहित बिदाई गरिनेछ।

३.५. राजनीतिक दलको प्रचार विभाग वा प्रेस हेर्नेगरी बनेका

समितिहरूमा रहेका महासंघका सदस्यको हकमा बाहेक राजनीतिक दलको कार्यकारी भूमिकामा काम गरिरहेकाहरूको सदस्यता महासंघको विधानअनुसार मान्य नहुने भएकाले खारेज गरिनेछ। निरन्तर दुई वर्षसम्म सदस्यता नवीकरण नगरेका व्यक्तिको सदस्यता खारेज हुने विधानको व्यवस्थालाई पूर्णरुपमा पालना गरिनेछ।

३.६. महासंघको सदस्य विभिन्न पेशामा आवद्ध भएको गुनासो आउने क्रम अहिले पनि जारी छ। अहिले भइरहेका सदस्य र नयाँ सदस्यताका लागि नयाँ मापदण्ड आवश्यक देखिएकाले मापदण्ड निर्धारण समिति बनाउन सकिनेछ। आवश्यक देखिएमा विधानसभा (विशेष साधारणसभा)को आयोजना गरेर सदस्यता शुद्धीकरणसम्बन्धी निर्णय गरिनेछ। जनप्रतिनिधि, सरकारको स्थायी कर्मचारी (सेना, पुलिसलगायत सुरक्षाकर्मीसमेत) भएपछि स्वतः सदस्यता खारेज हुने विधानमै उल्लेख गरिनेछ। तर, पत्रकारिता क्षेत्रमा अध्यापन गराइरहेकाहरूले पत्रकारिता क्षेत्रमा काम गरिरहेको अवस्थामा भने सदस्यता कायम राखिनेछ।

३.७. संगठनात्मक पुनर्संरचना अन्तरगत रुकुम पूर्वमा जिल्ला शाखा आउँदो तीन महिनाभित्रै गठन गरिनेछ। अन्य जिल्ला शाखालाई संगठनात्मक हिसाबले बलियो बनाउन शाखा अध्यक्ष, सचिव र कोषाध्यक्षको भेला आयोजना गरेर निर्णय लिइनेछ। प्रदेश अध्यक्ष र महासचिवको भेला आयोजना गरिनेछ। पहिलो कार्यमूलक बैठकबाट केन्द्र, प्रदेश र शाखाहरूलाई जोड्नेगरी केन्द्रीय सदस्यहरूको समन्वय समिति बनाइनेछ। केन्द्रीय समितिको नेतृत्वमा प्रदेश अध्यक्ष तथा महासचिव र शाखा अध्यक्षहरू समन्वय समितिका सदस्य हुनेछन्।

३.८. महासंघको विधानबमोजिम महासंघको संगठनात्मक संरचना संघीय ढाँचामा रुपान्तरण भइसके पनि हालसम्म जिल्लाभन्दा तल अर्थात स्थानीय तहसम्म महासंघको संरचना बनाइएको छैन। स्थानीय तहमा महासंघको के कस्तो संरचना बनाउन आवश्यक र औचित्यपूर्ण हुन्छ भन्ने विषयमा संगठन समितिले अध्ययन गरी केन्द्रीय समितिको अर्को बैठकमा प्रस्ताव पेश गर्ने छ।

३.९. प्रतिष्ठान प्रदेशअन्तरगत रहेका ३९ वटा शाखालाई क्षेत्रगत हिसाबले रेडियो, टेलिभिजन, पत्रपत्रिका र अनलाइन शाखाको रुपमा विकास गरिने छ। यसले प्रतिष्ठान प्रदेश र शाखाहरू थप बलियो हुने अपेक्षा गरिएको छ। यसका लागि केन्द्रीय साधारणसभा अगाडि नै प्रदेश समितिसँगको समन्वयमा आवश्यक निर्णय लिइनेछ। एसोसिएट संस्थाको सदस्यता लिने समयमा महासंघको विधान पूर्णरुपमा पालना गराइनेछ।

३.१०. महासंघका वैदेशिक शाखालाई थप प्रभावकारी बनाउनका लागि वैदेशिक शाखा नियमावलीमा आवश्यक संशोधन गरिनेछ। अहिले देखिएका समस्या समाधान र वैदेशिक शाखालाई थप प्रभावकारी बनाउनका लागि वैदेशिक शाखा समन्वय समिति निर्माण गरेर आवश्यक नीतिगत निर्णय लिइनेछ। आवद्ध संस्थाको हितको पक्षमा पनि महासंघले नीतिगत निर्णय लिनेछ।

३.११. महासंघको केन्द्रीय साधारणसभाबाट स्वीकृत सदस्यले मात्रै महाधिवेशनमा मताधिकारको अधिकार दिनेगरी विधान संशोधन प्रस्ताव साधारणसभामा लगिनेछ। यसले अन्तिम समयमा सदस्यता थप्ने र घटाउने खालको विवादको अन्त्य गर्ने अपेक्षा छ।

३.१२. महासंघको केन्द्रीय कार्यालयमा रहेको सचिवालयमा कार्यरत कर्मचारीको सेवासुविधा, काम, कर्तव्य र अधिकारसहितको विनियमावली, आर्थिक तथा प्रशासनिक नियमावली लगायतको निर्माण यो वर्षभित्र लागू गरिने छ।

३.१३. महासंघलाई थप समावेशी बनाउन र पछाडि पारिएका पत्रकारलाई महासंघको नेतृत्वमा ल्याउनका लागि एकजना व्यक्तिले एउटै समितिको एउटै पदमा समावेशीबाट एकपटक निर्वाचित भइसकेपछि अर्कोपटक समावेशी कोटाबाट त्यही समितिको पदमा उम्मेदवारी दिन नमिल्नेगरी विधान संशोधन प्रस्ताव अघि बढाइनेछ। पत्रकार महिलाको संख्या बढाउन प्रोत्साहन गर्नेगरी तालिम सञ्चालन गरिनेछ।

३.१४. महासंघको निर्माणाधीन भवनलाई थप व्यवस्थित बनाइनेछ। अहिले सञ्चालन भइरहेका बैठक महासंघको आफ्नै हलमा सञ्चालन गर्नका लागि अत्याधुनिक हल निर्माण गरिनेछ। फ्रन्ट डेस्कसहित भौतिक संरचनालाई पनि व्यवस्थित गरिनेछ।

३.१५. प्रदेश र शाखाका भवन निर्माणका लागि प्रोत्साहन तथा सहयोग गरिनेछ। महासंघका हरेक नयाँ संरचनाहरू अपांगतामैत्री हुनेछन्।

३.१६. महासंघको सचिवालयलाई भौतिकरुपमा सुविधासम्पन्न गराउने दिशामा काम गर्दै पुराना दस्तावेजहरू संकलन गरी डिजिटलाइज गर्ने र महासंघको संस्थागत स्मृति सुदृढ बनाउने कामलाई प्राथमिकता दिइनेछ। जसले गर्दा महासंघको नेतृत्व वा कर्मचारीमा आएको परिवर्तनपश्चात पनि संस्थागत निर्णय र नीतिहरू निरन्तररुपमा थाहा पाउन र तिनका आधारमा काम गर्न सजिलो हुनेछ।

३.१७. महासंघ केन्द्रलाई अझै पारदर्शी, व्यवस्थित र सुशासनयुक्त बनाउनका लागि लेखा समितिबाट समेत सुझाव संकलन गरेर काम गरिनेछ। महासंघबाट हुने खर्चको विस्तृत विवरण हरेक महिना सार्वजनिक गर्ने प्रबन्ध मिलाइनेछ। अन्तर्राष्ट्रिय पत्रकार महासंघ (आइएफजे), इन्टरनेशनल फ्रिडम अफ एक्सप्रेसन एक्सचेन्ज (आइपेक्स) युनेस्को, इन्टरनेशनल अलर्टलगायतका संघसंस्थासँग सहकार्य गरिनेछ। महासंघ आफैले गर्ने र साझेदारीमा हुने कार्यक्रमलाई पारदर्शी बनाइने छ।

३.१८. सूचना विभागबाट जारी हुने प्रेस पासको विवरण अनलाइनमार्फत हेर्न मिल्ने व्यवस्था मिलाउन पहल गरिनेछ। यसले वास्तविक पत्रकारले सूचना विभागबाट जारी पत्रकार परिचयपत्र

प्राप्त गर्ने र पत्रकारिताबाहेकको क्षेत्रका व्यक्तिले कार्ड पाउने व्यवस्थाको निरुत्साहन गर्न सहयोग गर्ने अपेक्षा गरिएको छ।

३.१९. एसोसिएट प्रदेश अन्तरगतका एसोसिएट संस्थालाई व्यवस्थित गर्न सम्बन्धित पदाधिकारी, समन्वय समिति, प्रदेश समिति र संस्थासँग मिलेर छुट्टै कार्ययोजना तयार गरिनेछ।

४. कोरोना महामारीको प्रभाव

सञ्चार तथा पत्रकारिता क्षेत्रमा पनि कोभिड- १९ महाव्याधीको प्रभाव बहुआयामिक छ। कोभिड-१९ महामारीको दीर्घकालीन प्रभाव भनेको उद्योगधन्दा धरासायी हुँदा देखिएको विज्ञापन अभावका कारण आम सञ्चारमाध्यमहरूमा परेको आर्थिक सङ्कट हो। यो संकट समाधानका लागि सरकारले सञ्चारगृहहरूलाई प्याकेज दिनु बाञ्छनीय हुन्छ। कोरोना संक्रमण चलिरहेको अवस्थामा सरकारले ल्याएको बार्षिक बजेटमा पनि सञ्चारकर्मीसँगै सञ्चारमाध्यमलाई राहत दिने खालका कार्यक्रम समेटिएको छ। पत्रकारको निःशुल्क उपचार, बिमामा प्रिमियम छुट, कोरोना संक्रमणले पेशाबाट बिस्थापित पत्रकारलाई सहयोगका लागि लेखनवृत्तिको व्यवस्था बजेटमा गरिएको छ। सञ्चारग ृहलाई पनि स्वतः नवीकरणको व्यवस्था, सहुलियतमा कर्जा सुविधालगायतका राहतका प्याकेज ल्याइएको छ। तर त्यसको मापदण्ड बनाउन र त्यसको लाभ पत्रकारहरूसम्म पुगोस् भन्नेमा भने सचेत रहनुपर्छ।

आम सञ्चारमाध्यमहरूमा परेको आर्थिक सङ्कटले पत्रकारको पेशागत सुरक्षामा गम्भीर प्रश्नचिन्ह उठाएको छ। पत्रकारहरूले रोजगारी गुमाएका छन् भने कतिले न्यून पारिश्रमिकमा काम गर्न बाध्य भएका छन्। कतिपय विस्थापित पत्रकारले वैकल्पिक पेशा अपनाउन समेत बाध्य भएका छन्। संकटको बेला व्यवस्थापनबाट सहयोगको साटो निष्कासन, तलब कटौती, बेतलबी बिदा जस्ता अमानवीय गतिविधि भएपछि पत्रकार तथा कर्मचारीहरू आर्थिक तथा मानसिक दवाबमा छन्। प्रेस काउन्सिल नेपाल, न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण समिति र सूचना तथा प्रसारण विभागलगायतका निकायको ध्यान पनि पत्रकारका पक्षमा जानुपर्ने आवश्यकता छ। पत्रकारसँग सरोकार राख्ने निकायको काम पत्रकारलाई नै दुःख दिने खालको भएको गुनासो छ। यो गुनासो अन्त्यका लागि आवश्यक पहल गरिने छ।

पत्रकारहरू सम्बन्धित सञ्चारमाध्यमबाट ठगिने र सरकारी निकायबाट दुःख पाउने अवस्थामा छन्। सूचना विभागको कार्ड प्राप्त गर्ने विधि र नवीकरणको प्रक्रियाले पनि पत्रकारमाथि विभेद भएको छ। कोरोना भाइरस संक्रमणको यो अवधिमा सयौं पत्रकारले आफ्नो परिचय (सूचना तथा प्रसारण विभागबाट जारी प्रेस पास) गुमाएका छन्। कोरोना संक्रमणपछि देखिएका श्रम समस्या खुलेर नभन्ने खालको समस्या समाधानका लागि पनि स्वयम् पत्रकारलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्छ। साना तथा स्वरोजगारमूलक मिडियाका समस्या समाधानका लागि पनि महासंघले पहल गर्नुपर्ने आवश्यकता छ। कोभिड संकट समाधानका निम्त उल्लिखित काम गर्न आवश्यक छ।

४.१. श्रमजीवी पत्रकार ऐनअनुसार पत्रकार कल्याणकारी कोष स्थापना गर्नु आवश्यक छ। कोभिड-१९ जस्तो असाधारण परिस्थितिमा यस्तो कोषले श्रमजीवी पत्रकार र आश्रित परिवारलाई समेत सहयोग पुग्ने भएकाले कोषको स्थापना तथा कार्यान्वयनमा जोड दिइनेछ। यो भोलि आउनसक्ने साना तथा ठूला खालका मानवीय एवं प्राकृतिक पिपद्मा जुध्ने भरपर्दो उपाय हुनसक्छ।

४.२. महासंघका अध्यक्षको नेतृत्वमा कोरोना महामारी तथा प्राकृतिक विपद् व्यवस्थापन समिति गठन गरेर यो बैठक लगत्तै काम गरिनेछ। समितिले पेशाबाट विस्थापित पत्रकारको रोजगारीको प्रत्याभूति, स्वास्थ्यलगायतका भौतिक सुरक्षा, जीवन निर्वाहलगायतका क्षेत्रमा काम गर्नेछ।

लोकतन्त्रको मेरुदण्ड मानिने साना तथा स्वरोजगारमूलक मिडियालाई लोककल्याणकारी विज्ञापन शतप्रतिशत बढाउन दबाब दिइनेछ। सहुलियतको ऋण साना तथा स्वरोजगारमूलक मिडियालाई उपलब्ध गराउनेगरी कार्यविधि परिवर्तन गर्न सरकारलाई आग्रह गरिनेछ।

४.३. कोभिड-१९ का बेला मात्र नभई सबै खालका स्वास्थ्य संकट, मानवीय संकट तथा प्राकृतिक विपद्हरूमा फ्रन्टलाइनरका रुपमा सूचना संकलन तथा सम्प्रेषणमा खटिएका पत्रकारको भौतिक तथा पेशागत सुरक्षा रणनीति बनाएर काम थालिनेछ। त्यसका लागि नेपाल सरकारसँग पहल गरिनेछ।

४.४. कोभिड- १९ का कारण उद्योग व्यवसायहरू सञ्चालन नहुँदा उनीहरूले दिने विज्ञापन घटेकाले धेरै सञ्चारमाध्यम साँच्चै नै आर्थिक समस्याबाट गुज्रिएका छन्। महासंघकै पहलमा सरकारले ल्याएको सहुलियत पूर्ण ऋण उपलब्ध गराउने व्यवस्था सहज बनाउन पहल गरिनेछ।

४.५. हरेक सञ्चारगृहलाई संकटकालीन कोष स्थापनाका लागि प्रेरित गरिनेछ। महासंघमा स्थापना गरिएको आपतकालीन कोषलाई आगामी तीन वर्षभित्रै कम्तिमा एक करोडको पुराइनेछ।

४.६. कुनै पनि सञ्चारगृहले पत्रकारहरूलाई अवकाश दिँदा सम्बन्धित श्रमजीवी पत्रकारहरूलाई कानुनमा तोकिएबमोजिम सुविधा दिएर मात्र बिदा गर्ने कानुनी व्यवस्थालाई कडाईका साथ लागू गर्न कानूनी तथा दबाबमुलक आन्दोलन गरिनेछ।

४.७. मिडियाको वर्गीकरणका लागि सरकारलाई आग्रह गरिनेछ। साना तथा स्वरोजगारमूलक र ठूला मिडियासँगै मझौला मिडियाको

परिभाषा गर्न सरोकारवाला निकायसँग मिलेर काम गरिनेछ।

४.८. लोकतन्त्रको मेरुदण्ड मानिने साना तथा स्वरोजगारमूलक मिडियालाई लोककल्याणकारी विज्ञापन शतप्रतिशत बढाउन दबाब दिइनेछ। सहुलियतको ऋण साना तथा स्वरोजगारमूलक मिडियालाई उपलब्ध गराउनेगरी कार्यविधि परिवर्तन गर्न सरकारलाई आग्रह गरिनेछ। ठूला मिडियाको आर्थिक संकट समाधानका लागि सहुलियतको ऋणसँगै अन्य सेवासुविधामा विशेष प्याकेज ल्याउन लविङ गरिनेछ।

४.९. सबै प्रकारका मिडियालाई इन्टरनेट, टेलिफोन तथा मोबाइल र विद्युतमा विशेष छुट दिन महासंघले पहल गर्नेछ। नेपाल विद्युत प्राधिकरणसँग पिएसए प्रसारण तथा प्रकाशन गरेबापत सहुलियत दिनेगरी 'बाटर सिस्टम'मा विज्ञापन दिने र प्राधिकरणले सञ्चार माध्यमलाई निःशुल्क विद्युत उपलब्ध गराउन पहल गरिनेछ। यसका लागि मापदण्ड बनाउन महासंघले सरोकारवाला निकायसँग समन्वय गर्नेछ।

५. क्षमता अभिवृद्धि तथा व्यवसायिक विकास

पत्रकारको क्षमता अभिवृद्धिका लागि हामीले विशेष पहल गर्नुपर्ने आवश्यकता छ। प्रविधिको विकाससँगै नयाँ नयाँ तौरतरिकामार्फत सूचना तथा समाचार नागरिकको पहुँचमा पुग्न थालेको छ। सञ्चालनमा रहेका परम्परागत सञ्चारमाध्यमले सामाजिक सञ्जालको माध्यमबाट आफूलाई नागरिकको पहुँचमा लैजानुपर्ने बाध्यता बनेको छ। जनताले सूचना खोजेर भन्दा सञ्चारमाध्य मले जनतासम्म पहुँच पुराउनुपर्ने बाध्यात्मक अवस्था सिर्जना हुन थालेको छ। यस्तो अवस्थामा पत्रकारको क्षमता अभिवृद्धिसँगै सञ्चारमाध्यमको व्यवसायिक विकासको क्षेत्रमा पनि महासंघले काम गर्नुपर्ने जिम्मेवारी छ।

संघीय संसदमा छलफलका क्रममा वा पेश भएका विभिन्न कानुन प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको मूल मान्यताभित्र पर्नेगरी संशोधनका लागि पहल गरिनेछ। त्यसका लागि महासंघले दबाबमूलक र वार्ता तथा सम्वादको कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिनेछ।

न्यू मिडियाको विकासलाई सबैको पहुँचमा पुराउन र पत्रकारिता क्षेत्रभित्र समेट्न पनि अतिआवश्यक छ। टेलिभिजन, रेडियो, अनलाइन हुँदै अहिले युट्युब सशक्त माध्यम बन्न पुगेको छ। आम नागरिकको भाषामा युट्युबरलाई पनि हामीले आचारसंहिताको दायरामा ल्याउन आवश्यक छ। त्यसका लागि महासंघले यसै बैठकबाट डिजिटल समिति नै गठन गरेर काम गर्नु आवश्यक छ। पत्रकारिता क्षेत्रको विकासका लागि सञ्चार क्षेत्रको प्रबर्द्धन जरुरी हुन्छ। त्यसैले पत्रकारको क्षमता अभिवृद्धिसँगै व्यवसायिक विकासमा उल्लिखित काम गर्नु आवश्यक छ।

५.१. नयाँ प्रविधिको जानकारी दिने उद्देश्यसहित यो वर्षभित्रै सबै प्रदेशमा आधारभूत तथा गहन प्रकारका तालिम प्रदान गरिनेछ। सकभर सबै शाखालाई प्रविधि तथा आचारसंहिताको तालिम दिनेगरी विभिन्न संघसंस्थासँग समन्वय गरिनेछ।

५.२. युट्युबरलाई पत्रकारिताको मूलबाटोमा ल्याउनका लागि पत्रकार आचारसंहिताअनुसारका सामग्री पस्किन प्रोत्साहन गरिनेछ। त्यसका लागि युट्युबरको राष्ट्रिय भेला आयोजना गर्नेदेखि उनीहरूलाई आचारसंहिताको तालिम प्रदान गरिनेछ।

५.३. पत्रकारले सामाजिक सञ्जालमा के लेख्ने वा के नलेख्ने भन्ने स्वमूल्याङ्कनलाई प्रोत्साहन गरिनेछ। सेल्फसेन्सरसीपलाई निरुत्साहन गर्नेगरी सबै प्रदेशमा कार्यक्रम गरिनेछ।

५.४. महासंघ केन्द्रीय कार्यालयमा रहेको लाइब्रेरीलाई डिजिटलाइज गरिनेछ। महासंघको केन्द्रीय कार्यालयमै सञ्चार संग्रहालय बनाइनेछ। केन्द्रीय कार्यालयमा डिजिटल बैठकका लागि मिडिया रुमको विकास गरिनेछ।

५.५. महासंघको इतिहासलाई डिजिटलाइज गरिनेछ। स्थापना कालदेखि अघिल्लो कार्यसमितिसम्मको विवरण खुल्नेगरी महासंघको संक्षिप्त इतिहाससहितको पुस्तक प्रकाशन गरिनेछ।

५.६. महासंघले विदेशी मिडिया हाउसका पत्रकारलाई नेपाल बोलाएर पत्रकारिताको अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यासका विषयमा तालिम तथा अनुभव आदान प्रदान गर्नेछ। विदेशका विभिन्न संघसंस्थासँग मिलेर फेलोसिप तथा तालिमका लागि केही पत्रकारलाई सिफारिस गरिनेछ। यो वर्षभित्र १० जना, अर्को वर्ष २० जना र तेस्रो वर्षमा ५० जना पत्रकारलाई अन्तर्राष्ट्रियस्तरको तालिम वा अनुभव आदानप्रदानका लागि वातावरण मिलाइने छ। यसका लागि वैदेशिक शाखा र साझेदार तथा आवद्ध संस्थासँग समन्वय गरिनेछ।

५.७. स्थानीय सरकार, प्रदेश सरकार र संघीय सरकारलाई विपद् व्यवस्थापनसम्बन्धी तालिमका लागि आग्रह गरिनेछ। हरेक प्रदेश र शाखालाई विपद् व्यवस्थापन कोष स्थापनाका लागि पहल गरिनेछ। राष्ट्रिय आमसञ्चार प्रशिक्षण प्रतिष्ठान यो वर्ष नै गठन गरी कार्यान्वयन गर्न दबाब दिइनेछ।

५.८. सञ्चार क्षेत्रको पूर्वाधार विकास, लगानीको पारदर्शिता, विज्ञापनको समानुपातिक वितरण प्रणालीको विकासका लागि पहल गरिनेछ। मातृ भाषामा सञ्चालित मिडियालाई विशेष राहतका लागि पहल गरिनेछ।

५.९. लोककल्याणकारी विज्ञापन यही आर्थिक वर्षदेखि नै अनलाइनलगायत न्यू मिडियामा पनि लागू गर्न दबाब दिइनेछ। पत्रपत्रिकाको वर्गीकरण पारदर्शी गराउन पहल गरिनेछ।

समानुपातिक विज्ञापन नीति बनाएर कार्यान्वयनका लागि दबाब दिइनेछ।

५.१०. प्रेस काउन्सिल नेपाल र न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण समितिको वर्तमान स्वरुपबाट पत्रकारको पक्षमा अपेक्षाकृत काम हुन नसकेकाले तत्काल महासंघले उठाएका व्यवस्थालाई समावेश गरेर मिडिया काउन्सिल ऐन जारी गर्न दवाब दिइनेछ। प्रेस रजिष्ट्रारको कार्यालयको काम थप प्रभावकारी बनाउन पहल गरिने छ।

५.११. भारतले एउटै फ्रिक्वेन्सीमा र ठूलो क्षमतामा एफएम सञ्चालन गरेर नेपाली एफएम रेडियोको प्रसारण रोक्ने उद्देश्य राखेकाले यसबारेमा तत्काल सरकारसँग समन्वय गरिनेछ। नेपाली एफएम रेडियोको फ्रिक्वेन्सीलाई अन्तर्राष्ट्रिय मान्यताका लागि तत्काल आइटियूमा समावेश गर्न पहल गरिनेछ।

६. सञ्चार कानूनमा महासंघको भूमिका

संघीय संरचनामा मुलुक गइसकेपछि अहिले पनि कानूनहरू बन्ने क्रम जारी छ। २०७२ मा नयाँ संविधान जारी भएसँगै २०७३-७४ मा स्थानीय तहको निर्वाचन र २०७४ मा प्रदेश तथा संघीय संसदको निर्वाचनपश्चात गठित सरकार तथा संसदहरूले आ-आफ्नो क्षेत्रमा विभिन्न कानूनहरू निर्माण गरेका वा गर्ने प्रक्रियामा रहेका छन्। यसअन्तर्गत संघीय सरकारले मिडियासम्बन्धी केही कानूनहरू निर्माण गरी संसदमा पेश गरेको छ भने विज्ञापन व्यवस्थापनसम्बन्धी कानून पारित भई लागू भइसकेको छ। तर, विज्ञापन बोर्डको क्षेत्राधिकार खुम्चाइएको छ। अहिले पनि संघीय संसदमा मिडियासम्बन्धी मुख्य तीन कानूनहरू दर्ता भएका वा छलफलका क्रममा रहेका छन्।

नेपाल मिडिया काउन्सिलसम्बन्धी विधेयक राष्ट्रियसभाले पारित गरी प्रतिनिधिसभामा पठाएको छ। उक्त विधेयकमा रहेका धेरै प्रावधानहरूले प्रेस स्वतन्त्रताको हनन् गर्ने र मिडियालाई स्वतन्त्ररुपमा काम गर्ने वातावरण बनाउन नसक्ने भएकाले महासंघ लगायत सरोकारवालाहरूले विरोध जनाएपछि राष्ट्रियसभाबाट केही संशोधन भएको छ। तर पनि मुख्य रुपमा काउन्सिल गठनको व्यवस्थाले यसलाई स्वतन्त्र निकाय रहन नदिई पूर्णतः सरकारको नियन्त्रणमा राख्ने उद्देश्य राखेको देखिन्छ। स्वनियमनकारी निकायका रुपमा परिकल्पना गरिएको काउन्सिललाई सरकारी विभाग सरह सञ्चालन गर्ने खालको विधेयक प्रस्ताव गरिएको छ। यसलाई सच्याउन तत्काल महासंघले सरोकारवाला निकायसँग छलफल गर्नेछ।

त्यसैगरी सूचना प्रविधिसम्बन्धी विधेयक प्रतिनिधिसभाको विकास तथा प्रविधि समितिमा छलफल समाप्त भई प्रतिवेदन समेत तयार भइसकेको छ। तर उक्त प्रतिवेदन अझसम्म संसदमा पेश भने भएको छैन। सो विधेयकले पनि सञ्चार क्षेत्र, खासगरी अनलाइन मिडियालाई नियन्त्रण गर्ने प्रावधानहरू राखेकाले प्रेस स्वतन्त्रता मात्र नभई यसले आम मानिसको अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतालाई नै संकुचित गर्ने सम्भावना रहेकाले गहन छलफल आवश्यक देखिन्छ। राष्ट्रियसभामा दर्ता भएर छलफलका क्रममा रहेको सार्वजनिक सेवा प्रसारणसम्बन्धी विधेयकले हाल रहेको सरकारी मिडियालाई स्वतन्त्र र नागरिकको पहुँच बढाउने खालको बनाउने र पीएसबीको स्थापित मान्यता अनुरुप बनाउन विद्यमान प्रावधानमा गम्भीर पुनरावलोकन जरुरी छ।

संघीय सरकारले जस्तो प्रदेश सरकारहरूले पनि यो अवधिमा मिडियासम्बन्धी विभिन्न कानूनहरू पारित गरेका, प्रदेश संसदहरूमा पेश गरेका वा मस्यौदा गरिरहेका छन्। तीमध्ये जति पनि कानूनहरू आएका छन्, ती सबै कुनै न कुनै रुपमा प्रेसलाई नियन्त्रण गर्ने उद्देश्यबाट प्रेरित देखिन्छन्। प्रेसलाई नियन्त्रण गर्नेखालका कानुनका विरुद्धमा महासंघ आगामी दिनमा वस्तुनिष्ठ ढंगले स्पष्ट दृष्टिकोणसहित प्रस्तुत हुनुपर्ने आवश्यकता छ। स्थानीय तहहरूले ल्याएका कानूनहरू पनि नियमनको नाममा नियन्त्रणउन्मुख रहेका छन्। मिडियामैत्री कानूनका लागि महासंघले पहल गर्नुपर्ने अवस्था छ।

६.१. संघीय संरचना भएका मुलुकहरूमा केन्द्रको मिडिया कानूनले नै नियमन गर्ने भएकाले प्रदेश र स्थानीय सरकारले मिडियाको विकास तथा प्रवर्द्धनका लागि मात्र कानून बनाउनुपर्ने कुराको लविङ गरिनेछ। आवश्यक परेमा कानूनी बाटोबाट पनि अगाडि बढिनेछ।

६.२. संघीय संसदमा छलफलका क्रममा वा पेश भएका विभिन्न कानुन प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको मूल मान्यताभित्र पर्नेगरी संशोधनका लागि पहल गरिनेछ। त्यसका लागि महासंघले दबाबमूलक र वार्ता तथा सम्वादको कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिनेछ।

६.३. अनलाइन मिडियाहरू खुल्ने क्रम उत्साहजनकरूपमा बढिरहेको अवस्थामा अनलाइन पत्रकारितालाई सम्बोधन गर्ने कानूनको अभावको फाइदा उठाउँदै राज्यले विद्युतीय कारोवार ऐनलगायतका विभिन्न ऐन तथा अनलाइन सञ्चारमाध्यम सञ्चालन निर्देशिका जस्ता उपायहरू प्रयोग गरी पत्रकारहरूलाई अनावश्यक दुःख दिइरहेको अवस्थाको अन्त्यका लागि पहल गरिनेछ।

६.४. प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतामैत्री मिडिया कानुनका लागि शान्ति र लोकतन्त्रका लागि पेशागत सञ्जाल (पापड)लाई सक्रिय पारिने छ।

६.५. मिडिया कानुनका विषयमा संघीय तथा प्रदेशका सांसद र संसदीय समितिसँग छलफल गरिनेछ। सांसदहरूमार्फत नै कतिपय कानुनलाई परिमार्जनका लागि पहल गरिनेछ।

६.६. मिडिया कानुनलगायतका विषयमा नेपाल बार एसोसिएसनलगायतका संघसंस्थासँग सहकार्य गरिने छ। ●

(नेपाल पत्रकार महासंघको २६औं महाधिवेशनबाट निर्वाचित कार्यसमितिको बैठकमा महासचिव रोसन पुरीद्वारा प्रस्तुत र पारित "आगामी तीन वर्षे कार्ययोजना"।

महासंघको आर्थिक अवस्था र भविष्यको योजना

नेपाली पत्रकारको हकहित तथा अधिकार, प्रेस स्वतन्त्रता, नागरिक अधिकार र लोकतन्त्रको लागि लड्ने अग्रणी नागरिक संस्था नेपाल पत्रकार महासंघको आर्थिक जीवन पनि सबल र सुदृढ हुन आवश्यक छ । यसलाई बलियो बनाउने दायित्व राज्यको पनि हो ।

कलेन्द्र सेजुवाल

६७ वर्ष लामो इतिहास बोकेको नेपाल पत्रकार महासंघ प्रेस स्वतन्त्रता र पत्रकारको सर्वोत्तम हितमा गतिशील एक अभियान हो । प्रेस स्वतन्त्रता, लोकतन्त्र, मानवअधिकार जस्ता मूलभूत विषयमा यसले कहिल्यै कसैसँग पनि सम्झौता गर्दैन । त्यसैले महासंघले नेपालमा अग्रणी नागरिक संस्थाको विशिष्ट पहिचान बनाएको छ । महासंघमा देशभरका करीब १३ हजार श्रमजीवी पत्रकारहरू आवद्ध छन् । देशैभर क्रियाशील र नागरिकस्तरमा विश्वासिलो सञ्जाल हुनुले महासंघको गरिमालाई थप उचाइमा पुऱ्याएको छ ।

श्रमजीवी पत्रकारको श्रमको पक्षमा सधैं वकालत गर्ने, प्रेस स्वतन्त्रता र लोकतन्त्रको लागि बिनाशर्त काम गर्ने महासंघको आर्थिक पक्ष कति बलियो छ त ? महासंघले आफ्ना अभियानहरूलाई कसरी सञ्चालन गर्दछ ? यो पक्षलाई बाहिरबाट निकै गौणरुपमा हेर्ने गरिन्छ । तर, महासंघलाई अझ सशक्तरुपमा अघि बढाउनको लागि आर्थिक सशक्तीकरणलाई जोड दिनुपर्ने अहिलेको टड्कारो आवश्यकता बनेको छ । नेपाल पत्रकार महासंघको विधानको दफा ३१ मा कोषको व्यवस्था गरिएको छ । जसमा (क) सदस्यता र अन्य शुल्क, (ख) नेपाल सरकार, कुनै संस्था वा अन्तर्राष्ट्रिय निकायबाट प्राप्त रकम, (ग) महासंघलाई प्राप्त भएका दान, चन्दा र सहायता, (घ) महासंघद्वारा सम्पन्न गरिने विभिन्न कार्यक्रम र प्रकाशन-उत्पादनबाट प्राप्त भएको रकम, (ङ) महासंघले उठाएको शुल्क र उपार्जित रकम, (च) अन्य रकम स्रोतको रुपमा रहेका छन् । तर महासंघलाई चलायमान बनाउनको लागि स्थायी स्रोतको सधैं अभाव हुने गर्दछ । केन्द्रीय कार्यालय सञ्चालन र विभिन्न अभियानको लागि आर्थिक अभाव हुने गर्दछ । दातृ निकाय र सरकारबाट सशर्त (प्रस्तावित कार्यक्रम लागि) प्राप्त हुने रकमले महासंघको

न्यूनतम आवश्यकतालाई केही हदसम्म सहयोग पुऱ्याउने गरेको छ।

आफ्ना सदस्यबाट प्राप्त हुने सदस्यता शुल्क महासंघको सबैभन्दा ठूलो आन्तरिक स्रोत हो। विधानतः प्रत्येक वर्ष सदस्यता नवीकरण गर्नुपर्ने प्रावधान रहेपनि ३ वर्षमा एकैपटक नवीकरण गर्ने पुरानो परम्परा अझै हट्न सकेको छैन। नवीकरण रकमले पनि महासंघको आर्थिक व्ययभारलाई थेग्न सक्दैन। वार्षिक शुल्कको ५० प्रतिशत (५००) सिधै केन्द्रीय पत्रकार कल्याण कोषमा जम्मा हुन्छ भने बाँकी ५० प्रतिशत रकममध्ये शाखा/एसोसियट संस्थाले २५०, प्रदेशले १२५ र केन्द्रले १२५ रुपैयाँ पाउँछन्। यसरी हेर्दा केन्द्रले वार्षिक करीब १६ लाख रुपैयाँ पाउने भए पनि उक्त रकम वर्षेनी पाउँदैन। जबकि महासंघको मासिक प्रशासनिक तथा अन्य खर्चमात्र कम्तीमा ४ लाख रुपैयाँ हाराहारी हुने गरेको छ। यो स्रोत कहाँबाट कसरी जुटाउने ? महासंघलाई आर्थिकरुपमा समृद्ध बनाउन अब यसतर्फ सोच्नुपर्ने बेला आएको छ।

२०७८ भदौ ९ गते मकवानपुरको दामनमा बसेको केन्द्रीय समितिको बैठकले विज्ञापनमा 'पत्रकार कल्याण शुल्क' लगाउनेसम्बन्धी विशेष निर्णय गरेको थियो। उक्त निर्णयमा विज्ञापनमा न्यूनतम ०.२५ देखि अधिकतम १ प्रतिशतसम्म पत्रकार कल्याणको लागि शुल्क लगाउने नीतिगत व्यवस्था मिलाउनुपर्ने विकल्प अघि सारिएको छ। नेपाल विज्ञान संघ (आन) का अनुसार अहिले नेपालमा विज्ञापन बजार करिब १२ अर्ब रुपैयाँको छ। त्यसमध्ये झण्डै ४ अर्ब सरकारी विज्ञापन आउँछ। नेपाल सरकारले न्यूनतम प्रतिशतमात्र लाग्नेगरी नीतिगत व्यवस्था गऱ्यो भने वार्षिक ३ करोड ९० लाखदेखि १२ करोडसम्म नियमित आम्दानी हुनसक्छ। यसले महासंघलाई आर्थिकको लागि विभिन्न ठाउँ भौतारिनुपर्ने अवस्थाको अन्त्य गर्न सक्दछ। उक्त शुल्कबाट निम्नानुसारका काम गर्नेगरी प्रस्ताव गर्न सकिन्छ।

- प्रेस स्वतन्त्रताको संरक्षण र सम्वर्द्धनको लागि गतिविधि सञ्चालन गर्ने
- श्रमजीवी पत्रकारको पेशागत तथा भौतिक सुरक्षाको लागि आवश्यक सहयोग गर्ने
- श्रमजीवी पत्रकारको उपचार तथा आकस्मिक उद्धारजस्ता काम गर्ने
- श्रमजीवी पत्रकारको क्षमता अभिवृद्धि तथा वृत्ति-विकासको लागि विभिन्न कामहरू गर्ने
- पत्रकार महासंघका सबै तहलाई भौतिक तथा आर्थिकरुपमा समृद्ध बनाउने
- पत्रकार महासंघलाई आर्थिक स्रोत जुटाउनको लागि सरकार र दातृ निकायसँग परनिर्भर हुने अवस्थाको अन्त्य गर्ने

प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता, लोकतन्त्र, मानवअधिकारजस्ता नागरिकका मौलिक तथा आधारभूत सरोकारहरूको संरक्षणको लागि नेपाल पत्रकार महासंघ र आम श्रमजीवी पत्रकारलाई आर्थिकरुपमा बलियो र क्षमतावान बनाउन जरुरी छ। यसको लागि लोककल्याणकारी राज्य र सरोकारवालाको योगदान अपरिहार्य हुन्छ। दामन बैठकले यो व्यवस्थालाई कसरी सार्थक तुल्याउने भन्नेबारे पनि ठोस उपाय तथा प्रक्रिया सुझाएको थियो। जो निम्नुसार छन् :

- नेपाल पत्रकार महासंघले आफूलाई आवश्यक पर्ने आर्थिक कोषको आकार सुनिश्चित गर्ने
- सो अनुसार शुल्क (प्रतिशत) निर्धारण गर्ने
- नेपाल सरकार, नेपाल विज्ञापन संघ, विज्ञापन बोर्ड, सञ्चारगृह सम्बद्ध संस्थासँग आवश्यक परामर्श तथा छलफल गर्ने
- शुल्क तोक्नको नेपाल सरकारले आवश्यक कानुन तथा नीति-नियम संशोधन गर्ने वा त्यसमा समावेश गर्ने

यसबाहेक महासंघले आफ्ना सदस्यहरूको हकहित संरक्षण, उनीहरूको क्षमता अभिवृद्धि र उद्देश्यअनुरुपका अभियान सञ्चालनको लागि हाल चालू अवस्थामा रहेको केन्द्रीय पत्रकार कल्याण कोषलाई पुनर्संरचना गर्दै बहुउपयोगी बनाउनु पर्दछ। अहिले २ करोड ५० लाख रुपैयाँ रहेको कोषको आकार बढाउन सकियो भने त्यसबाट प्राप्त हुने ब्याज रकमले विविध काम गर्न सकिन्छ। यसको लागि हाल सदस्यता नवीकरणवापत प्रतिसदस्य ५०० रुपैयाँ कोषमा जाने गरेकोमा अब अन्य स्रोतको पनि खोजी गरिनु पर्दछ। नेपाल सरकार, दातृ निकाय तथा शुभेच्छुक दाताहरूलाई कोषमा रकम प्रदान गर्न प्रेरित र पहल गरिनु पर्दछ। कोषको नियमावलीमा सदस्यता शुल्कबाहेक अन्य रकम पनि कोषमा जम्मा गर्न सकिने उल्लेख भए पनि अपेक्षाकृतरुपमा रकम जम्मा भएको देखिँदैन। विभिन्न दातृ निकायसँगको साझेदारीमा गरिने परियोजनाको कम्तीमा ५ प्रतिशत रकम सिधै केन्द्रीय कल्याण कोषमा जाने गरी नीतिगत व्यवस्था मिलाउन सकियो भने कोष क्रमिकरुपमा विस्तार हुन सक्दछ। कोषलाई ठूलो बनाउनु मात्र ठूलो कुरा होइन। त्यसको सहीरुपमा परिचालन नभएसम्म पत्रकारले लाभ पाउन सक्दैनन्। त्यसैले कोष सञ्चालन नियमावलीलाई परिमार्जन गर्दै बहुउपयोगी बनाउनु पर्दछ। हाल उक्त कोषको ब्याजबाट उपचार सहयोगबापत अधिकतम २५,००० रुपैयाँ उपलव्ध गराइँदै आएको छ। कोषको आकार बढेसँगै उपचार सहयोगको सीमा अवश्य बढ्नेछ। यसका साथै कोषको व्याजबाट पत्रकारलाई छात्रवृत्ति, लेखनवृत्ति, सञ्चार उपकरणमा सहयोग, पेशाबाट बेरोजगार भएका पत्रकारलाई निश्चित समयसम्म राहत सहयोग, महासंघका जेष्ठ सदस्यलाई 'सम्मानवृत्ति' दिन सकिन्छ।

समग्रतामा भन्नुपर्दा नेपाली पत्रकारको हकहित तथा अधिकार, प्रेस स्वतन्त्रता, नागरिक अधिकार र लोकतन्त्रको लागि लड्ने अग्रणी नागरिक संस्था नेपाल पत्रकार महासंघको आर्थिक जीवन पनि सबल र सुदृढ हुन आवश्यक छ। यसलाई बलियो बनाउने दायित्व राज्यको पनि हो। नेपाल पत्रकार महासंघ जति सुदृढ हुन्छ, त्यत्तिकै मात्रामा नेपालको लोकतन्त्र र नागरिक अधिकार पनि मजबुत हुन्छ भन्ने बुझ्न आवश्यक छ। ●

(लेखक नेपाल पत्रकार महासंघका केन्द्रीय कोषाध्यक्ष हुनुहुन्छ।)

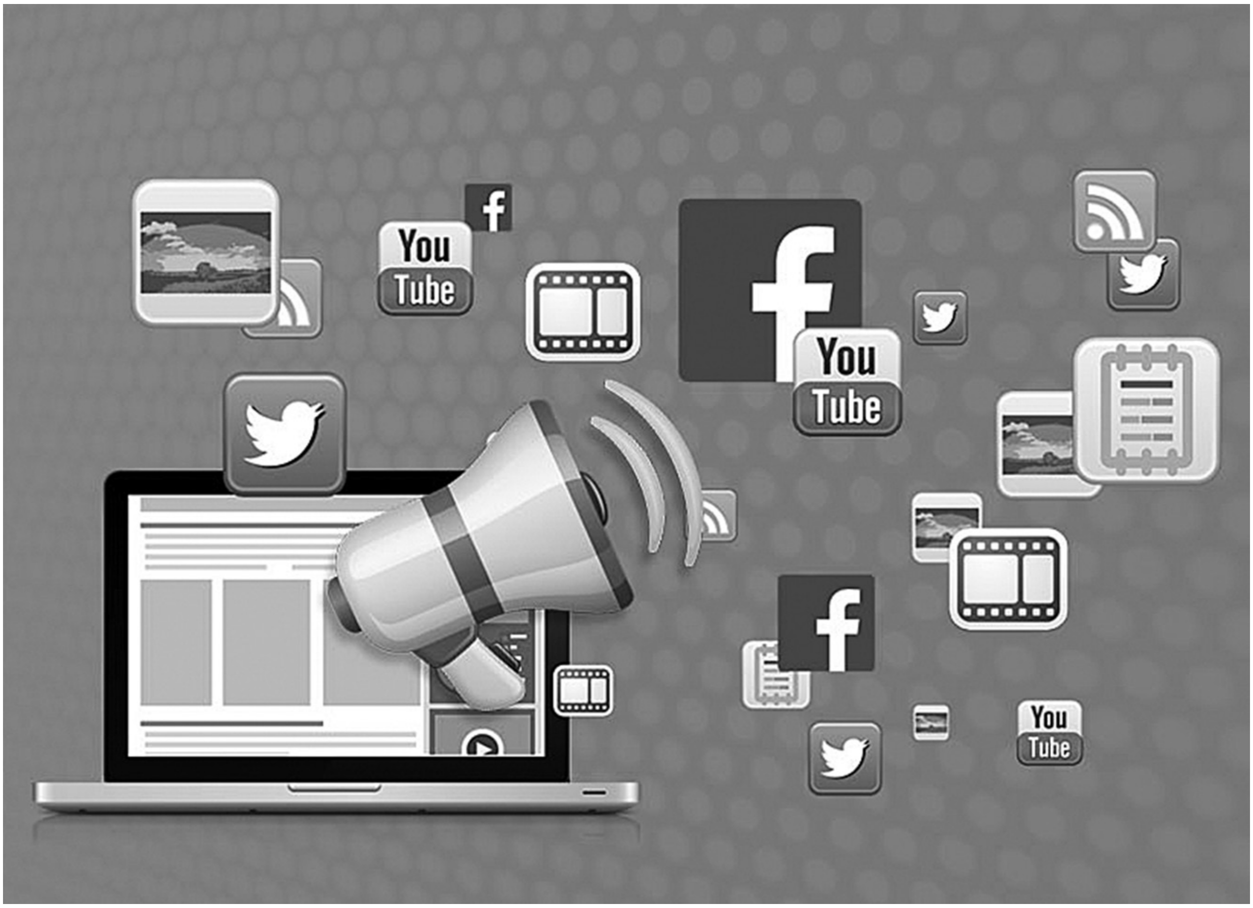

सामाजिक सञ्जाल, सञ्चारकर्मी र सञ्चारसंस्था

सामाजिक सञ्जालमा समाजमा हुने हरेक गतिविधिहरू सार्वजनिक भइसकेपछि सञ्चारकर्मी किन चाहियो त ? यस्तो प्रश्न पनि उठ्न थालेको छ । तर, कुरो त्यसैमा नै छ । समाजमा हुने गरेका यस्ता कार्यक्रम नै हाम्रा सूचनाको पहिलो स्रोत हुन् ।

सृजना अर्याल

विश्वभर नै केही वर्षदेखि न्यु मिडियाका रुपमा सामाजिक सञ्जालले हरेक समाजमा व्यापकता पाउँदै गएको छ। सामाजिक सञ्जालको कुरो गर्दा विकासोन्मुख र विकसित राष्ट्रबीच खासै फरक पाउँदैनौं । टेलिफोन सेवा र इन्टरनेट सेवाले पछिल्लो समयमा जसरी विश्वजगतमा फड्को मार्‍यो, त्यसको माध्यमबाट चल्ने सामाजिक सञ्जाल पनि व्यापक बन्दै गएको छ। नेपालकै सन्दर्भमा कुरा गर्ने हो भने पनि गाउँघरमा समेत सामाजिक सञ्जालको प्रभावकारिता पाउन सक्छौं । सामाजिक सञ्जालहरू फेसबुक, ट्वीटर, इन्स्ट्राग्राम, टिकटक, युट्युव, भाइवर, वाट्सएप लगायतसँग हाम्रो नेपालीजनको पहुँच पनि उल्लेख्य नै पाइन्छ ।

हाम्रोमा राज्यका निकायहरू, सामाजिक संघसंस्था, राजनीतिक दल, राजनीतिज्ञ सबैले सामाजिक सञ्जाललाई विभिन्न प्रयोजनमा उपयोग गरेका छन् । नेपाल मात्र नभएर विश्वभर नै सामाजिक सञ्जाललाई आफ्नो पार्टी, सरकार, विभिन्न कार्यालयहरू, राजनीतिक दललगायतका विभिन्न

क्षेत्रले प्रयोग गर्ने गरेका छन् । नेपालमा पनि पार्टीका शीर्षस्थ नेताहरूले सामाजिक सञ्जालमार्फत सूचना, विचार, सन्देशहरू संप्रेषण गर्ने गरिरहेका छन् । गएको निर्वाचनकै कुरा गर्ने हो भने पनि सामाजिक सञ्जालबाट नै प्रधानमन्त्रीदेखि मुलुकका शीर्षस्थ नेताहरूले आफ्ना धारणाहरू, पार्टीका धारणा, अपिलहरू र सूचना सामग्री सार्वजनिक गरेका थिए । यसै वर्ष सम्पन्न स्थानीय निवार्चनका वडादेखि पालिकासम्मका उम्मेदवारहरूले समेत फेसबुक र टिकटकलाई आफ्नो अपिल, धारणा, विचार लगायतका सामग्री पोष्ट्याउँदै जनतामाझ पुग्ने प्रयास गरेका देखिए ।

सामाजिक सञ्जालको बढ्दो प्रयोगसँगै यसमा चुनौती त थपिएका छन् नै । तर पनि यसको आधिकारिकता, सुरक्षा लगायतमा सामाजिक सञ्जाल सञ्चालक बहुराष्ट्रिय कम्पनीहरूले विशेष व्यवस्था पनि गर्ने गरेका छन् । सामाजिक सञ्जाल ह्याक गर्ने, सूचनाहरू चुहावट हुने लगायतका विषयवस्तुले यसको विश्वसनीयतामा चुनौती त देखिन्छ नै । व्यक्तिका सामाजिक सञ्जालमा राख्ने विचार, भनाइ, सूचना सामाजिक सञ्जाल प्रयोगमा ल्याइएका शुरुवाती वर्षहरूमा वैयक्तिक मानिथ्यो तर वर्तमानमा सामाजिक सञ्जालमा सार्वजनिक भइसकेका विषयवस्तु, धारणा, भनाइ सबै सार्वजनिक हुन्छन् भन्ने मान्यताको विकास भएको छ । सामाजिक सञ्जालमा साझा गरिसकिएपछि कसैका व्यक्तिगत धारणा, विचार सबैको चासो र सरोकारको हुने भन्ने छ । यो बहस विश्वभर रही नै रहे पनि विशेषतः सबैले हेर्न, पढ्न, सुन्नसक्ने माध्यममा गइसकेपछि ती मान्यता वैयक्तिक नहुने विचार पनि प्रश्नकै रुपमा रहेको छ ।

वास्तवमा पछिल्लो समयमा सामाजिक सञ्जाल व्यक्तिका, संघसंस्था, सरकार, राजनीतिक दल, सबैका आम चासो र सरोकारको थलो भएको छ । त्यसैले न्यु मिडियाका रुपमा उदाएका यस्ता सामाजिक सञ्जाल हाम्रो पत्रकारिता क्षेत्रका पनि अभिन्न अंगजस्तै भएका छन् । सामाजिक सञ्जाल सञ्चारकर्मी र सञ्चार संस्थाका लागि पनि सूचनाको राम्रो स्रोत बन्ने गरेको छ । सूचना प्रसारणको महत्वपूर्ण माध्यम पनि हो । सामाजिक सञ्जालबिनाका सञ्चार क्षेत्र सायदै छन् भन्दा पनि हुन्छ ।

सामाजिक सञ्जालका कारण सञ्चार संस्था ओझेलमा परेको पनि भन्ने गरिन्छ । सामाजिक सञ्जालका माध्यमबाट भ्रम छर्ने गरिएको पनि पाइन्छ । फेक आइडीबाट विभिन्न भ्रमहरू सिर्जना गर्दा त्यसको असर सञ्चारमाध्यमले पनि भोग्नु परिरहेको छ । अचेल पत्रकारको खोजी नै गरिँदैन भन्दा पनि अतिशयोक्ति नहोला । कुनै कार्यक्रमका लागि आयोजकले सामाजिक सञ्जालमा पोष्ट्याएर सार्वजनिक गर्छन् भन्ने गरिन्छ । र, त्यो केही हदसम्म यथार्थ पनि हो । सामाजिक सञ्जालमा समाजमा हुने हरेक गतिविधिहरू सार्वजनिक भइसकेपछि सञ्चारकर्मी किन चाहियो त ? यस्तो प्रश्न पनि उठ्न थालेको छ । तर, कुरो त्यसैमा नै छ । समाजमा हुने गरेका यस्ता कार्यक्रम नै हाम्रा सूचनाको पहिलो स्रोत हुन् । हामीले ती विषयवस्तुलाई नवीनतम परिधिमा ढाल्न सक्छौं, त्यसलाई स्रोतको रुपमा लिएर आफ्ना लेख, फिचर र गहन रिपोर्ट लगायतका समाचार सामग्री, कार्यक्रमहरू तयार गर्न सक्छौ । यसले हाम्रो सञ्चारकर्मको सिर्जनशीलतालाई पनि बढाउँछ भने समाजको वास्तविकता विश्लेषण गर्न पनि सहयोग पुग्छ । जसले पाठक, स्रोता र दर्शक या भनौं हामीले दिने सूचना सन्देशको विश्वसनीयता, त्यसको महत्व र समाजप्रति सञ्चारमाध्यमको भूमिका आकासिन सहयोग पुग्छ पनि । त्यसो त आयोजक जसले सामाजिक सञ्जालको प्रयोगबाट आफ्ना गतिविधि सार्वजनिक गरेका हुन्छन्, त्यसमा उनीहरूको स्वार्थ हावी हुन पनि सक्छ । त्यसमा सञ्चारकर्मका न्यूनतम मूल्यमान्यता पालना गरिएको हुँदैन । र, उनीहरूको कार्यक्रमको प्रचार शैलीप्रति जनमानसको विश्वसनीयता कम हुन्छ नै । जुन विश्वसनीयताको पगरी सञ्चारकर्मीले सञ्चारकर्मबाट आफूले गुथ्न सक्छन् ।

वास्तवमा पछिल्लो समयमा सामाजिक सञ्जाल व्यक्तिका, संघसंस्था, सरकार, राजनीतिक दल, सबैका आम चासो र सरोकारको थलो भएको छ । त्यसैले न्यु मिडियाका रुपमा उदाएका यस्ता सामाजिक सञ्जाल हाम्रो पत्रकारिता क्षेत्रका पनि अभिन्न अंगजस्तै भएका छन् ।

सामाजिक सञ्जाल प्रयोगको व्यापकताले सञ्चारसंस्था र सञ्चारकर्मीलाई पनि विषयको खोजी गर्न र प्रसार गर्न धेरै नै सहयोग पुगिरहेको छ । समाचारमा आउने कमजोरीहरू कम गर्न या भनौं समाचारका सामग्री भेरिफाई गर्न पनि सहयोग पुगिरहेको हुन्छ । सञ्चारकर्मीले र सञ्चारसंस्थाले यसलाई आफ्नो अनुकूल बनाउने कुरा महत्वपूर्ण विषय हो ।

सामाजिक सञ्जाल प्रयोगको व्यापकतासँगै यसमा विभिन्न जोखिमहरू पनि सञ्चारसंस्थाले झेलिरहेका छन् । सञ्चारसंस्थाका सामाजिक सञ्जालहरू सामाजिक सञ्जाल सञ्चालकहरूले विभिन्न कारण देखाउदै सस्पेन्ड गरिदिने गरेका पनि छन् । आधिकारिकता पाएका, रोयल्टी बुझाएका सञ्चारसंस्थाहरू पहिचान विधिमार्फत सामाजिक संस्था सञ्चालकहरू चल्नु पर्दछ । सस्पेन्ड गर्नुपूर्व जानकारी पनि गराउने उपाय अवलम्बन गर्नेतर्फ ध्यान दिएको खण्डमा सञ्चारसंस्थाहरू थप लाभान्वित पनि हुने छन् । सामाजिक सञ्जालको व्यापकतासँगै सञ्चारकर्मी र सञ्चारसंस्थाका सञ्जालहरूले पनि बेला बेलामा यसको असर, प्रभाव, जोखिम, चुनौती र सहजताका बारेमा पनि छलफल तथा बहस गरिनु जरुरी छ । सामाजिक सञ्जाल र सञ्चारकर्मी, सञ्चारसंस्थाबीचको सामन्जस्यता वर्तमानको आवश्यकता पनि हो । ●

(लेखिका नेपाल पत्रकार महासंघको केन्द्रीय सदस्य हुनुहुन्छ ।)

मिशन पत्रकारिता र लोकतन्त्र

नेपालको पत्रकारितालाई राजनीतिबाट जति अलग्याउन खोजे पनि सकिन्न। सबै कुरा राजनीतिकै वरपर घुमिरहने हुँदा सबैभन्दा पहिला राजनीति शुद्ध हुनुपर्छ। राजनीतिलाई शुद्ध पार्ने फिल्टर भनेको पनि पत्रकारिता नै हो।

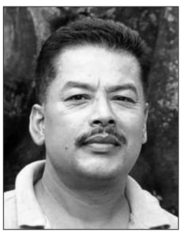

शम्भु श्रेष्ठ

नेपालको राजनीतिक परिवर्तनमा मिशन पत्रकारिताको महत्वपूर्ण योगदान छ। राजा महेन्द्रले २०१७ पुस १ गते शासनसत्ता हातमा लिएपछि राजनीतिक दलहरूमाथि प्रतिबन्ध लाग्यो। त्यस्तो कठिन घडीमा प्रजातन्त्रका लागि मिशन पत्रकारिताले भूमिका खेल्यो। राजनीतिक दलका नेता कोही जेलमा, कोही भारतमा र कोही नेपालमै भूमिगत अवस्थामा रहँदा तिनको विचार जनतासामु पुऱ्याउने काम मिशन पत्रकारिताले नै गऱ्यो। यसरी निरन्तर निरंकुश पञ्चायती व्यवस्थाविरुद्ध प्रजातन्त्रको पक्षमा जनमत निर्माण गर्ने काम पनि मिशन पत्रकारिताले गऱ्यो।

२०३५-२०३६ सालको विद्यार्थी आन्दोलनले निरंकुश पञ्चायती व्यवस्थालाई एक धक्का दियो। राजाले जनमत संग्रह घोषणा गर्न बाध्य भए। जनमत संग्रहमा बहुदलको पक्षमा जनमत निर्माण गर्ने जिम्मेवारी पनि मिशन पत्रकारिताले पूरा गऱ्यो। तुलनात्मकरुपमा जनमत संग्रहपछि अलि खुला वातावरण भएपनि खुलेरै निरंकुश शासकविरुद्ध लेख्ने आँट कमैले गर्थे। तर, पनि विचारका संवाहक मिशन पत्रकारिता आफ्नो दायित्वबाट कहिल्यै पछि हटेन। यस क्रममा धेरै पत्रपत्रिकामाथि सरकारले प्रतिबन्ध लगायो। कति पत्रकारहरू जेल परे।

२०४६ सालको जनआन्दोलनलाई निर्णायक

मोडमा पुऱ्याउन मिशन पत्रकारिताले ठूलो भूमिका खेल्यो। त्यतिबेला सरकारी सञ्चारमाध्यमबाहेक केही साप्ताहिक पत्रिका खुब चर्चामा थिए। ती साप्ताहिक पत्रिकामध्ये अधिकांश वामपन्थी पृष्ठभूमिका थिए भने केही प्रजातान्त्रिक पक्षधर। दुबैको मिशन प्रजातन्त्र पुनःस्थापना भएकाले ठूलै जोखिम मोलेर त्यतिबेलाका पत्रकारहरू आन्दोलनमा होमिए। अन्ततः निरंकुश पञ्चायती व्यवस्थाको अवशान भयो र मुलुकमा बहुदलीय प्रजातन्त्रको स्थापना भयो।

त्यतिबेला अहिले जस्तो सूचना प्रविधिको विकास भएको थिएन। न त अहिले जस्तो सञ्चारमाध्यमको भीड नै थियो। सीमित पत्रिका थिए, जो जिम्मेवार थिए। सही सूचना, सही विचारलाई टेकेर त्यतिबेला पत्रकारिता गरिन्थ्यो। लेख्ने बेला दशपटक सोच्नुपर्थ्यो। किनभने, सानो गल्ती भेट्टाएमा कडा कानूनको भागीदार हुनुपर्थ्यो। पत्रकार भन्नासाथ त्यतिबेला बेग्लै पहिचान थियो।

२०४८ सालपछि नेपालको संविधानले नै पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रताको ग्यारेण्टी गऱ्यो। त्यसपछि मात्रै निजी क्षेत्रको पत्रकारिता फष्टायो। निजी क्षेत्रको लगानीसँग प्रतिष्पर्धा गर्ने क्षमता मिशन पत्रकारिता गर्नेहरूसँग भएन। र, क्रमशः प्रजातन्त्र स्थापनाका लागि महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याएका साप्ताहिक पत्रिकाहरू बन्द हुँदै गए। अहिलेका धेरै पत्रकारहरूलाई त ती पत्रिकाको नामसमेत थाहा छैन होला। यसरी नेपालको प्रजातान्त्रिक आन्दोलनसँग मिशन पत्रकारिता जोडियो।

पूर्वराजा ज्ञानेन्द्र शाहले शासनसत्ता हातमा लिएपछि राजनीतिक दलका नेताहरू रत्नपार्क धर्नामा सीमित भए। तर, मिशन पत्रकारिताले पूर्वराजा ज्ञानेन्द्रलाई पनि घुँडा टेकायो।

अब मिशन पत्रकारिताको भूमिका पनि फेरिएको छ। विगतमा प्रेस स्वतन्त्रता र प्रजातन्त्रका लागि लडेका पत्रकारहरू लोकतन्त्रको संस्थागत विकासमा केन्द्रित भएका छन्। लोकतन्त्र खुला समाज, खुला विचार भएकोले सबै कुरा सकारात्मक हुन्छन् भन्ने होइन। लोकतन्त्रमा विकृति, विसंगति पनि झाँगिने हुँदा त्यसविरुद्ध लड्न सक्ने एउटै माध्यम भनेको मिशन पत्रकारिता नै हो।

नेपालको पत्रकारिता सुशासनको पक्षमा डटेर लडेको कैयौं उदाहरण छन्। भ्रष्टाचारको विरुद्ध समाचार खोज्ने, लेख्ने काम मिशन पत्रकारिताको हो। जसले राज्यबाट भएका ठूला-ठूला भ्रष्टाचारलाई पर्दाफास गरेको छ। नेपालको पत्रकारिताले माओवादीलाई शान्ति प्रक्रियामा ल्याउनेदेखि गणतन्त्रसम्मको यात्रामा राजनीतिक दलसँग सहकार्य पनि गरेको इतिहास छ।

त्यसैले नेपालको पत्रकारितालाई राजनीतिबाट जति अलग्याउन खोजे पनि सकिन्न। सबै कुरा राजनीतिकै वरपर घुमिरहने हुँदा सबैभन्दा पहिला राजनीति शुद्ध हुनुपर्छ। राजनीतिलाई शुद्ध पार्ने फिल्टर भनेको पनि पत्रकारिता नै हो। ●

(लेखक : दृष्टि साप्ताहिकका सम्पादक/प्रकाशक र समाजवादी प्रेस संगठनका केन्द्रीय अध्यक्ष हुनुहुन्छ)

यूएईमा पक्राउ परेका पत्रकार उमाकान्त पाण्डेको रिहाइको माग गर्दै माइतीघर मण्डलामा आयोजना गरिएको दबाबमूलक धर्ना।

नेपाली पत्रकारितामा श्रमजीवी जनशक्तिको सन्दर्भ

श्रमजीवी पत्रकारको हकहित सुरक्षित हुन नसकेसम्म मुलुकमा व्यवसायिक पत्रकारिताको विकास हुन सक्दैन र व्यवसायिक पत्रकारिताको विकास नभएको अवस्थामा लोकतन्त्र पनि संस्थागत हुन नसक्ने यथार्थ हामी सबैले बुझ्नु आवश्यक छ ।

शिव लम्साल

प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको अभावमा नागरिकका कुनै पनि अधिकार सुरक्षित रहन सक्दैनन् । राज्यका अङ्गहरूको शक्ति-पृथकीकरण तथा सन्तुलनको पहरेदारको रुपमा रहेको प्रेसलाई जति बढी मर्यादित र अधिकारसम्पन्न बनाउन सकिन्छ, जनताले त्यति नै अधिकारहरूको उपभोग गर्न पाउने कुरा निर्विवाद छ । यस अर्थमा नेपाली प्रेसजगतले खवरदारी गर्ने र आलोचना गर्न पाउने स्वस्थ वातावरण निर्माणको अपेक्षा राख्दछ । नयाँ संविधान निर्माणपछिका दिनहरूमा प्रेस स्वतन्त्रता र संयुक्त राष्ट्रसंघको मानवअधिकारसम्बन्धी घोषणापत्रको धारा १९ (आर्टिकल १९) मा उल्लेख गरिएका अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता कुण्ठित हुनेलगायतका समस्याहरू झेल्नु नपर्ने सुनौला दिनको पर्खाई यतिखेर हाम्रा लागि अभीष्ट हो ।

स्वतन्त्र प्रेसको विकास र सुरक्षाको प्रत्याभूतिका दृष्टिले विश्लेषण गर्ने हो भने नेपालको अवस्थामा क्रमशः सुधार हुँदै आएको त पाउन सकिन्छ तर सन्तोष गरिहाल्ने अवस्था भने छैन । वास्तवमा नेपाली प्रेसको अवस्थामा २०४६ को जनआन्दोलनपछि निकै सुधार भएको हो भन्दा अस्वाभाविक हुँदैन । २०४७ को संविधानले स्वतन्त्र प्रेसको विकासका दिशामा महत्वपूर्ण गोरेटो कोरेको कुरामा विमति हुन सक्दैन । २०४७

पछिका दिनमा देशमा निजी क्षेत्रको प्रेसको विकासले सकारात्मक गति प्राप्त गरेको हो। पछिल्लो दिनमा नेपालमा पत्रकारिता 'पेशा' बन्न सक्ने अवस्थाको सिर्जना भएको छ। श्रमजीवी पत्रकार ऐन २०४९ लागु भएपछिका दिनमा पत्रकारितालाई राज्यले पनि पेशाका रुपमा स्वीकार गरेको हो। पत्रकारितालाई पेशा मानेर 'क्यारियर' बनाउनेको संख्या दिनानुदिन बढिरहेको छ। यस आलेखमा तिनै श्रमजीवी जनशक्ति जो पत्रकारिता उद्योगमा आफ्नो भविष्य सुनिश्चित गर्न सक्रिय छन्, तिनैका बारेमा थोरै चर्चा गर्ने प्रयत्न गरिएको छ।

नेपाली पत्रकारहरूको छाता संगठन नेपाल पत्रकार महासंघको सदस्यको संख्याले १३ हजार नाघेको छ। प्रेस युनियनमा आवद्धहरूको संख्या पनि करीव यसकै हाराहारीमा छ। महासंघ र युनियनजस्ता पेशागत संघसंस्थाका सदस्य नभएका तर पत्रकारितामा संलग्न रहेकाको संख्या पनि उल्लेख्य रहेको कुरामा विमति हुन सक्दैन। यस्तै मिडिया उद्योगमा पत्रकारबाहेकका जनशक्तिको पनि ठूलो उपस्थिति छ। तर यसको यकीन संख्या प्राप्त गर्न कठीन छ। एक अनौपचारिक तथ्यांकअनुसार नेपाली मिडिया उद्योगमा पुगनपुग १ लाखको हाराहारीमा जनशक्ति क्रियाशील छ। यस आधारमा पछिल्लो दिनमा एउटा कुरा महत्वपूर्ण रुपमा स्वीकार गर्नुपर्ने भएको छ। त्यो के भने, नेपालमा मिडिया क्षेत्र को अर्थतन्त्रको आकार निकै फराकिलो बनेको छ। त्यो आकार कत्रो छ ? यसै भन्न सकिने अवस्था छैन। यसबारे फरक ढंगले अनुसन्धान हुनु अपेक्षित छ।

तर माथिको विकसित अवस्थासँगै केही चुनौतीजन्य अवस्था पनि सिर्जिएका छन्। यस सन्दर्भमा दुईवटा यस्ता चुनौती छन् जसको विश्वव्यापी प्रभाव छ। विश्वमा जहाँकहीँ पनि यी चुनौती कुनै न कुनै स्वरुपमा उपस्थित छन्। स्वाभाविकरुपले नेपाल पनि अपवाद हुन सक्दैन। ती चुनौती हुन्– व्यवसायिक र भौतिक। यी दुईथरि चुनौतीको उपस्थितिमा प्रेस असुरक्षित हुन बाध्य छ भनियो भने त्यो गलत हुने छैन। निश्चय, नेपाल पनि अपवाद हुन सक्दैन। नेपालमा पनि प्रेस कर्ममा संलग्न श्रमजीवी यी दुईथरि चुनौतीसँग पौंठाजोरी खेलिरहेका छन्। प्रेस युनियन यस्ता समस्याको समाधानका लागि आफ्नो स्थापनाकालदेखि नै क्रियाशील रहिआएको स्मरणीय छ।

पछिल्लो दिनमा विश्वसँगै नेपाली प्रेसले अर्को चुनौती पनि बेहोरिरहेको छ। त्यो हो डिजिटल चुनौती। निश्चय पनि आजको पत्रकारिता प्रविधिबाट निर्देशित हुन बाध्य छ भन्दा अनुचित हुँदैन। विशेषगरी इन्टरनेटको विकास भएपछिका दिनमा सञ्चार र पत्रकारिता क्षेत्रमा प्रविधिको हस्तक्षेप बढेको छ र यसका राम्रा नराम्रा दुबै प्रभाव यस क्षेत्रमा अनुभूत गरिएको छ भन्दा अतिशयोक्ति हुँदैन।

माथि नेपालीको फराकिलो हुँदै गरेको अर्थतन्त्रका बारेमा सामान्य चर्चा गर्ने प्रयत्न गरियो। यसै सन्दर्भमा यसमा क्रियाशील श्रमजीवीको हकहितको कुरा गर्ने सन्दर्भमा नेपाली मिडिया उद्योगमा भएको र भइरहेको लगानीका बारेमा पनि चर्चा गर्नु आवश्यक छ। मिडियाको लगानीको प्रकृतिलाई हेर्ने हो भने यहाँ अस्तित्वमा रहेका पाँच प्रकारका मिडियामा यहाँका श्रमजीवी पत्रकार क्रियाशील छन्। पहिलो, ठूला लगानीका कर्पोरेट मिडियाहरू। यहाँ ठूलो संख्यामा श्रमजीवी पत्रकार कार्यरत छन्।

दोस्रो, साना लगानीका मिडिया। यो कर्पोरेट शैलीको मिडिया होइन। तुलनात्मक रुपमा सानो लगानीका आधारमा सञ्चालित यस्ता मिडियाको स्वामित्व व्यक्तिगत स्तरमा र कहिलेकाहीँ केही व्यक्ति मिलेर बनेको समूहमा रहने गरेको छ। तेस्रो, सामुदायिक र सामाजिकस्तरमा सञ्चालित मिडिया। यस्ता मिडिया समुदायका सदस्यले मिलेर सञ्चालन गर्ने गर्छन्। यसको स्वामित्व पनि सममुदायले स्थापना गरेको सामुदायिक संस्थामा रहने गर्छ। सामुदायिक रेडियोहरू यसका उदाहरण हुन्।

चौंथो, व्यक्तिगत वा पारिवारिकरुपमा सञ्चालित मिडिया। यस्ता मिडिया परिवारका केही व्यक्ति सहभागी भई सञ्चालन हुने गर्दछन्। यस्तो मिडियालाई स्वरोजगारका रुपमा पनि लिन सकिन्छ। पाँचौ हो, सरकार सञ्चालित मिडिया। नेपालमा सरकारले रेडियो, टेलिभिजन, पत्रिका र समाचार समिति चलाउने गरेको छ।

अब माथिको विश्लेषणका आधारमा यहाँको पत्रकारका बारेमा थोरै चर्चा गर्ने प्रयत्न गरिएको छ। नेपालका अधिकांश पत्रकार श्रमजीवी हुन् र माथि उल्लिखित मिडियामा संलग्न छन्। नेपालमा पत्रकारिता र सञ्चारमाध्यमको क्षेत्रमा उदार नीति अवलम्वन गरिएपछि यस क्षेत्रमा रहेको सरकारी एकाधिकारको अन्त्यप्रायः भई व्यवसायिक लगानीको वातावरण सिर्जना भएको पाउन सकिन्छ। फलस्वरूप आमसञ्चार जगतमा निजी क्षेत्रबाट अर्बौको लगानी भएको छ। माथि उल्लिखित सबै सरकारी र गैरसरकारी मिडियामा श्रमजीवीहरूको बाक्लो उपस्थिति छ। तर आजसम्म पनि यहाँका श्रमजीवी पत्रकारको हकअधिकार सुरक्षित हुन नसक्नु यहाँको अर्को यथार्थ हो। श्रमजीवी पत्रकारको हकहित सुरक्षित हुन नसकेसम्म मुलुकमा व्यवसायिक पत्रकारिताको विकास हुन सक्दैन र व्यवसायिक पत्रकारिताको विकास नभएको अवस्थामा लोकतन्त्र पनि संस्थागत हुन नसक्ने यथार्थ हामी सबैले बुझ्नु आवश्यक छ।

समग्रमा भन्ने हो भने आजको नेपाली पत्रकारिता श्रमजीवीको बाक्लो उपस्थिति भएको क्षेत्र हो। श्रमजीवीकै समस्या भनेको नेपाली पत्रकारिताको मूल समस्या हो। यी दुबैलाई अलग गरेर हेर्न सकिँदैन। श्रमजीवी जहाँ एकातिर व्यवसायिक समस्या बेहोरिरहेका छन्, त्यहीँ अर्कोतिर भौतिक असुरक्षाको समस्या बेहोर्न पनि बाध्य छन्। स्वतन्त्र प्रेसका पक्षपाती सबैले अहिलेको अवस्थाप्रति गम्भीर भई समाधानका दिशामा सामूहिकरुपमा पहल गर्नु आवश्यक छ। प्रेस युनियन यस अवस्थाप्रति गम्भीर छ। ●

(लेखक नेपाल प्रेस युनियनका केन्द्रीय अध्यक्ष हुनुहुन्छ।)

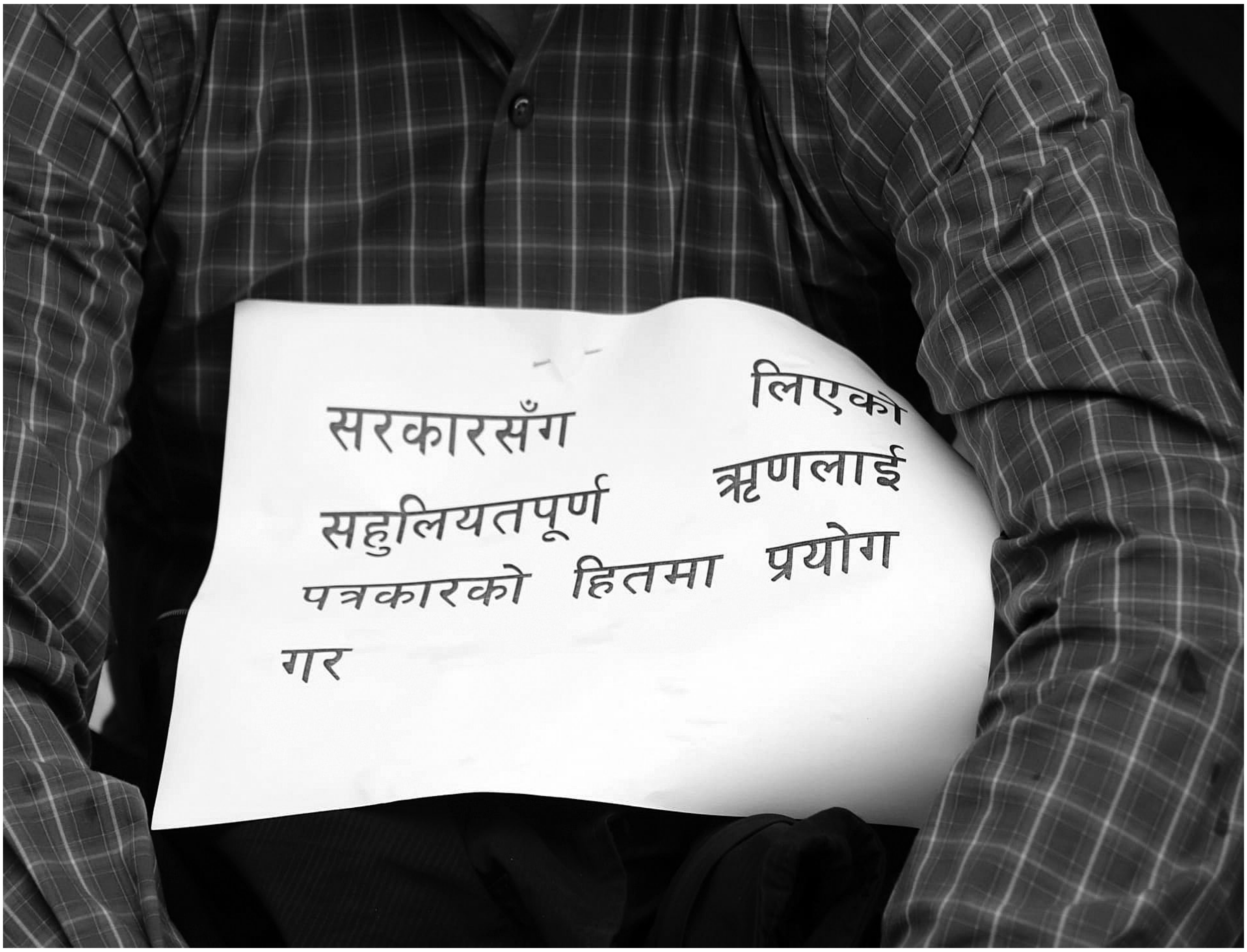

पत्रकार महासंघको अबको बाटो

सिंगो पत्रकारिता क्षेत्रमाथि नै गम्भीर प्रश्न उठेपछि हामी आफ्ना कमजोरी केलाउनेतर्फ पनि लाग्नु पर्छ । हामीमाथि उठेका प्रश्नहरूको जवाफ व्यवहारबाट दिन सबैले साझा अठोट गरौं ।

गणेश बस्नेत

नेपालमा पछिल्लो समय सबैभन्दा बदनाम र बिवादित पेशा बन्न थालेको छ, पत्रकारिता। आधुनिकीकरण र डिजिटल युगको शुरुवातसँगै बिस्तार भएका अनलाइन सञ्चारमाध्यम र युट्युब च्यानलसँगै पेशागत इमान्दारिता देखाउन नसक्दा पत्रकारिता क्षेत्र आक्रोशको केन्द्र बन्ने गरेको कतिपय घटनाहरू सार्वजनिक भइसकेका छन्। त्यसमाथि पनि पत्रकारिता, सामाजिक सञ्जाल र युट्युबबीचको भिन्नताबारे आम नागरिकलाई बुझाउन नसक्दा नेपाली प्रेस नखाएको बिष लागेर बेहोश हुनुपर्ने अवस्थामा पुग्नु परेको छ। यस्तो दुःखद अवस्था हामी स्वयंले पहलकदमी नलिँदासम्म रहिरहने निश्चित छ।

व्यवसायिक पत्रकारिताको नाममा भित्रिएको बार्गेनिङको विकृति र मिशन पत्रकारिताले चुनौती थपेको थप्यै छ। यसको कलंक मेटाउन त्यत्ति सहज छैन। हामीले धेरै मेहनत गर्नुपर्ने अवस्था छ। यस्तो अवस्थामा नेपाली पत्रकारहरूको साझा संस्था नेपाल पत्रकार महासंघको भूमिका निर्णायक र नेतृत्वदायी हुनुपर्छ। तर, महासंघ आफै पनि कताकता विचलित भएको अनि बाटो बिराएको अवस्थामा छ। मिसन, भिजन, टार्गेट र गोल के हो ? स्पष्ट गर्न सकिरहेको छैन, व्यवहार। बाटो बिराएको छ, लक्ष्यमा चुकेको छ, पत्रकार महासंघ।

जानेर होस वा नजानेर होस अमुक-अमुक राजनीतिक दलसँगको सामिप्यता देखाउनेसम्मको परिदृश्यहरू यसबीचमा भएका छन्। कतिपय घटनाहरू महासंघको लेटरप्याड प्रयोग हुनै नसक्ने खालका पनि छन्। जसले महासंघको गौरवशाली इतिहासमाथि कालो दाग लागेको छ। किन यस्तो भइरहेको छ ? किन हामी चुकिरहेका छौं ? हाम्रो साझा लक्ष्य के हो ? कसका लागि हामी प्रयोग भइरहेका छौं ? भन्ने जस्ता प्रश्नमा अब ढिला नगरी आत्मसमीक्षा गर्न जरुरी छ। यी तमाम प्रश्नमा पत्रकार महासंघका पदाधिकारीदेखि सबै सदस्यहरू र पत्रकारिता क्षेत्रका विज्ञहरूले गम्भीर भएर सोच्न जरुरी छ।

कुनै विवाद छैन, नेपाल पत्रकार महासंघ नेपाली पत्रकारहरूको साझा संस्था हो। यो संस्थामा सबै विचार, सबै जातजाति, सबै धर्म, लिंग, क्षेत्र अटाउने नेपालको चित्र हुनुपर्छ। प्रेस तथा अभिब्यक्ति स्वतन्त्रतासँगै नागरिकको आवाज बुलन्द गर्ने र सरकार तथा राजनीतिक दलहरूलाई खबरदारी गर्ने अगुवा संस्थाको रुपमा पत्रकार महासंघले आफ्नो भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने मूल दायित्व काँधमा छ।

आम नागरिकको आवाज मुखरित गर्दै लोकतन्त्रको सुदृढीकरण र समृद्धिको यात्रातर्फ मुलुकलाई अघि बढाउने दायित्व पनि हाम्रो काँधमा छ। तर पत्रकार महासंघ यस दिशातर्फ अग्रसर हुनसकेको आभास पाइएको छैन भन्दा महासंघको नेतृत्वले आलोचना वा विरोध ठान्नु हुन्न। कतिपय अवस्थामा पत्रकार महासंघ कुनै एउटा राजनीतिक दलको भातृ संस्थाको रुपमा प्रयोग भएको तथ्यहरूलाई आगामी दिनको कामबाटै चिर्न जरुरी छ।

नेपाली पत्रकारिता क्षेत्रमाथि लागेका आक्षेप र यो पेशा कलंकित छ भन्ने उग्रवादी कुरालाई स्वीकार गर्न सकिन्न। यो क्षेत्र कमिजोरीरहित पनि छैन। तर आज जसरी प्रेसमाथि लाञ्छना लगाउने काम भइरहेको छ, यसप्रति पत्रकार महासंघकै अगुवाईमा एकमुष्ट जवाफ दिनुपर्ने बेला भएको छ। मुलुक अहिले पनि राजनीतिक स्थिरताको दिशातर्फ उन्मुख भइरहेको छैन। राजनीतिक दलहरू स्थिरता विकास र समृद्धिको मूल मुद्दा छाडेर सरकार बनाउनेदेखि सरकार बनाउनेसम्म, नेताहरू प्रधानमन्त्री बन्नेदेखि प्रधानमन्त्री बनाउनेसम्मको गोलचक्करमै फसिरहेको अवस्था छ।

भर्खरै सम्पन्न निर्वाचनबाट पनि मुलुकले स्थिर सरकार पाउने आशा मरेको छ। अब फेरि २०५१ सालको एमालेको ९ महिने सरकारपछि देखिएका संसदीय क्षेत्रको विकृत परिदृश्यहरू दोहरिने हुन् कि भन्ने चिन्ता छ। राजनीतिक दलहरू र व्यवस्थालाई नै बदनाम बनाउने त्यो कालो दिन दोहरिने अवस्थाबाट रोक्न नेपाली प्रेसले नै मेहनत गर्नुपर्ने देखिन्छ। यी सबै विषयमा नेपाली प्रेस गम्भीर बन्न जरुरी छ भने पत्रकार महासंघले स्थिरता, विकास र समृद्ध नेपाल निर्माणका लागि स्पष्ट खाकासहितको मार्गचित्र सार्न जरुरी छ।

नेपाली प्रेसमाथि अस्थिरतामा रमाउने र अराजकतालाई प्रोत्साहित गर्ने गरेको आरोप छ। यो आरोपलाई आगामी दिनमा हामीले गर्ने कामले नै खण्डित गर्नुपर्छ। कुनै दलप्रति वा कुनै गठबन्धनप्रति आशक्त भएर होइन, पत्रकार महासंघको सवै सदस्यहरूको पीडा र हामीले भोगिरहेको समस्या समाधानतर्फ केन्द्रित भई तथ्यको आधारमा सत्य स्थापित गर्ने काममा लाग्दा यो आरोप आफै खण्डित हुनेछ। त्यसैले पत्रकार महासंघले अव हिजोको जस्तो अमुक-अमुक दलको योजना कार्यान्वयनको ट्र्याक छाडेर समृद्ध नेपाल

आम नागरिकको आवाज मुखरित गर्दै लोकतन्त्रको सुदृढीकरण र समृद्धिको यात्रातर्फ मुलुकलाई अघि बढाउने दायित्व पनि हाम्रो काँधमा छ। तर पत्रकार महासंघ यस दिशातर्फ अग्रसर हुनसकेको आभास पाइएको छैन भन्दा महासंघको नेतृत्वले आलोचना वा विरोध ठान्नु हुन्न।

निर्माण, स्थिर सरकार, सुशासन कायम अनि संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको फल आम जनताको झुपडीमा पुऱ्याउनेतर्फ ठोस योजनासहित अघि बढ्न जरुरी छ।

दलसँग आवद्धता वा सामिप्यता राख्ने संगठनहरू छन्। राजनीति तिनीहरूले गर्छन्। पत्रकार महासंघ त्योभन्दा टाढा बसेर देशभरका सबै सदस्यहरूको अनुहार र नेपालको भूगोल झल्कने गरी अघि बढनु पर्छ। चुनाव जित्नकै लागि पत्रकारिताबाहेक सबै पेशा व्यवसाय गर्नेहरूलाई सदस्य बनाउने विगतको कुरुप पाटोलाई त्यागेर आफ्ना कमिकमजोरीलाई आत्मसमीक्षा गर्दै अबको यात्रा तय गरियो भने पत्रकार महासंघ साँच्चिकै अब्बल बन्नेछ। यसतर्फ महासंघका नेतृत्वमा रहेका साथीहरूले विशेष पहलकदमी लिन जरुरी छ।

सिंगो पत्रकारिता क्षेत्रमाथि नै गम्भीर प्रश्न उठेपछि हामी आफ्ना कमजोरी केलाउनेतर्फ पनि लाग्नु पर्छ। हामीमाथि उठेका प्रश्नहरूको जवाफ व्यवहारबाट दिन सबैले साझा अठोट गरौं। 'राजनीतिक दलको आवद्धताको शिकार बनिन्न, गैरपत्रकारलाई सदस्यता दिइन्न।

पत्रकारितामा नरहेकालाई सदस्यता नवीकरण गरिन्न। शुद्धीकरण भाषणमा होइन, व्यवहारमा देखाइन्छ भनेर।' एजेण्डा सेटिङलाई छाडेर तथ्यको आधारमा सत्य स्थापित गर्ने अभियानको नेतृत्व पनि पत्रकार महासंघले नै गर्नुपर्छ। यत्ति काम गरियो भने नेपाली प्रेसमाथि लागेका सबै दागहरू मेटिने छन्। हामी फेरि गर्विलो इतिहासको आलोकमा सुन्दर भविष्यतर्फको यात्रामा सफल हुने छौं। •

(लेखक प्रेस चौतारी नेपालका केन्द्रीय अध्यक्ष हुनुहुन्छ।)

महासंघ के हो ? महासंघ के होइन ?

राजनीतिक दलहरूले जत्तिकै हामी पत्रकारले पनि लडेर ल्याएको लोकतान्त्रिक गणतन्त्रभित्र फेरि पनि हाम्रै हितका विषयमा सडकमा उत्रिनुपर्ने स्थिति आउँदैछ । र, फेरि पनि एकथरिले महासंघलाई 'राजनीति गऱ्यो' भन्ने छन् । हामीचाहिँ प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताका पक्षमा संघर्ष गरिरहने छौँ ।

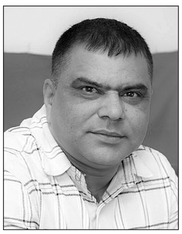

विश्वमणि सुवेदी

नेपालको व्यवसायिक पत्रकारिताका केही 'प्रकार' छन्, जसबारे चर्चा भइरहन्छ । र, पत्रकार महासंघमाथि लगाइने नियमित आरोप छ, 'राजनीति गऱ्यो ।'

नेपालको पत्रकारितामा अनेकन 'प्रकार' का विषय समय समयमा चर्चामा हुन्छन् । पत्रकार महासंघ वा पत्रकारिता के हो र के होइन भन्ने बारे यस विषयका अनेकन अनुभव, घटना र पाठ्य सामग्रीमा उल्लेख छन् । हामी संक्षेपमा नेपालको पत्रकारिताका 'प्रकार' र त्यसमा पत्रकार महासंघ बारे चर्चा गरौँ ।

नेपाल पत्रकार महासंघ

पत्रकार वा पत्रकारिताप्रतिको बुझाइभन्दा पहिला पत्रकार महासंघलाई हामी के भन्छौँ ? कसरी बुझ्छौं भन्ने कुरा मनन गर्नु जरुरी छ ।

यो संस्था वा त्यसको चरित्रका रुपमा हेर्दा सत्ताको स्थायी प्रतिपक्षी हो । सत्ताले पत्रकार महासंघलाई जहिल्यै पनि 'राजनीति गरेको' देख्छ । स्वयं यो संस्थाले भने प्रत्येक घटनाक्रममा 'स्वाभाविक दायित्व निर्वाह' वा 'नियमित भूमिका प्रदर्शन' का रुपमा आफ्ना गतिविधिलाई लिइरहेको हुन्छ । हामीजस्ता, अर्थात् सबैखाले पत्रकारको साझा संस्थाका रुपमा महासंघलाई हेर्न चाहने संस्था वा व्यक्तिहरू 'सत्ता बुझाइ' भन्दा फरक रहँदै आएका छौँ । र, सत्य पनि त्यही हो ।

उदाहरणका लागि, ०६२/०६३ को जनआन्दोलनमा पत्रकार महासंघले 'आठौँ दल' को रुपमा शाहीसत्ताको विरोध गरेको आरोप

खेप्यो। आरोप लगाउने पत्रकारहरूले अर्को संस्था खोले। महासंघविरुद्धको समानान्तर संस्था खोल्ने त्यस्ता पत्रकार थिए, जो आफैँ पनि पत्रकार महासंघको सदस्य नै थिए।

त्यसबेला पत्रकार महासंघले गणतन्त्र र लोकतन्त्र नै मागेको होइन, प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता मागेको थियो, त्यसको सुनिश्चितता मागेको थियो। चरित्रतः निरंकुशतामा वा निर्दलीयतामा प्रेस र अभिव्यक्तिका अधिकारहरू संकुचित वा नियन्त्रित हुन्छन्। यसकारण पत्रकार महासंघले ०४६ को जनआन्दोलनमा भाग लियो। ०६२/०६३ त्यसकै अर्को श्रृंखला थियो। सशस्त्र द्वन्द्वकालमा कहिले राज्यपक्षबाट त कहिले सशस्त्र राजनीतिक दलका पक्षबाट आएका प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतामाथिका चुनौतीमा महासंघ त्यही भूमिकामा देखियो। कतिपयले यसलाई 'माओवादी' भनिदिए, कतिपयले 'गिरिजा वा देउवा'का पनि भने। तर, यसले आफ्नो चरित्रको रक्षा र प्रदर्शन गर्ने कामलाई निरन्तरता दिइरह्यो।

फेरि ०७७ पुस ५ मा संविधानविपरीत संसदको विघटन गर्ने कामले प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता संकटमा परेको अर्थमा त्यसका विरुद्ध महासंघ उभियो। महासंघमात्रै उभिएन, त्यसपछिको महासंघको नेतृत्व निर्माणको श्रृंखलामा संसद विघटनका पक्षधर र विरोधीबीचको अलग-अलग मोर्चाबन्दी भयो। इतिहासमै पहिलोपटक देशभरका महासंघका सबै सदस्यको प्रत्यक्ष मतदान भएर एकै चरणमा केन्द्र, प्रदेश, जिल्ला, एसोसिएट्स र प्रतिष्ठानका नेतृत्व चयन भयो। त्यो निर्वाचनले महासंघले इतिहासका विभिन्न कालखण्डदेखि रक्षा गर्दै ल्याएको आफ्नो मौलिक भूमिकाले जित्यो। अर्थात्, उक्त निर्वाचनको परिणामले दिएको सन्देश हो- आजको नेपाल पत्रकार महासंघ नेपालको संविधान- २०७२ पक्षीय संस्था हो, जसले संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपाल र त्यसका मूल्य-मान्यताभित्र रहँदामात्रै प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता सुनिश्चित हुन्छ भन्ने विश्वास बोक्दछ।

यद्यपि, फेरि पनि सरकारी पक्षबाट विचार तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको संकुचनकारी व्यवस्थासहित विभिन्न कानुन निर्माणको अभ्यास जारी नै राख्यो। संसदको विघटनकारी सरकारले अनलाइन मिडियाका हकमा मुलुकी अपराध संहिता- २०७४ मार्फत केही त्यस्ता प्रावधान राख्यो, जसको विरोध अनिवार्य थियो। मुलुकी (फौजदारी) संहिता- २०७४, मुलुकी (देवानी) संहिता- २०७४ तथा गोपनीयताको हकविरुद्धको कसुरसम्बन्धी कानुनहरूका केही बुँदा प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतालाई कुण्ठित गर्ने प्रकारका थिए, यसर्थ महासंघबाट त्यसको विरोध भयो। हामी महासंघको साथमा थियौँ। तर, हामीसँगैको, विशेषतः तत्कालीन सरकार पक्षीय पत्रकार संगठनभित्रको एउटा पक्ष (हामी) महासंघसँग रह्यौं, अरुले महासंघलाई 'राजनीति गऱ्यो' भन्दै पञ्चायत र शाहीकालीन प्रलाप गाइरहे।

यसपछि मन्त्रिपरिषद् बैठकबाट पारित गरी सरकारले ०७६ बैशाख २६ गते संसदमा दर्ता गरेको नेपाल मिडिया काउन्सिलसम्वन्धी विधेयकका आपत्तिजनक प्रावधानको विरोध भयो। मिडिया काउन्सिललाई सरकार नियन्त्रित अंगका रुपमा स्थापित गर्नुका साथै स्वतन्त्र पत्रकारितामाथि अंकुश लगाउने उक्त विधेयक आजसम्म महासंघकै विरोधका कारण पारित भएको छैन। जबसम्म नेपालको संविधानको मूल भावना, प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतासम्वन्धी अन्तर्राष्ट्रिय मूल्य, मान्यताका आधारमा पुनः विधेयक मस्यौदा गरिँदैन, तबसम्म त्यसलाई पारित गरिनुहुँदैन भन्ने महासंघको धारणाभित्र देशका सम्पूर्ण पत्रकार संगठित छन्।

अर्थात्, राजनीतिक दलहरूले जत्तिकै हामी पत्रकारले पनि लडेर ल्याएको लोकतान्त्रिक गणतन्त्रभित्र फेरि पनि हाम्रै हितका विषयमा सडकमा उत्रिनुपर्ने स्थिति आउँदैछ। र, फेरि पनि एकथरिले महासंघलाई 'राजनीति गऱ्यो' भन्ने छन्। हामीचाहिँ प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताका पक्षमा संघर्ष गरिरहने छौँ।

हामीले बिर्सन नहुने कुरा हो कि, नेपाल मिडिया काउन्सिलसम्बन्धी विधेयकदेखि मुलुकी (फौजदारी) संहिता- २०७४, मुलुकी (देवानी) संहिता- २०७४ तथा गोपनीयताको हकविरुद्धको कसुरसम्बन्धी कानुनहरू कसरी भित्रिए ? त्यसलाई मस्यौदा गर्नेदेखि पारित गर्ने तहसम्मका भूमिकामा देखिएका पात्रले प्रकारान्तरमा सिंगो राजनीतिक परिदृश्यलाई कहाँ पुऱ्याए ? यी तथ्य जगजाहेर छ। संविधानले प्रधानमन्त्रीलाई संसद विघटन गर्ने अधिकार दिएको थिएन। तर, संविधान मिचेर संसद विघटन गर्ने कुरा केवल संसदको विघटनमात्रै थिएन। राज्यका सम्पूर्ण संयन्त्रहरूलाई विघठित गरेर स्वेच्छाचारिता, निरंकुशताको बुट बजार्ने गतिविधि थियो। त्यही नियतले जन्माएका प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताप्रतिकूलका प्रावधानलाई सच्याउन हामीले आज अर्को संघर्ष गर्नुपर्ने दिन आएको हो।

पत्रकारिताका चुनौती

जसरी पत्रकार महासंघ र त्यसका भूमिकाप्रतिको दृष्टिकोणहरू समय-समयका सत्ताधारीले फरक किसिमले बुझ्ने गरेका छन्, व्यवसायिक पत्रकारितामा पनि त्यस्तै चुनौती छन्।

व्यापारीको व्यवसाय व्यापारकर्मसँग सम्बन्धित भएजस्तो, पत्रकारिताको व्यवसाय भनेको उसको पेशाकर्मसँग सम्बन्धित हुन्छ। त्यो पेशाका आफ्नै मान्यताहरू छन्। अनेकन सिद्धान्त, शैली र अभ्यास छन्। ती सिद्धान्त, शैली र अभ्यासमा एउटा पत्रकार कति अभ्यस्त छ, कति निपूर्ण छ वा कति दक्ष छ भन्ने कुराका आधारमा उसको व्यवसायिकताको मापन हुन्छ। सञ्चारगृहको हकमा पनि यही परिभाषा लागू हुनुपर्छ। तर, हाम्रोमा पत्रकारको व्यवसायिकता र सञ्चारगृहको व्यवसायिकताका बुझाइ बाझेका छन्। पत्रकारको व्यवसायिकताको दृष्टिकोण वा कार्यशैलीबारे समय-समयमा अनेकन टिप्पणी सुनिन्छन्।

सञ्चारगृह वा कुनै पनि सञ्चारमाध्यम सञ्चालन गर्ने संस्था

(कम्पनी) नाफा र घाटाका कुरामा सबभन्दा पहिला केन्द्रित हुन्छ। उसले आफ्नो कम्पनीलाई घाटामा नजाओस् भन्नका लागि व्यवस्थापनले जति संख्यामा पत्रकारलाई जागिर दिन्छ, त्यति नै संख्यामा, अझ पत्रकारलाई भन्दा बढी महत्व, बेतन र सुविधा दिएर कर्मचारी राख्छ। कारण हो, व्यवस्थापनको ध्यान लगानीको प्रतिफलमा हुन्छ। तर, पत्रकारसँग कम्पनीको प्रतिफल घटाउने अधिकार हुँदैन। जबकि, कम्पनीको नाफा र घाटा हेरेर पत्रकारले पत्रकारिता गर्छु भनेको हुँदैन। पत्रकारले एउटा विषयलाई समाचार देख्छ। कम्पनीले त्यही विषयलाई नाफा वा घाटा देख्छ। जब, व्यवस्थापनले घाटा देखेको विषय पत्रकारको समाचार बन्छ, सम्पादकीय स्वतन्त्रताको हरण यही बिन्दुबाट शुरु हुन्छ। पत्रकारले राज्यसँग प्रेस स्वतन्त्रताको जतिसुकै ग्यारेण्टी मागे पनि, राज्यले जतिसुकै अधिकार वा सुविधा दिए पनि पत्रकारको घाँटी अँचेट्ने कामको शुरुवात राज्यबाट हैन, आफ्नै कम्पनीबाट शुरु हुन्छ। यहाँ दुःखद् स्थिति त के छ भने, जब समाचारलाई व्यवस्थापनले नाफा र घाटासँग दाँजेर व्यवहार गर्छ, तब पत्रकारका बीचमा विभाजन आउँछ वा ल्याइन्छ। एउटै सञ्चारगृहमा काम गर्ने पत्रकारमध्ये कोही पत्रकारकै पक्षमा हुन्छन् त कोही व्यवस्थापनको पक्षमा।

कोभिड-१९ को विश्वव्यापी संक्रमणपछि देशभरका विभिन्न सञ्चारगृहमा कार्यरत पत्रकार आन्दोलित भए। कारण हो, कम्पनी घाटामा गएको नाममा पत्रकारसहितका सञ्चार मजदुरहरू कामबाट निकालिनु, बेतलवी बिदामा राखिनु। यो विषयलाई लिएर नेपाल पत्रकार महासंघको नेतृत्वमा आन्दोलन जारी छ। हामी सबै संघ, संगठन त्यसमा सहभागी छौं। तर, यो स्थितिका वाहक सञ्चारगृहका मालिक एक्ला हैनन्। जहाँ-जहाँ समस्या छन्, त्यहाँ-त्यहाँ पत्रकार प्रतिकूलका भूमिकामा पत्रकार नै छन्। विशेषतः सम्पादकीय समूहको नेतृत्वदायी अंग देखिने वा नदेखिने गरी मालिकका पक्षमा छन्। हामी पत्रकार समुदायको हितका निम्ति भनेर धर्ना दिन त्यहाँ पुग्छौं। त्यतिबेला एकथरि साथीहरू भित्र वा बाहिर लुकेर बस्छन्, अर्काथरि आन्दोलनमै सहभागी हुन्छन्।

सञ्चारगृहको व्यवस्थापन त चरित्र, उद्देश्य र योजनाले नै व्यापारी भइहाल्यो। त्यसैले उसले कामदारका हकमा आफ्नो व्यापारिक चरित्र प्रदर्शन गर्नुलाई नौलो विषय नमानौं। तर, चरित्र, उद्देश्य र योजनाले नै पत्रकार भएका मान्छेहरू नै पिपलपाते भइदिँदा श्रमजीवी पत्रकारको भविष्य सुनिश्चित छैन, सुरक्षित छैन। प्रत्येक सञ्चार गृहले कोही न कोही पत्रकारलाई 'दास' बनाएर पालेका छन्। र, त्यसरी पालिन तयार भएकाहरूले पत्रकारलाई लात मारिँदा 'तैं चूप, मैं चूप' को व्यवहार प्रदर्शन गरिरहेका छन्। ●

(लेखक समाजवादी प्रेस संगठनका वरिष्ठ केन्द्रीय उपाध्यक्ष हुनुहुन्छ।)

bishwamani.subedi@gmail.com

नेपाल पत्रकार महासंघको ६७ औं स्थापना दिवसका अवसरमा आयोजित प्रथम मिडिया कप फुटसल प्रतियोगिता।

फोनिजको संघर्ष :
समावेसी सञ्चारको संकल्प

यो आन्दोलन, पैरवी र संघर्षकै कारण विगतमा समावेशी सञ्चारका सवाल उठाउँदा जातीय लगायतका बिल्ला भिराउनेहरू अहिले समावेशी एजेण्डाको प्रवक्ता नै बनेर हिड्छन्। कहिलेकाहिँ त अचम्मै लाग्ने तर हाम्रो अभियानले उनीहरूमा आएको परिवर्तन देख्दा खुशी नै लाग्छ।

डण्ड गुरुङ

पोखरा सभागृहमा नेपाल पत्रकार महासंघको साधारणसभा चलिरहेको थियो। त्यो विधान सभा थियो। त्यहाँ विधान संशोधन प्रस्ताव प्रस्तुत भयो। तत्कालीन अध्यक्ष शिव गाउँले थिए। उनकै नेतृत्वमा नेपाल पत्रकार महासंघमा अधिकतम समावेसी विधानको प्रस्ताव आयो। विडम्बना भन्नुपर्छ, सो प्रस्ताव हलमा प्रस्तुत भएको एक घण्टा पनि टिक्न सकेन। आफ्नै नेतृत्वमा ल्याइएको प्रस्ताव प्रेस युनियनका केही प्रतिनिधिको विरोधका कारण फिर्ता लिए।

तत्कालीन अनिजको महासचिव थिएँ म। मैले आदिवासी जनजाति, दलित, महिला साथीहरूलाई विरोधका लागि घच्घच्याएँ। प्रेस चौतारीका नेता राजेश राई लगायतका साथीहरूले राम्ररी नै साथ दिए। प्रेस सेन्टरका संयोजक गोविन्द आचार्य र प्रेस चौतारीका अध्यक्ष राजेन्द्र अर्यालले हाम्रो आन्दोलनमा साथ दिए। तर, अध्यक्षले नै फिर्ता लिइदिएपछि हामीले सहने कुरै भएन।

अनिजका निवर्तमान अध्यक्ष खिम घले पत्रकार महासंघमा केन्द्रीय सदस्य हुनुहुन्थ्यो। मैले उहाँसँग सल्लाह गरेँ। दवाव दिने एउटा जुक्ति निकाल्यौं। पत्रकार महासंघको समावेसी विधान फिर्ताको विरोधमा सोही हलमा खिम घलेले राजीनामा दिने निधो भयो।

मञ्चमा सिद्धराज राईले स्पष्टीकरण दिँदै गरेको व्यक्तिको हातबाट माइक खोस्ने काम भयो। सोही माइक समाएर खिम घलेले राजीनामाको घोषणा गर्नुभयो। हलमा निकै उग्र प्रदर्शन गरियो। हाम्रा साथीहरूले आगो नै लगाउने भन्दै मट्टितेल पनि व्यवस्था गरेका रहेछन्। मलाई सोधे, 'के गर्ने ?' आन्दोलनको कमाण्डर भएको नाताले मैले तत्काल विकल्प दिनुपर्ने नै थियो। नाराजुलुस गर्दै हल बहिष्कार गर्ने निधो गरेँ। र, भने, 'साथीहरू हामी यो साधारणसभा बहिष्कार गरौं' भन्दै नारा लगाएर हलबाट बाहिर आएँ। साथीहरूले भने बाहिर निस्कँदै गर्दा केही कुर्सी फोरे, तारहरू चुडाइदिए। रात परेको रहेछ बाहिर। नारा लगाउँदै हामी सडकमा आयौं। ट्राफिक आइल्याण्डमा बसेर मैले कोणसभालाई सम्बोधन गरेँ। भोलि बिहान भेट्ने निधोका साथ हामी छुट्टियौं।

बाहिरिँदै गर्दा हर्ष सुब्बा, जनकऋषि राईहरू मात्र होइन, मातृका पौडेल पनि 'म तपाईहरूको साथमा छु' भन्दै आउनुभयो। हामी लेकसाइडमा रहेको महासंघको केन्द्रीय टीम बसेको होटल गयौं। खिम घलेले आफ्नो झोला लिनुभयो। महासंघले व्यवस्था गरेको होटल हामीले छाड्यौं। भोलिपल्ट समावेसी विधान फिर्ता लिएको विरोधमा पत्रकार सम्मेलन गर्‍यौ। पत्रकार सम्मेलनको जोहो भने हुम गुरुङले चिप्लेढुंगामा मिलाउनुभयो।

महासंघलाई समावेसी बनाउनुपर्छ भनेर गरिएको यो पहिलो कदम भने पक्कै होइन। यो विधानमै लिपिवद्ध गरी समावेसी संरचनाको प्रस्ताव ल्याउनका लागि गरिएको पहिलो प्रयास थियो। यसमा ढुंगा लागेपछि हाम्रो विरोधको उग्ररुप थियो। यसअघि पनि नेपालगञ्ज, विराटनगरमा भएका महासंघका साधारणसभाहरूमा हाम्रो सशक्त आवाज उठाइएकै थियो।

पोखरा साधारणसभा सकिएपछि हामी काठमाडौं आयौं। काठमाडौं आएपछि अनिजका तत्कालीन अध्यक्ष मोहनसिंह लामा लगायतका आदिवासी जनजाति अग्रज पत्रकारहरूसँग छलफल गर्‍यौं। छलफलको निष्कर्ष थियो- 'एजेण्डा मिल्ने आदिवासी जनजातिबाहेक दलित, महिला, मुस्लिम, दलित, मधेसी, अपाङ्गता भएका पत्रकार, पिछडिएको क्षेत्रका पत्रकारहरूसँग समन्वयात्मक काम गर्ने र अन्य पत्रकार संघसंस्थासँग पैरवी गर्ने।'

सोही निष्कर्षअनुसार नै हामीले एजेण्डा मिल्ने समुदायगत पत्रकार संस्थाहरूसँग परामर्श गऱ्यौं। सामूहिकरुपमा नै पहलकदमी लिने निष्कर्षमा सबै पुग्यौं। त्यसपछि हामी पत्रकार महासंघ, प्रेस चौतारी, प्रेस युनियन, प्रेस सेन्टर (तत्कालीन क्रान्तिकारी पत्रकार संघ) लगायतसँग पत्रकार महासंघको समावेसी विधानमा अवरोध हटाउने विषयमा छलफल गऱ्यौं। यो एजेण्डामा सत्प्रतिशत नै प्रेस चौतारी र क्रान्तिकारी पत्रकार संघ हाम्रो एजेण्डामा सहमत भए। तर, प्रेस युनियनका अधिकांश पदाधिकारीहरू विरोधमा देखिए। त्यसको मुख्य कारण भनेको पत्रकार महासंघमा चौतारी र क्रान्ति कारीको गठबन्धन नेतृत्व थियो। त्यसको रिस एजेण्डामाथि पोखे वा समावेशिता नै बुझेनन्।

युनियनमा बद्री सिग्देल जस्ता समावेशी एजेण्डालाई आँखा चिम्लेर सघाउनुपर्छ भन्ने व्यक्ति पनि दिए। त्यसैको परिणाम युनियनमा रहेका आदिवासी जनजाति, महिला, दलित लगायत समावेशी एजेण्डा बोकेका समुदायबाट प्रतिनिधित्व गर्ने पत्रकारहरूले बद्री सिग्देललाई युनियन अध्यक्ष बनाउन प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्ष सघाए। परिणामतः उनी अध्यक्ष बने।

पत्रकार महासंघलाई समावेशी चरित्रको बनाउने एजेण्डा थप पेचिलो बन्दै गयो। हामीले दवावलाई निरन्तरता दियौं। यसमा गोविन्द आचार्य र राजेन्द्र अर्याल लगायतले भरमग्दुर साथ दिए। प्रेस युनियनको नेतृत्वमा बद्री सिग्देलको आगमनपछि भने समावेशी एजेण्डालाई चाहेर वा नचाहेर पनि युनियनको समर्थन पाउन थालियो। अन्ततः समावेशी एजेण्डाले पत्रकार महासंघमा राम्रै स्थान पायो। अहिले आएर समावेशी संरचनाको उच्चतम अभ्यास महासंघमा भएको छ। अझ महासंघको संरचनामा अधितम समावेशी स्थान गोविन्द आचार्यको नेतृत्वमा भयो। जुन संरचनाको परिकल्पना फोनिजको अगुवाईमा समावेशी सञ्चार अभियानमा आवद्ध समुदायगत पत्रकार संस्थाहरूको थियो। यसले सार्थकता पायो। थप समावेशी संरचनाका लागि दवाव कायमै छ।

फोनिजले समावेशीको एजेण्डा पत्रकार महासंघको संरचनामा मात्र उठाएन। नेपाली सञ्चार क्षेत्रमा देखिएका असमावेशी विभेदको अन्त्य अर्को हाम्रो महत्वपूर्ण एजेण्डा थियो। त्यसका लागि नीतिगतरुपमा परिवर्तन जरुरी थियो। हामीले नीतिगतरुपमै समावेशी एजेण्डा अनिवार्य शर्तको एजेण्डा उठायौं।

नेपाली सञ्चार जगत समाज जस्तै एकात्मक ढंगले चलेकै थियो। एक जातिको बर्चश्व र आधिपत्य नै थियो र छ। हामीले भने नेपाली सञ्चारमाध्यम समाज जस्तै विविधतायुक्त बनोस् भन्ने नै थियो। यो सवाललाई जान्नेबुझ्ने वरिष्ठहरूले नै जातिवादी बिल्ला पनि भिराए। त्यो बिल्ला बोकेरै भए पनि परिवर्तनका लागि संघर्ष हाम्रो निरन्तर यात्रा थियो। यो यात्रामा अविचलित अघि बढ्नुको विकल्प थिएन। देश-विदेशमा रहेका आदिवासी जनजाति पत्रकारहरूले दिएको म्याण्डेटलाई चटक्कै भुलेर जुनसुकै बिल्ला बोकेर भए पनि नीतिगत परिवर्तनका लागि लड्नु नै हाम्रोसामु अन्तिम चुनौती थियो।

ती चुनौतीलाई सामना गर्दै सञ्चार जगतका हस्तीहरूको चेतनास्तर अति दरिद्र पाउँदाचाहिँ चित्त दुख्थ्यो। हामीले समाजमा चिनेका र जानेका हस्तीहरूकै बुझाइ समावेशी एजेण्डा भनेको जातीय, महिलावादी अनि डलरवादी एजेण्डा भन्ने थियो। उनीहरूको बुझाइ फराकिलो पार्न सार्वजनिक कार्यक्रममा होस वा गोप्य बैठकमा समावेशीको सवाल बोल्न छाडिएन। भन्न छाडिएन।

आमसञ्चार नीति २०७३ बनाउने सवालमा होस वा नेपालका विभिन्न सञ्चारसँग सम्वन्धित कानुन तयार पार्ने सिलसिलामा हामीले समावेशी सञ्चार अवधारणा प्रष्ट ढंगले राखेका छौं। जसको परिणामा आमसञ्चार नीतिमा होस् वा अन्य सञ्चारसँग

सम्बन्धित ऐन कानुनमा समावेशी सवाललाई समेटेको छ। तर, पर्याप्त भने छैन।

हामीले विशेषरुपमा एउटै मुद्दा उठायौं। त्यो भनेको 'समावेशी सञ्चार'। समावेशी सञ्चारका लागि नीतिगत स्पष्टता जरुरी ठानियो। नीति र ऐन कानुनका लागि सबैभन्दा पहिला नेपाली पत्रकारहरूको छाता संगठन नेपाल पत्रकार महासंघलाई यो एजेण्डा बुझाउनुपर्ने र त्यसको संरचना समावेशी बनाउनुपर्ने कार्ययोजनाका साथ हामी लागेका थियौं। हामीले पत्रकार महासंघलाई समावेशी संरचना बनाउनका लागि पहल गर्‍यौं। धेरै हदसम्म उपलब्धि हासिल गर्‍यौं। त्यसले नीतिगत तहमा समावेशी एजेण्डा तय गर्नका लागि हामीलाई सहज भयो।

यो आन्दोलन, पैरवी र संघर्षकै कारण विगतमा समावेशी सञ्चारका सवाल उठाउँदा जातीय लगायतका बिल्ला भिराउनेहरू अहिले समावेशी एजेण्डाको प्रवक्ता नै बनेर हिड्छन्। कहिलेकाहिँ त अचम्मै लाग्ने तर हाम्रो अभियानले उनीहरूमा आएको परिवर्तन देख्दा खुशी नै लाग्छ।

नेपालको संविधानले हामीलाई पूर्णतः समावेशी अधिकार दिएको छ। संविधानमा भएको व्यवस्थाअनुसार सबै तह र तप्कामा समावेशी संरचना बन्नुपर्ने हो। संविधान त कार्यान्वयन गर्नुपर्ने हो। दुःखको कुरा, यहाँ जान्ने बुझ्नेहरू नै संविधानको धज्जी उडाउँछन्। कुनै पनि संरचना बनाउने सवालमा समावेशी सिद्धान्तका आधारमा हुनुपर्छ भनियो भने 'हुन्न-हुन्न' भन्नेहरू अहिले पनि छन्।

अझै पनि ऐन कानुन बनाउने सवालमा संरचनाचाहिँ समावेशी सिद्धान्तका आधारमा बनाउनुपर्छ भनियो भने ओंठ लेप्र्याउनेहरू नभएका होइनन्। अहिले राम्रो कुरा त संविधानमै व्यवस्था भएकाले पनि 'संविधान कार्यान्वयन गर' भन्न सहज नै छ। अहिले कानुनमा धेरै व्यवस्था छ, तर व्यवहारमा लागू गर्ने सवालमा भने आनाकानी नै गरिरहेका हुन्छन्। त्यसैले अझै पनि हाम्रो संघर्ष सकिएको छैन, संकल्प अझै समावेशी सञ्चारका लागि गनुपर्ने नै छ। जय फोनिज! •

(लेखक नेपाल आदिवासी/जनजाति पत्रकार महासंघ (फोनिज) का पूर्वअध्यक्ष हुनुहुन्छ।)

नेपाल पत्रकार महासंघका प्रदेश कोषाध्यक्षहरूको २०७९ भाद्र २० गते काठमाडौंमा सम्पन्न भेलाको घोषणापत्र

नेपाल पत्रकार महासंघ केन्द्रीय समितिको सहयोगमा केन्द्रीय लेखा समितिको आयोजनामा प्रदेश कोषाध्यक्षको प्रथम भेला २०७९ भाद्र २० गते काठमाडौंमा सम्पन्न भयो। अन्तरक्रियासमेत भएको उक्त भेलाले निम्नानुसारका घोषणा र प्रतिवद्धता गरेको छ।

१) नेपाल पत्रकार महासंघका प्रदेश, जिल्ला, वैदेशिक र एसोसियट शाखाहरू पूर्ण रुपमा बैंकिङ्ग प्रणालीमा जान र आर्थिक अनुशासन, मितव्ययिता र पारदर्शिता कायम गर्न प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछ।

२) देशभरिका शाखा र प्रदेश समितिमा आर्थिक तथा भौतिक संरचना सहितको सम्पति विवरण पारदर्शी बनाउनलाई सफ्टवेयर निर्माण गरी महासंघका सम्पूर्ण विवरण केन्द्रीकृत गर्न भेला प्रतिबद्धता गर्दछ।

३) पत्रकार महासंघको आर्थिक सुशासन, पारदर्शिता र सुदृढीकरणको लागि अभियानका रुपमा देशैभर लैजान र कोषाध्यक्षलगायत जिम्मेवार पदाधिकारीसँग प्रदेशस्तरीय सामूहिक भेला गर्न यो भेला प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछ।

४) स्थानीय स्तरका मिडियालाई आर्थिक हिसाबले व्यवस्थित बनाउन हाल गैरकानुनी रुपमा युट्युब, फेसबुक, टिकटक लगायतका सोसल मिडियाबाट भइरहेको विज्ञापनलाई नियमन गर्न र गराउन भेला सरकारसँग माग गर्दछ।

५) भौतिक सम्पत्ति मात्रै महासंघको सम्पत्ति नभएर अग्रज पत्रकारको अनुभव र अनुभूतिलाई पनि सम्पत्तिको रुपमा लिन ज्ञान संकलन (Knowlegde Bank) मार्फत प्रकाशन, प्रवर्द्धन गरी सम्पत्ति संरक्षण गर्न भेला प्रतिबद्धता गर्दछ।

६) नेपाल पत्रकार महासंघका शाखा कार्य समितिका आर्थिक प्रतिवेदन प्रदेश समितिमा र प्रदेश समितिका आर्थिक प्रतिवेदन केन्द्रीय समितिमा पठाउने व्यवस्था मिलाउने प्रतिवद्धता व्यक्त गरिन्छ।

७) संघीयताको मुल मर्मलाई आत्मसाथ गर्दै सरकारका ३ वटै तहलाई थप मिडियामैत्री बनाउन भेला माग गर्दछ।

मिडियाको वर्तमान अवस्था

हामीले जे गरिरहेका छौं, के ती सही छन् ? राजनीतिक दलसम्बद्ध संघ, संगठनमा बसेर गरिएको 'जय नेपाल' र 'लाल सलाम' ले हामीलाई ब्यवसायिक हुनबाट कति हदसम्म वञ्चित गरिरहेका छन् ? आफूले आफैलाई प्रश्नसहित मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने अवस्था छ ।

बबिता बस्नेत

आर्थिक अवस्था

मुलुकको अर्थतन्त्रमा गिरावट आइरहेका बेला मिडियाको बिस्तार भनें तीव्ररुपमा भइरहेको छ। अनलाइनको संख्या बढ्दो छ भने नयाँ नयाँ टेलिभिजन च्यानल पनि दर्ता भइरहेका छन्। कोभिडपछिको मिडिया कसरी चलिरहेको छ ? यो बिषयमा खासै छलफल र बहस पनि हुने गरेको छैन। मिडिया चल्ने मूलतः बिज्ञापनले हो। विज्ञापनका लागि उद्योग व्यवसाय फैलिनु पर्छ। अहिले उद्योग व्यवसाय पनि खुम्चिएकै अवस्थामा छ। त्यसैले मुलुकको अर्थतन्त्रमा आएको मन्दीसँगै नेपालका मिडिया निकै अप्ठ्यारो परिस्थितिबाट गुज्रिरहेका छन्। नेपाल को मिडियाको समस्या के हो ? भनेर कसैले प्रश्न गर्दा 'आर्थिक हो' भन्नुपर्ने अवस्थाबाट अहिले मिडिया क्षेत्र गुज्रिरहेको छ। यद्यपि सूचनामा पहुँच, सेल्फसेन्सरसीप, सम्पादकीय स्वतन्त्रता लगायतका कुराहरू पनि छन्। सम्पादकीय स्वतन्त्रता पनि विज्ञापनको बजार र मिडियाका प्रकाशकहरूसँग जोडिएको छ। त्यसै पनि नेपालको मिडिया अप्ठ्यारो परिस्थितिबाट गुज्रिरहेको थियो, कोभिडले झनै असहज अवस्थामा पुऱ्याएको छ।

कोभिडपछिको अवस्था

नेपाल पत्रकार महासङ्घको तथ्याङ्कअनुसार, कोभिड- १९ पछि करिब १० प्रतिशत पत्रकारले जागिर गुमाएका छन्। करीब ९ प्रतिशत पत्रकारको तलब कटौती भएको छ भने २० प्रतिशत पत्रकारले नियमित तलब पाएका छैनन्। यस्तै, ४ प्रतिशत मिडिया हाउस बन्द भएका छन्। पत्रकारिता क्षेत्र आर्थिकरूपमा त्यसै पनि कमजोर अवस्थाबाट गुज्रिरहेको थियो। त्यसमा पनि कोभिड- १९ का कारण सबै प्रकारका उद्योगधन्दा बन्द हुँदा विज्ञापनमा ठूलो असर पऱ्यो। जसका कारण मिडियामा कार्यरत पत्रकारले जागिर गुमाए। जतिले काम गरे उनीहरूले पनि समयमा तलब पाएनन्, कतिपय मिडिया हाउसमा कार्यरत पत्रकारहरूले अहिले पनि समयमा तलब पाइरहेका छैनन्।

कोभिडपछि महिला पत्रकारको अवस्था पनि फरक देखिएको छ। सन २०२० मा मिडिया एड्भोकेसी ग्रुप (म्याग) ले महिला पत्रकारहरूलाई परेको असरलाई लिएर अनुसन्धान गरेको थियो। उक्त अनुसन्धानले कोभिड- १९ महामारीका कारण अधिकांश सहभागी महिला पत्रकारलाई आर्थिक असर परेको देखाएको छ। उक्त अध्ययनमा सहभागी ६३ प्रतिशत महिला पत्रकारले आर्थिक असर परेको बताएका थिए।

६७ प्रतिशत सहभागी महिला पत्रकारले महामारीको बेला तलव समयमा नपाउँदा आर्थिक समस्या भोग्नुपरेको कुरा उक्त अध्ययनले देखाएको थियो। २३ प्रतिशतको तलब र काम दुवै घटेको, १९ प्रतिशतले तलब ढिला पाएको, ११ प्रतिशतले तलब नपाएको र अरू १९ प्रतिशतको तलब घटेको, तर काम बढेको बताएका थिए।

प्रेस स्वतन्त्रता र सेल्फ सेन्सरसीप

नेपालमा प्रेस स्वतन्त्रताको अवस्था अहिले कस्तो छ ? के नेपाली पत्रकारहरू निर्धक्क कलम चलाउनका लागि स्वतन्त्र छन् ? नेपाली प्रेसलाई कतैबाट हस्तक्षेप छ कि छैन ? छ भनें कोबाट छ ? यो पनि छलफल र बहस गर्नुपर्ने अर्को बिषय हो। भ्रुट्ट हेर्दा पत्रकारिता क्षेत्रलाई अहिले कतैबाट प्रत्यक्ष हस्तक्षेप देखिदैन। लेख्नेहरू लेखिरहेकै छन्, बोल्नेहरू बोलिरहेकै छन्, सञ्चार संस्थाहरू खुल्ने क्रम जारी छ। छापा र विद्युतीय दुबै मिडियाको संख्या दिनप्रतिदिन बढिरहेको छ। मिडिया बढेपछि पत्रकार र सञ्चार कर्मीको संख्या बढ्ने नै भयो। बाहिरबाट हेर्दा प्रेस स्वतन्त्रतामा हनन भएकोजस्तो कहीँकतैबाट लाग्दैन, देखिँदैन। बरु प्रेस जिम्मेवार भएन, सही सूचना प्रवाहित गरेन भनेर समयसमयमा जनगुनासो सुनिन्छ। स्वतन्त्र भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने सञ्चारमाध्यमहरू स्वयम् व्यापक राजनीतिकरणमा फसेका भन्ने टिप्पणी त अब सामान्य हुन थालिसके। यद्यपि खस्कँदो राजनीतिक मर्यादा र मूल्य मान्यताबीच मिडियाले निर्वाह गर्दै आएको भूमिका केही हदसम्म स्वतन्त्र नै छ भन्नचाहिँ सकिन्छ। पूर्ण प्रेस स्वतन्त्रताको उपभोग गर्नबाट मिडियालाई बन्चित गर्नका लागि समय समयमा नीति तथा कानूनहरू ल्याउने गरिएको छ।

कुनै बेला प्रत्यक्ष सेन्सरसीप बेहोरिसकेको नेपाली मिडिया अहिले पनि 'सेल्फ सेन्सरसीप' मा छ भन्दा विश्वास नलाग्न सक्छ। वास्तविकता चाहीँ के हो भनें अहिले पनि मिडियाले देखेको कुरा जस्ताको तस्तै छाप्न या प्रसारण गर्न सक्ने अवस्था छैन। डर धेरैतिरबाट छ, दृश्यमा भएका, अदृश्यमा रहेका, पर्दाअगाडिका, पर्दापछाडिका अनेक शक्ति र समूह आफ्ना वास्तविकता जनतासामु नआऊन् भन्ने चाहन्छन्। त्यसप्रकारका समूहले आफ्नोबारेमा कुनै समाचार सार्वजनिक भएमा सञ्चारमाध्यमका कार्यालयमा टेलिफोन गरेर मात्र होइन उनीहरू स्वयम् उपस्थित भएर फेरि त्यसप्रकारका सामग्री प्रकाशित/प्रसारित भएमा सम्बन्धित पत्रकार र सम्पादकको जीउज्यान जोखिममा पर्ने समेतको धम्की दिन्छन्। 'तपाईंका छोराछोरी कुन स्कुल, कलेज पढ्छन् र कुन बाटो हिँड्छन् भन्ने कुरा हामीलाई थाहा छ' भन्नेसम्मको धाकधम्की पाएर पनि कतिपय पत्रकारहरू जोखिमपूर्ण त्रासबीच पेशालाई अघि बढाइरहेका छन्।

हामीकहाँ मौलाएको राजनीतिक विकृतिसँगै सबै मिडियाकर्मीलाई उस्तै दृष्टिकोणले हेर्ने चलन क्रमशः स्थापित हुँदै गएको छ। कति सर्बसाधारणलाई त युट्युबर र टेलिभिजन पत्रकार उस्तै हुन् कि भन्ने पनि छ। के मूलप्रवाहका मिडिया, के सामाजिक सञ्जाल सबैलाई एकै ठाउँ राखेर गोलमोटलरुपमा हेरिएको अवस्था छ। सबै पत्रकार उस्तै छैनन्, पत्रकारितालाई व्यावसायिक बनाउन लागि पर्नेहरूको संख्या पनि त्यत्तिकै छ। विडम्बना यो छ कि जो स्वतन्त्र छन्, 'थ्रेट' उनीहरूलाई नै बढी छ। राजनीतिक टीकाटिप्पणी र खोजी पत्रकारिता गर्नेहरूले नै बढी धम्की पाउँदै आएका छन्। सेल्फ सेन्सरसीप राजनीतिक दलहरूका कारण पनि छ। पत्रकारहरू स्वयम् कुनै न कुनै रूपमा राजनीतिक दलसँग सम्बद्ध भएकाले आफूनिकट पार्टीका कुराहरू लुकाउने प्रवृत्ति पत्रकारहरूमै पनि देखिएको छ। सेल्फ सेन्सरसीप स्थापित र भरखरै अस्तित्वमा आएका सबै प्रकारका मिडियामा छ। सुरुवात गरेर 'फलोअप' दिन नसकेका कतिपय सामग्री सेल्फ सेन्सरसीपभित्रै परेका हुन् भनेर बुझ्न मिल्छ।

पत्रकारका गल्ती, कमीकमजोरी

पत्रकारका गल्ती कमजोरीहरूको बारेमा पनि अब हामीले खुलेर बहस गर्नुपर्छ। हामीलाई अरुले आलोचना गरेको मन पर्दैन, त्यसैले आफैले आफूलाई आलोचनात्मक दृष्टिकोणले हेर्न जरुरी छ। हामीले जे गरिरहेका छौं, के ती सही छन् ? राजनीतिक दलसम्बद्ध संघ, संगठनमा बसेर गरिएको 'जय नेपाल' र 'लाल सलाम' ले हामीलाई ब्यवसायिक हुनबाट कति हदसम्म वञ्चित गरिरहेका छन् ? आफूले आफैलाई प्रश्नसहित मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने अवस्था छ। नेपालको पत्रकारितालाई स्वतन्त्र र सम्मानित हुनबाट वञ्चित गर्ने कारणमध्ये एक पत्रकारहरूको खुल्लमखुल्ला राजनीतिक आबद्धता पनि हो। पत्रकारिता मूलतः अभ्यास हो। अभ्यासमा आउनुअघि आफूले पत्रकारिता किन गर्ने हो भन्ने कुरामा स्पष्ट हुनु आवश्यक हुन्छ। त्यसप्रकारको स्पष्टता अध्ययन र तालिमले दिन्छ। पत्रकारिता के हो ? के का लागि ? यो क्षेत्रमा आएर के गर्न सकिन्छ, के गर्न सकिँदैन या मिल्दैन। एउटा पत्रकार हुनका लागि आफूमा के के गुणहरू हुन आवश्यक छ ? लगायतका आधारभूत कुराहरू नजानी पत्रकारितामा आउँदा यसको मूल्यमान्यतालाई कायम राख्न सकिँदैन। हामीकहाँ पत्रकारिता तालिमको ठूलो अभाव छ। पत्रकारिताको आधारमूत तालिम नलिई सिधै पत्रकार बनेका कारण पत्रकारबाट विषयवस्तु, लेखन, भाषा लगायतका कुरामा मात्र नभएर ब्यक्तिगत क्रियाकलापमा समेत कमिकम्जोरीहरू हुने गरेका छन। अरुले गल्ती, कमजोरी औल्याइदिनु अघि आफूले आफैलाई आलोचनात्मक दृष्टिले हेर्नु राम्रो हुन्छ। ●

(लेखिका सञ्चारिका समूहका पूर्वअध्यक्ष हुनुहुन्छ।)

सञ्चार प्रतिष्ठानलाई श्रमशोषण मुक्त बनाई सबैको शिर उँचो बनाऔं

सञ्चार प्रतिष्ठानलाई श्रमशोषण मुक्त क्षेत्र बनाई सबैको शिर उँचो बनाई पत्रकारिता क्षेत्रलाई अझ सशक्त बनाउन सकिन्छ । मात्र सबै सरोकारवाला निकायको प्रतिबद्धता र इमान्दार प्रयासको खाँचो छ ।

संगीता खड्का

पत्रकारिता क्षेत्रलाई जीवन भर्ने आधारस्तम्भ पत्रकार हुन् । चाहे दूरदराजका कथा हुन् वा शहरी जीवनले छोपेका संघर्षका व्यथा हुन् वा दैनिकरुपमा घटिरहेका घटना हुन् या लुकाइन खोजिएका जघन्य अपराध, भ्रष्ट्राचारका घटनाहरू वा जनचेतना जगाउने विषय हुन्, जसलाई सत्य तथ्य सामग्री तयार गरी आम दर्शक/स्रोता/पाठकसमक्ष पस्कने काम पत्रकारले गर्दछन् । कुनै पनि आम सञ्चारमाध्यमले आफ्नो कार्य सम्पन्न गर्नुमा धेरै पक्षको भूमिका रहन्छ । त्यसमध्ये समाचार सामग्री तयार पार्ने महत्वपूर्ण कार्य गर्ने पत्रकारको भूमिका सबैभन्दा महत्वपूर्ण हुन्छ ।

विपद्, डर, त्रास, धम्की वा दवाब जस्तोसुकै परिस्थितिमा पनि अग्रपंक्तिमा गएर रिपोर्टिङ गरी पत्रकारले आफ्नो खोज अनुसन्धानबाट समाचार तयार पार्दछन् । पत्रकारिता क्षेत्रले विकासको गति लिदै गरेपनि यति जोखिमपूर्ण परिस्थितिबाट समाचार तयार पार्ने पत्रकारहरूले भने पेशागत असुरक्षापूर्णको अवस्थासँग संघर्ष गरिरहनु परेको छ ।

श्रमजीवी पत्रकारसम्बन्धी ऐन कार्यान्वयनको अवस्था

श्रमजीवी पत्रकारसम्बन्धी ऐन २०५१ (पहिलो संशोधन २०६४) सञ्चार प्रतिष्ठानमा कार्यरत पत्रकार, कर्मचारी र कामदारका पेशागत हकअधिकारलाई सुनिश्चित गर्न बनेको हो ।

श्रमजीवी पत्रकारसम्बन्धी ऐन २०५१ जारी भएको २७ वर्षभन्दा लामो समय भइसकेको छ । ऐन जारी भएको झण्डै १३ वर्षपश्चात २०६४ सालमा ऐनमा केही संशोधन हुनसक्यो । पहिलोपटक ऐन संशोधन भएको पनि १५ वर्ष बितिसकेको छ । यस बीचमा सञ्चारमाध्यमका प्रवृत्ति र उनीहरूले भोग्नुपरेको चुनौतीमा पनि धेरै उतारचढाव आएको

छ । एकातिर सरकारद्वारा जारी भएको ऐन पूर्णरुपमा कार्यान्वयन हुन नसकिरहेको अवस्था छ भने अर्कोतर्फ २७ वर्ष अघिको परिवेशमा बनेको ऐनले स्वभाविकरुपमा अहिलेका परिवर्तित चुनौतीलाई सम्बोधन गर्न सकेको छैन । तसर्थ ऐनमा भएका राम्रा पक्षहरूलाई कायम राख्दै कतिपय सन्दर्भहरू समायानुकूल बनाउनका लागि र कतिपय प्रावधानहरू परिवर्तन गर्नका लागि पनि ऐन संशोधन गर्न जरुरी छ । ऐन लागू भएको झण्डै तीन दशक पुग्न लागेपनि ऐन कार्यान्वयनमा भने सम्बन्धित पक्षबाट उदासीनता देखिन्छ । ऐनले निर्दिष्ट गरेका सीमित प्रावधान सीमित मिडियामा बाहेक समग्र मिडियामा कार्यान्यिन हुन सकेको छैन ।

न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण समितिले गरिरहेको संघर्ष

न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण समितिको गठन मूलत सञ्चार प्रतिष्ठानमा कार्यरत श्रमजीवी पत्रकार, कर्मचारी र कामदारको पारिश्रमिक समयानुकूल पुनरावलोकन गर्नका लागि सरकारलाई सिफारिस गर्ने र मिडिया अनुगमनका क्रममा देखिएका समस्या र समाधानका लागि सरकारलाई सुझाव दिने कार्यका लागि गठन भएको हो । समितिको बोर्डको संरचना हेर्ने हो भने पत्रकारिता क्षेत्रमा लामो अनुभवसहित क्रियाशील विशिष्ट व्यक्तिलाई अध्यक्षको रुपमा नेपाल सरकारको मन्त्रीपरिषद् बैठकले नियुक्त गर्दछ भने बोर्डका सदस्यहरूमा सञ्चार मन्त्रालयका सहसचिव १, श्रम मन्त्रालयका सहसचिव १, नेपाल पत्रकार महासंघका अध्यक्ष र सदस्य सचिवका रुपमा सूचना तथा प्रसारण विभागका महानिर्देशक पदेनरुपमा बोर्डमा रहने व्यवस्था रहेको छ । ३ जना सदस्य श्रमजीवी पत्रकारका तर्फबाट नेपाल पत्रकार महासंघले सिफारिस गर्ने र ३ जना सदस्य व्यवस्थापनको पक्षबाट सञ्चार मन्त्रालयले नियुक्त गर्दछ भने १ जना श्रमविज्ञ र १ जना कामदार/कर्मचारीको तर्फबाट सञ्चार मन्त्रालयले नै नियुक्त गर्दछ ।

बोर्डको संरचनालाई हेर्ने हो भने यो निकै शक्तिशाली बोर्ड हो । सञ्चार मन्त्रालय अन्तर्गत बनेका कुनैपनि बोर्डमा यसप्रकारको सर्वपक्षीय प्रतिनिधित्व र शक्तिशाली बोर्ड संभवतः अरु छैनन् । ३ जना सहसचिव र नेपाल पत्रकार महासंघका अध्यक्ष नै पदेन सदस्यका रुपमा रहने व्यवस्था हुनु समितिका लागि गर्वको विषय हो भने ३ जना श्रमजीवी पत्रकारबाट, ३ जना व्यवस्थापनका तर्फबाट र १ जना श्रमविज्ञ र १ जना कामदार/कर्मचारीबाट सदस्य हुने व्यवस्थाले शक्तिशाली बोर्डको परिकल्पना मात्र होइन बोर्डमा सर्वपक्षीय प्रतिनिधित्व रहने सुनिश्चितता गरेको छ ।

समितिको संरचना जति शक्तिशाली छ, त्यही रफ्तारमा कार्य सञ्चालनका लागि समितिको सचिवालयका बारेमा भने ऐनले धेरै कुरा बोलेको छैन । जसका कारण समितिको सचिवालय संरचना र भौतिक संरचनाको विषय ओझेल पर्दै आएको छ । एकातिर कार्यकारी भूमिका लिएर नियुक्त हुने अध्यक्षको कार्यकाल २ वर्षको छोटो अवधि हुँदा नियमित कामकाज बाहेक दीर्घकालीन महत्वका योजनाहरू निर्माण हुन नसक्नु र बोर्डको संरचना शक्तिशाली भएर पनि ऐन कार्यान्वयनका लागि लागू नगर्ने सञ्चार माध्यमलाई कारवाही गर्ने अधिकार नभई सरकारलाई सुझाव मात्र पेश गर्नसक्ने भूमिका हुनुले बोर्डले परिणाममुखी काम गर्न सकिरहेको छैन । बोर्डले चाहेअनुरुप काम गर्नका लागि अर्थात ऐन कार्यान्वयन गर्नका लागि ऐन कार्यान्वयन नगर्ने सञ्चारमाध्यमलाई कारवाही गर्नसक्ने अधिकार बोर्डलाई हुने हो भने मात्र समितिले ऐनलाई प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्न सक्छ ।

यसर्थ न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण समितिले ऐनलाई प्रभावकारीरुपमा कार्यान्वयन गर्नका लागि ऐन संशोधनको प्रक्रियालाई अघि बढाउन आवश्यक ठानेको छ ।

यसैगरी समितिले आफ्ना कार्यसम्पादन सही ढंगले अघि बढाउन आवश्यक जनशक्ति र बजेटका लागि पनि सरकारसँग माग गरिरहेको छ । न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण समितिले परिणाममुखी काम गर्नका लागि यसको कार्यक्षेत्रको दायरा फराकिलो बनाउनुको साथै समायानुकूल बजेटको व्यवस्था, आवश्यक जनशक्तिको व्यवस्था गर्ने हो भने परिणाममुखी कार्य गर्नसक्छ । यसको लागि नेपाल सरकारले श्रमजीवी पत्रकारले भोगिरहेको समस्यालाई गम्भीरतापूर्वक लिई आवश्यक व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

सञ्चार प्रतिष्ठान र श्रमजीवी पत्रकार

कुनै पनि उद्योग व्यवसाय होस् वा कुनै निकायले कुनै व्यक्तिलाई निश्चित कामका लागि पारिश्रमिक तथा सेवासुविधा तोकेर काममा लगाइसकेपछि तोकिएबमोजिमको जिम्मेवारी काममा खटाइएको व्यक्तिले गर्नुपर्दछ भने तोकिएबमोजिमको सेवासुविधा र पारिश्रमिक काममा खटाउने व्यक्ति वा संस्थाले दिनु पर्दछ । तोकिएबमोजिमको जिम्मेवारी पूरा गर्ने र तोकिएअनुसारको सेवासुविधा दिनु र लिनु सम्बन्धित पक्षको कर्तव्य र अधिकार हो । पत्रकारिता क्षेत्रमा श्रमजीवी पक्ष र व्यवस्थापन पक्ष दुबैको कुरा सुनेर ऐनले निर्दिष्ट गरेबमोजिम ऐन कार्यान्वयन गराउने उदेश्यका लागि नै न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण समितिको गठन गरिएको हो ।

समितिको संरचनामा नै व्यवस्थापन र श्रमजीवी दुबै पक्षको सहभागिता हुने व्यवस्था रहेको छ । यस समितिको मुख्य काम भनेको श्रमजीवी पत्रकारसम्बन्धी ऐनलाई पूर्ण कार्यान्वयन गराउनु नै हो । हाल केही सञ्चार प्रतिष्ठानले नियुक्तिपत्रका साथै नियुक्तिपत्रमा तोकिए बमोजिमको पारिश्रमिक दिएका उदाहरण पनि छन् तर दुःखका साथ भन्नुपर्दछ कि धेरै प्रतिष्ठानहरूले न त नियुक्तिपत्र दिएका छन् न त कबोल बमोजिमको पारिश्रमिक नै दिएका छन् । कतिपय सञ्चार प्रतिष्ठानमा त ६/७ महिनामा बल्ल १ महिना हुने गरेको छ । अवश्य पनि नेपालमा पत्रकारिता क्षेत्र टिक्नका लागि गाह्रो छ । त्यसमाथि पनि पटकपटकका भूकम्प, कोरोना जस्ता महाविपत्ति र महामारीका कारण पनि मिडियाको बजार धराशायी बनेको कुरा साँचो हो तर मिडियाको बजार धराशायी भयो भन्ने नाममा त्यहाँ कार्यरत श्रमजीवीहरूलाई तोकिएबमोजिमको सेवा सुविधा कुनै हालतमा पनि कम गर्ने वा श्रम शोषण गर्ने कार्य गर्न

पाइँदैन। बरू मिडिया टिक्नका लागि के उपाय हुनसक्छ ? त्यसमा राज्यले संकटको समयमा कसरी मद्दत पुऱ्याउन सक्छ ? त्यसका लागि लबिङ गर्ने र राज्यले पनि मद्दत पुऱ्याउनुपर्ने हुन्छ। यसबीचमा विभिन्न मिडियाले कोरोना महामारीपश्चात मिडिया टिकाउन गाह्रो भएको हुँदा सहुलियत ऋण माग गरेपछि सरकारले मापदण्ड बनाई केही मिडियालाई सहुलियत ऋण पनि उपलब्ध गराएको थियो। सरकारले मिडियालाई टेवा पुऱ्याउने उद्देश्यले सहुलियत ऋण दिएपनि तीमध्ये कतिपय मिडियाले ऋण लिएको पैसा मिडियामा नभई अन्य व्यवसायमा लगानी गरेर दुरुपयोग गरेको गुनासो पनि आएको छ। जेहोस् यो गुनासोका बारेमा छुट्टै बहस र अनुसन्धान कुनै दिन होला तर सरकारले मिडिया व्यवस्थापकको मागको सम्बोधन त गऱ्यो तर जसले ऋण लिएका थिए, उनीहरूमध्ये केही मिडियाले श्रमजीवी पक्षलाई भने फेरि पनि मिडिया धराशायी भएको बहानामा महिनौंसम्म तलब दिएनन्।

बेला बेलाको महामारी वा विपद्को घडीमा पत्रकारले सामान्य अवस्थामा भन्दा अनेकौं जोखिम झेल्दै अझ थप काम गर्नुपर्ने हुन्छ तर उनीहरूका सेवासुविधा भने यही बहानामा रोकिने मात्र नभई सयौं श्रमजीवी पत्रकार, कर्मचारी र कामदार रोजगारीबाट हटाइएका थिए। यस्ता विपद् वा महामारीका घटना विश्वभर घट्छन् त्यो पीडादायक समयले सबैलाई क्षणिक कष्ट दिन्छ तर लामो समयसम्म पनि त्यही बहानामा वा नयाँ नयाँ बहानामा श्रमशोषण गर्नु कदापि सैह्य विषय होइन।

ऐन प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि सम्बन्धित पक्षबीच होतेमालो जरुरी

श्रमजीवी पत्रकारसम्बन्धी ऐन २०५१ निर्माण भएको झण्डै तीन दशक हुन लाग्यो भने ऐन पहिलो पटक संशोधन भएको पनि १५ वर्ष भइसकेको छ। २०५१ सालमा ऐन लागु हुनुमा पनि पत्रकारहरूको दशकौं लामो संघर्षको पृष्ठभूमि रहेको छ। यति ठूलो संघर्षबाट ऐन लागू हुन सम्भव भयो तर ऐन कार्यान्वयनमा भने बाधा र अड्चनका तगाराहरू प्रशस्तै रहे।

राज्यले ऐन लागू गरेपछि त्यो ऐन सम्बन्धित पक्षले अनिवार्य पालना गर्नुपर्ने विषय हो तर हाम्रो पत्रकारिता क्षेत्रमा त्यसो हुन सकेन। २०५१ पश्चात अस्थायी प्रकृतिका समितिहरू बने तर ती अस्थायी प्रकृतिका समितिहरू प्रभावकारी हुन सकेनन्। २०६४ सालमा ऐन संशोधनपश्चात २०६५ सालमा न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण समितिको गठन भयो। तत्पश्चात समिति क्रियाशील पनि हुन गयो। तर समिति हेर्दा स्थायी प्रकृतिको जस्तो देखिएपनि २ वर्षको छोटो कार्यकाल अनि पारिश्रमिक पुनरावलोकनको सिफारिस र अनुगमनबाट प्राप्त अवस्थाको रिपोर्ट सरकारलाइ पेश गर्ने जस्ता सीमित अधिकार मात्र समितिलाई दिइएको छ। न त पर्याप्त अधिकार, न त आवश्यक कर्मचारी, न त आवश्यक बजेट। यी सबै प्रतिकूलताका कारण सीमित साधनस्रोत र अधिकारका कारण समिति स्थायी प्रकृतिको भएपनि चारैतिर बाँधिएको छ। तसर्थ ऐनलाई प्रभावकारीरुपमा कार्यान्वयन गर्नका लागि ऐनलाई समयसापेक्ष बनाउन र समितिलाई अनुगमन र पारिश्रमिक पुनरावलोकनको मात्र अधिकारमा सीमित नराखी ऐन कार्यान्वयन नगर्नेलाई कारवाहीको दायरामा ल्याउनसक्ने अधिकार पनि ऐन संशोधन गरी समितिलाई अधिकार थप गरिनुपर्दछ। यसो गर्न सकिएमा बल्ल ऐन अनिवार्यरुपमा लागू हुने वातावरण निर्माण हुनसक्छ। समितिको अबको प्राथमिक कार्य ऐन संशोधनका लागि विज्ञहरू र सरोकारवाला निकायहरूसँगको परामर्शपश्चात सरकारलाई सुझाव सिफारिस गर्ने पहिलो कार्य हुनेछ।

१३ हजारभन्दा बढी पत्रकारका लागि महत्वको मुद्दा पारिश्रमिक र ऐनले निर्दिष्ट गरेका अन्य सेवासुविधा कार्यान्वयन गर्ने महत्वपूर्ण जिम्मेवारी पाएको यति सशक्त बोर्डमा ऐन र नियमावली छाप्न समेत नसक्ने दुरावस्थाबाट गुज्रेर यसले कसरी प्रभावकारी भूमिका निर्वाह गर्न सक्ला ? यसर्थ साधनस्रोत र अधिकार क्षेत्र बढाएर सञ्चार प्रतिष्ठानमा ऐन कडाइका साथ कार्यान्वयनतर्फ जाने र जसले लागू गर्दछ, त्यसलाई प्रोत्साहन र जसले अनेक बहानामा लागू गर्दैन, त्यसलाई कारवाहीको दायरामा जहिलेसम्म ल्याउन सकिँदैन तबसम्म ऐन पूर्णरुपमा कार्यान्वयन हुन सक्दैन। सत्यतथ्यमा आधारित भई समाजलाई नै सही बाटोमा डोऱ्याउने अनि सबै क्षेत्रमा भएको शोषणका कुरालाई उजागर गरी न्याय दिनका लागि सधै क्रियाशील पत्रकार स्वयं नै आफूले काम गरेको पारिश्रमिक समेत नपाई शोषणमा पर्नु पत्रकारका लागि पीडाको विषय मात्र होइन त्यस संस्थाका व्यवस्थापकहरूका लागि पनि लज्जाको विषय बन्नुपर्ने हो। ऐनले निर्दिष्ट गरेका पारिश्रमिक लगायत अन्य सेवासुविधा दिएर यस क्षेत्रलाई श्रमशोषण मुक्त सञ्चार प्रतिष्ठानको रुपमा अगाडि बढाउन सके मात्रै प्रतिष्ठान सञ्चालक र श्रमजीवी दुबै पक्षको इज्जत र प्रतिष्ठा रहन्छ भने पत्रकारिता पेशा मर्यादित पेशाको रुपमा उदाउन पाउँछ।

तसर्थ समितिले निर्वाह गर्नुपर्ने भूमिकाका लागि समिति हरहमेसा क्रियाशील हुनका लागि प्रतिबद्ध छ। समस्याको पहिचान गर्दै समाधानको खाका पनि समितिले बनाइरहेको छ। सम्बन्धित पक्षले पनि यो मुद्दालाई अब दीर्घकालीन मुद्दाका रुपमा अगाडि नबढाई समाधान गरेर अगाडि बढ्न जरुरी छ।

सञ्चार प्रतिष्ठानलाई श्रमशोषण मुक्त क्षेत्र बनाई सबैको शिर उँचो बनाई पत्रकारिता क्षेत्रलाई अझ सशक्त बनाउन सकिन्छ। मात्र सबै सरोकारवाला निकायको प्रतिबद्धता र इमान्दार प्रयासको खाँचो छ। त्यसैले फेरि पनि जोड दिन चाहन्छु कि ऐन कार्यान्वयनको लागि आवश्यक पूर्वाधारहरू तयार गरौं, हामी सबै सरोकारवाला निकाय लाग्ने हो भने सञ्चार क्षेत्रलाई श्रमशोषण मुक्त क्षेत्र बनाउन सकिन्छ। समिति आफ्नो भूमिकामा प्रतिबद्ध छ र सम्बन्धित निकायबाट पनि सहयोग र साथको अपेक्षा गर्दछ। •

(लेखिका न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण समितिको अध्यक्ष हुनुहुन्छ।)

श्रमसमस्या र महासंघको कार्यभार

श्रमजीवीहरूमा कानुनले उल्लेख गरेका अन्य सुविधाका विषयमा यथेष्ट ज्ञानको समेत अभाव देखिन्छ । श्रमजीवीहरुको काम, कर्तव्य तथा अधिकारका बारेमा उनीहरूलाई जानकारी दिएर सचेत बनाउनु आवश्यक छ ।

रामकृष्ण अधिकारी

नेपाल पत्रकार महासंघले एउटा आरोप निरन्तर खेपिरहेको छ- राजनीतिक दलको भातृसंस्थाका रुपमा मात्र पत्रकार महासंघ छ। कहिलेकाहीँ त यतिसम्म कि, पूरै गोलचक्करको शैलीमा चुनावदेखि चुनावमा मात्र पत्रकार महासंघ हिडिरहेको छ। यसले पत्रकारको पेशागत हकहित र श्रमअधिकारको पक्षमा उत्तिसाह्रो वास्ता गर्दैन। यो विशुद्ध आरोपमात्र हो वा वास्तविकता पनि हो ? तर्क-वितर्क गर्न सकिने धेरै ठाउँ छ।

महासंघले प्रेस तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता, नागरिक अधिकार, पत्रकारको भौतिक तथा पेशागत सुरक्षा, श्रमजीवी पत्रकार ऐन र ऐनले व्यवस्था गरेका सेवासुविधा प्राप्तिका लागि निरन्तर संघर्ष नगरेको होइन। तर महासंघले गरिरहेको कामलाई सकारात्मक बहसतिर लैजानै नचाहेर खालि आरोपित गर्ने कुरालाई सही मान्न सकिन्न।

प्रेस स्वतन्त्रताको रक्षा गर्दै स्वच्छ, व्यवसायिक र जिम्मेवार पत्रकारिताको विकासका लागि नेपाली पत्रकारलाई संगठित गरी उनीहरूको पेशागत हकहितको संरक्षण र सम्वर्द्धन गर्ने सन्दर्भमा समस्या अनेक छन्। समस्याको पहिचान गर्ने र समाधानको विधि के हुनसक्छ ? खोजी गर्ने काम महासंघमा आवद्ध तपाई-हामीले गर्नैपर्छ। कोभिड, अर्थतन्त्रका उतारचढावको असर एकातिर छ, अर्कातिर श्रमजीवी पत्रकारले कार्यक्षेत्रमा भोग्नु परेका पारिश्रमिक, सेवा सुविधालगायतका श्रम समस्या अर्कोतिर छ। यसको समाधान कसरी खोज्ने ? घोत्लिनुपर्ने बेला आएको छ। चुनौती छ। समाधानको उपाय खोज्नुपर्ने दायित्व तपाई हाम्रै काँधमा छ।

श्रमजीवी पत्रकारहरू सञ्चार प्रतिष्ठानहरूमा

देखापरेका श्रम समस्याका कारण पेशाबाटै विमुख हुनुपर्ने विकराल अवस्थाबारे अब हामीले निख्लो रिपोर्टिङमात्र गरेर पुग्दैन। यसको मूल कारण पत्ता लगाउँदै यसलाई कसरी निरुपण गर्न सकिन्छ भन्ने बारे सरल र सहजढंगले उपयोगी उपाय सुझाउनु पर्छ। श्रम समस्या समाधानका सवालमा भएका असल अभ्यास तथा मोडल प्रस्तुत गर्नु सक्नुपर्छ।

पत्रकार महासंघले सञ्चार प्रतिष्ठानहरूमा देखिएका श्रम समस्याका सवालमा अहिलेसम्म मूख्यतः तीनवटा विधि (सम्वाद, आन्दोलन/दवाव र कानुनी उपचार) अबलम्बन गरिरहेको छ। तर यसले मात्रै पनि उपयुक्त निकास श्रमजीवीहरूले पाउन सक्ने देखिन्न। कानुनी प्रक्रियामा जाँदा प्रक्रिया लम्बेतान हुने, आन्दोलनमा जाँदा अन्य सञ्चार प्रतिष्ठानमा नयाँ रोजगारी सिर्जना नहुने र सम्वादमा सहमति खोज्दा कहीँ न कहीँ ब्यवस्थापन पक्ष हावी हुने जस्ता समस्याहरू पत्रकारले भोग्नु परिरहेको छ।

जसले गर्दा पत्रकारहरू नै पीडित बन्नु परिरहेको छ। यस्तो अवस्थामा अब समस्या समाधानका लागि कस्तो विधि अवलम्बन गर्दा प्रभावकारी हुनसक्ला ? भन्नेमा पत्रकार महासंघले धेरै परिश्रम गर्नुपर्ने हुन्छ। अनिमात्र समस्याको जरोमा पुगेर समाधानको विधि विकास गर्न सकिन्छ।

कति छन् सञ्चार सस्था, अनि कति छन् श्रमजीवी पत्रकार ?

सूचना तथा प्रसारण विभागमा दर्ता भएका पत्रिकाको सङ्ख्या अहिले ७८७४ छ। प्रेस काउन्सिल नेपालको दर्ता अभिलेखमा पत्रपत्रिको सङ्ख्या ४७८९ छ। विभागले दर्ता भएका पत्रिकाको सङ्ख्या राख्ने र प्रेस काउन्सिल नेपालमा कम्तीमा एकपटक प्रकाशित भएका पत्रिकाको अभिलेख राख्ने भएकाले यी दुई निकायबीचको तथ्यांक फरक छ।

सूचना तथा प्रसारण विभाग र प्रेस काउन्सिल नेपालको पत्रपत्रिकाको सङ्ख्या हेर्दा नेपालमा पत्रपत्रिकाको सङ्ख्या अनलाइन, टेलिभिजन र अनलाइन सञ्चार माध्यमको भन्दा बढी छ।

२०७९ साल मंसिर २९ गतेसम्म प्रेस काउन्सिल नेपालमा ३७०६ वटा अनलाइन सूचीकृत भएका छन्। सूचना तथा प्रसारण विभागबाट इजाजतपत्र लिने रेडियोको सङ्ख्या ८८० छ भने इजाजतपत्र लिने टेलिभिजनको सङ्ख्या १६४ छ। यसरी हेर्दा नेपालमा दर्ता भएका र इजाजतपत्र लिएका मिडियाको सङ्ख्या १२ हजारभन्दा बढी देखिन्छ।

तर यी सञ्चार सस्थामा कार्यरत श्रमजीवी पत्रकार, कर्मचारी र कामदारको संख्या कति ? यकीन तथ्याङ्क पाइँदैन। सूचना तथा प्रसारण विभाग र बागमतीको सञ्चार रजिष्ट्रारको कार्यालयले जारी गर्ने प्रेस प्रतिनिधि प्रमाण-पत्र तथा नेपाल पत्रकार महासंघको सदस्यतालाई पत्रकारहरूको सङ्ख्याको एउटा आधार मान्न त सकिन्छ। तर, त्यसलाई श्रमजीवी पत्रकारहरूको मात्र सङ्ख्या मान्न सकिँदैन। यद्यपि, सञ्चार संस्थाहरूमा कार्यरत श्रमजीवी पत्रकार, कर्मचारी र कामदार गरी कुलमा ४५/५० हजारको हाराहारीमा कुनै न कुनै रुपमा कार्यरत छन् भन्ने अनुमान लगाउन सकिन्छ।

श्रमजीवीका समस्यामा पत्रकार महासंघ

श्रमजीवी पत्रकारहरू आफनो कार्यक्षेत्रमा अनेक समस्याबाट ग्रसित छन्। उनीहरू आफू कार्यरत सञ्चार प्रतिष्ठानबाट न्यूनतम तलब नपाएका कारणमात्रै पीडित छैनन्, त्यससँग जोडिएका अनेक सुविधाबाट समेत वञ्चित छन्। देशकै ठूला सञ्चार प्रतिष्ठानले त्यहाँ कार्यरत दर्जनौं श्रमजीवीहरूलाई न्यूनतम तलवसहितको नियुक्तिपत्र उपलब्ध गराएका छैनन्।

पत्रकारको पारिश्रमिक र अन्य सेवासुविधा समायोजन हुन नसक्नुको मूल कारण हो, सरकारले श्रमजीवी पत्रकार ऐन कार्यान्वयन गराउन नसक्नु। बहुसंख्यक श्रमजीवी पत्रकार एवं कर्मचारीहरूलाई नियुक्तिपत्र, न्यूनतम र नियमित पारिश्रमिक एवं कानूनले तोकेअनुसारका सेवासुविधा दिन सञ्चार प्रतिष्ठानहरूले आनाकानी गरिरहेका छन्।

नेपाल पत्रकार महासङ्घको प्रेस स्वतन्त्रता अनुगमन तथा श्रमजीवी पत्रकार हित प्रवर्द्धन विभागमा प्राप्त उजुरीलाई विश्लेषण गर्दा यस्ता समस्याहरू देखिएका हुन्। महासंघको तथ्यांक हेर्दा पत्रकारलाई विभिन्न बहाना बनाएर निकाल्ने, सेवासुविधा नदिने, नियुक्तिपत्र नपाउने, नियुक्तिपत्र पाउनेले तलब नपाउने, बिदा नपाउने लगायतका समस्या बढी नै देखिएका छन्।

पहिले पहिले पत्रकारहरूले आफूलाई परेको अप्ठ्यारोबारे खुलेर कुरा राख्न र उजरी दिन रुची नै राख्दैनथे। तर, पछिल्लो समयमा आफ्ना अधिकारको बारेमा क्रमशः श्रमजीवी पत्रकारहरू न्यायको खोजीमा जुट्न थालेका छन्। यो सकारात्मक पक्ष हो।

गत ढेड वर्षमा नेपाल पत्रकार महासङ्घमा श्रम समस्या लिएर आउने पत्रकारको सङ्ख्या करिव ३५० भन्दा माथि छ। ती समस्या समाधानका लागि वार्ता, दवाव/आन्दोलन र कानुनी सबै विधि महासंघले अवलम्बन गरेको छ। महासंघमा दर्ता भएका उजुरीमध्ये करीव ७५ प्रतिशत श्रमजीवी पत्रकारहरूको समस्या महासंघको पहलमा समाधान भएको देखिन्छ।

तर यत्तिमै मात्र चित्त बुझाउने ठाउँ छैन। महासंघले श्रमजीवीको समस्या समाधानको लागि सरकारी सञ्चार संस्था राष्ट्रिय समाचार समिति मात्रै होइन, माइतीघर मण्डला, निजी क्षेत्रको सञ्चार संस्था कान्तिपुर टेलिभिजन, इमेज टेलिभिजन, राजधानी दैनिक लगायतमा चरणबद्ध धर्ना लगायतका आन्दोलनमै उत्रनु परेको थियो। केही सञ्चार प्रतिष्ठानमा देखिएका श्रम समस्याका सन्दर्भमा भने आपसी सम्वादका माध्यमबाट पनि समाधानको प्रयास गरिएको छ।

अब गर्ने के ?

स्वभाविक हो- सञ्चार प्रतिष्ठानहरूमा सङ्कट आउँछन्, श्रम समस्या पनि देखिन्छन्। तर, कोसिस गरिएको अवस्थामा सामनाको

नेपाल पत्रकार महासंघमा आएको उजुरी र सुनुवाईको अवस्था

क्र.सं.	नाम थर	आवद्ध सञ्चार संस्था	विषय	कैफियत
१	रामेश्वर सापकोटा	माउन्टेन टेलिभिजन	पारिश्रमिक सेवासुविधा	श्रम कार्यालयमा मुद्दा पुगेको
२	सीता रेग्मी	सारा खबर (अनलाइन)	पारिश्रमिक	आपसी सहमति
३	शिवराज खत्रीसहित ६ जना	उकेरा डटकम	पारिश्रमिक सेवासुविधा	श्रम कार्यालयमा मुद्दा चलिरहेको
४	अनुज कुँवर	बीबीसी न्यूज	सेवासुविधा	श्रममा चलिरहेको -अभिलेखमा राखिएको
५	ऋषिराम बराल	दि हिमालयन टाइम्स	सेवासुविधा	पत्राचार
६	उदिप्तसिंह क्षेत्रीसहित ३ जना	दि हिमालयन टाइम्स	सेवासुविधा	श्रम कार्यालयले सेवा सुविधा दिलाउन आदेश भएको
७	सुनिल सापकोटा	एभिन्यूज टेलिभिजन	पारिश्रमिक	सहमति
८	कविर महर्जन	इमेज टेलिभिजन	पारिश्रमिक सेवासुविधा	सम्वादका क्रममा
९	सम्पूर्ण कार्यरत पत्रकार	इमेज टेलिभिजन	दशैं पेश्की/सेवासुविधा (प्रतिष्ठानका मागसहित)	धर्ना/आन्दोलनपछि वार्ता सम्वादबाट सहमति कायम/सहमति कार्यान्वयन नभएको फेरि जानकारी प्राप्त
१०	निरु अर्याल सहित २ जना	कारोबार दैनिक	पारिश्रमिक	सहमति
११	महेश गौतम, सविन शर्मासहित १८ जना	राजधानी दैनिक	सेवासुविधा (प्रतिष्ठानका मागसहित)	तालाबन्दी सहितका आन्दोलनपछि वार्ताका क्रममा रहेको
१२	यदुप्रसाद पोखरेलसहित २ जना	कान्तिपुर पब्लिकेसन	सेवासुविधा	सेवासुविधा दिन श्रम अदालतबाट निर्णय
१३	सविन मिश्रसहित ५ जना	नेपाल लाइभ डटकम	सेवासुविधा	सहमति
१४	बैकुण्ठ ढकालसहित ७ जना	नेपाल एफएम	सञ्चयकोष लगायत सेवा सुविधा	कानुनी प्रक्रियामा रहेको
१५	सृजना भुजेल	नेपाल एफएम	पारिश्रमिक	सम्वादका चरणमा
१६	विष्णु विक	अर्थ डबली	पारिश्रमिक	सहमति
१७	राजु अधिकारी	नागरिक दैनिक	पारिश्रमिक सेवासुविधा	सम्वादमा कार्यालय आए मिल्नेगरी सम्वादमा सहमति
१८	डिलकुमार आलेमगर	नागरिक दैनिक	पारिश्रमिक	सहमति
१९	हिमनाथ देवकोटासहित २४ जना	नागरिक दैनिक	स्ट्रिन्जर/पारिश्रमिक	धर्नापछि सम्वाद/सहमति
२०	कार्यरत सम्पूर्ण पत्रकार	नागरिक दैनिक	कोभिडकालमा कटौती गरिएकोपारिश्रमिक/नियमित पारिश्रमिक	सम्वादपछि सुनुवाइ/फेरि वेला वेला नियमित पारिश्रमिकमा समस्या देखा परिरहेको
२१	सन्दीप सुवेदी	नाइस टेलिभिजन	पारिश्रमिक	सहमति
२२	चन्द्रबहादुर धामीसहित ७ जना	नाइस टेलिभिजन	पारिश्रमिक	सहमति
२३	बोधराज बस्नेत, गोविन्द राईसहित ७ जना	नाइस टेलिभिजन	पारिश्रमिक	सहमति
२४	रामकृष्ण अधिकारीसहित २८ जना	अन्नपूर्ण पेष्ट	पारिश्रमिक सेवासुविधा	सहमति
२५	चिरञ्जीवी ढुंगानासहित ४ जना	अन्नपूर्ण पोष्ट	पारिश्रमिक सेवासुविधा	सहमति
२६	पुष्पराज ढुंगानासहित ११ जना	अन्नपूर्ण पोष्ट	पारिश्रमिक सेवासुविधा	श्रम कार्यालयमा पुगेको
२७	राजेश वर्मा	अन्नपूर्ण पोष्ट	पारिश्रमिक सेवासुविधा	प्रेस रजिष्ट्रार कार्यालयमा रहेको
२८	निरज तामाङ, कमला हमालसहित ९ जना	जनता टेलिभिजन	पारिश्रमिक	सहमति
२९	सिर्जना मिश्र	एनबिआई टिभी अनलाइन	पारिश्रमिक	सम्वादका क्रममा रहेको
३०	अजय पञ्जियार	माउन्टेन टिभी	पारिश्रमिक	पत्राचारमा रहेको
३१	रामनाथ घिमिरे, कृष्णप्रसाद न्यौपानेसहित ३ जना	एसएसभीसी रेडियो	स्पष्टीकरण, निष्काशन	श्रम अदालतमा मुद्दामा रहेको
३२	रमिता लामा	रेडियो नेपाल	निश्काशन, सेवासुविधा	पत्राचार, करार, ज्यालादारी जनशक्ति नियुक्तिका सेवा शर्तसम्वन्धी मापदण्डमा महासंघको असहमति
३३	रमेशप्रसाद पुडासैनीसहित ३ जना	मेघा टेलिभिजन	पारिश्रमिक	सहमति
३४	सुनिल तुलाधर	मिथिला टेलिभिजन	पारिश्रमिक	सहमति
३५	पुष्पाकुमारी महरा	नेपाल डेली डटकम	पारिश्रमिक	सम्वादकै क्रममा ब्यवस्थापन सम्पर्कविहीन
३६	चण्डिका शिवाकोटी	विकास टाइम्स डटकम	पारिश्रमिक	सम्वाद

३७	समिसा मोते	क्यापिटल एफएम	पारिश्रमिक	सहमति
३८	सोम दियाली	टुडे एक्सप्रेस जनकपुर	पारिश्रमिक	मधेस प्रदेश समितिलाई जिम्मा दिइएको
३९	देवराज पन्त	न्यूज २४ टेलिभिजन	पारिश्रमिक	सहमति
४०	सन्देश शेर्पा		पारिश्रमिक	आपसी सहमति, उजुरीपत्र आफै फिर्ता लिएको
४१	२९ जना स्ट्रिन्जरमा रहेका पत्रकार निश्काशन	गोरखापत्र संस्थान	पुनर्वहाली	चासो राख्न आएका केहीको पुनर्वहाली
४२	सम्पूर्ण कार्यरत पत्रकार	रेडियो सगरमाथा	नियमित पारिश्रमिक	सम्वाद, केही महिनाको पारिश्रमिक उपलब्ध भएको
४३	सम्झना महर्जन	रेडियो सगरमाथा	घटुवा, पारिश्रमिक	पुनर्वहाली
४४	दीपा दाहाल	कान्तिपुर टेलिभिजन	निष्काशन	पुनर्वहाली र क्षतिपूर्ति
४५	सम्पूर्ण कार्यरत पत्रकार	कान्तिपुर टेलिभिजन	न्यूनतम पारिश्रमिक	कार्यान्वयनमा लगेको बचनबद्धता, थप गुनासो नआएको
४६	माया पाण्डेय	मुकाम मिडिया	पारिश्रमिक	सम्वाद, पछि उजुरीकर्ता नै सर्म्पकमा नआएको
४७	पूर्ण विकास विक	नेपाल लाइभ	गालीगलौज/पारिश्रमिक	सम्वाद, प्रशिक्षार्थीमा काम गरेको र त्यसवापतको पारिश्रमिक उपलब्ध गराएको
४८	विवश कुलुङ राई	पालिका खबर	पारिश्रमिक/राजीनामा	सम्वाद, कार्यालयमा आए पारिश्रमिक दिने बचन
४९	पीताम्बर भट्टराई, जीवन भण्डारी, रमेश गिरि, नारायणप्रसाद ढुंगानासहित २२ जना	रासस	पुनर्वहाली	पुनर्वहाली/सहमति
५०	उपेन्द्र ठाकुर	कान्तिपुर टेलिभिजन	पारिश्रमिक रोक्का	पत्राचार भएको
५१	श्रद्धा कोइराला	हिमालयन टिभी	पुनर्वहाली, सेवासुविधा	श्रम अदालतले पुनर्वहाली गरेको
५२	विजय देवकोटा	कारोबार दैनिक	पुनर्वहाली सेवासुविधा	श्रम अदालतले पुनर्वहाली र सेवासुविधाको फैसला दिएको
५३	कृष्ण गिरि	शिलापत्र डटकम	अवकाश बदर	श्रम अदालतले पुनर्वहाली फैसला दिएको, काममा जोडिसकेको
५४	गोविन्द आचार्य/भक्तिराम घिमिरे	नेपाल सरकार समेत	श्रमजीवी पत्रकारको लोककल्याणकारी कोष को विषयमा परमादेश	सर्वोच्च अदालतमा चलिरहेको
५५	लक्ष्मण कार्की	उज्यालो नेटवर्क	पारिश्रमिक सेवासुविधा	प्रेस रजिष्ट्रारमा
५६	विश्वमणि पोखरेल	नागरिक दैनिक	सेवासुविधा	परामर्शमा
५७	माधव बस्नेतसहित २ जना	कान्तिपुर पव्लिकेशन	सेवासुविधा	श्रम कार्यालयमा चलिरहेको
५८	प्रकाश बहादुर बमसहित ३ जना	रेडियो नेपाल	पुनर्वहाली	श्रम अदालतमा मिलापत्र भई पुनर्वहाली
५९	श्यामसुन्दर पुडासैनी	प्राइम टेलिभिजन	अवकाश बदर	श्रम अदालतमा चलिरहेको
६०	निरज खतिवडा	नेपाल बोडकाष्टिङ च्यानल प्रालि	अवकाश बदर	श्रम अदालतले पुनर्वहालीको फैसला गरेको
६१	मुकुन्द दाहाल	न्यूज २४ टेलिभिजन	उपदान, सञ्चयकोष सेवासुविधा	परामर्शमा
६२	नवीन ढुंगाना/ज्योति साह	एभिन्यूज टेलिभिजन	उत्प्रेषण	सर्वोच्चबाट फैसला भई जितेको
६३	हरिशरण न्यौपाने	माउन्टेन टिभी	हाजीर गरि पाँऊ	श्रम कार्यालयबाट सेवा सुविधासहित हाजिरीको फैसला
६४	विनोद ढुंगेल	बोधी टेलिभिजन	पारिश्रमिक	सम्वादको चरणमा
६५	विष्णुबहादुर बस्नेत	एभिन्यूज टेलिभिजन	पुनर्वहाली, सेवासुविधा	श्रम अदालतले पुनर्वहालीसहित सेवा सुविधाको फैसला गरेको

स्रोतः प्रेस स्वतन्त्रता अनुगमन तथा श्रमजीवी पत्रकार हित प्रवर्द्धन विभाग, नेपाल पत्रकार महासंघ

उपाय पनि भेटिन्छन्। यसका लागि मुख्य कुरा त श्रमजीवीले लगानीको र व्यवस्थापकले श्रमको सम्मान नगरी कुनै पनि पक्षको हित हुन सक्दैन।

अहिले हामीकहाँ पत्रकारहरूको सेवासुविधालाई निर्देश गर्न श्रमजीवी पत्रकार ऐन र श्रमजीवी पत्रकार नियमावली छन्। तर, महासंघमा प्राप्त उजुरी र विभिन्न सञ्चार प्रतिष्ठानमा देखिएका श्रम समस्याको तुलनात्मक विश्लेषण गर्ने हो भने श्रमजीवी पत्रकारसम्बन्धी ऐन नियम कार्यान्वयनको अवस्था सन्तोषजनक

छैन। नियुक्तिपत्र नदिई काममा लगाउनै नपाइने कानुनी प्रावधानका विपरीत श्रमजीवीहरूलाई नियुक्तिपत्रबिना नै काममा लगाइएको पाइएको छ। श्रमजीवीहरूमध्ये कम्तीमा ८५ प्रतिशतलाई स्थायी नियुक्ति दिनुपर्ने व्यवस्था श्रमजीवी पत्रकार ऐनले गरेको भए पनि नेपालका सञ्चारमाध्यमका अधिकांश श्रमजीवीहरू अस्थायी र लिखित वा मौखिक करारमा कार्यरत देखिन्छन्।

अस्थायी वा करारमा कार्यरत श्रमजीवीहरू दवावपूर्ण काममा रहेको देखिएका छन्। यसले सम्बन्धित सञ्चार प्रतिष्ठानप्रति श्रमजीवीहरूको झुकाव तथा लगाव कम र रोजगारीप्रतिको अन्योल ज्यादा प्रकट भइरहेको छ। यसले अन्ततः श्रमजीवी र व्यवस्थापनका बीचमा अविश्वासको वातावरण बनाउने र श्रम विवाद निम्त्याइरहने परिदृश्य देखा परिरहेको छ। यस्तो अस्थामा अस्वस्थ द्वन्द्व सिर्जना भइरहेको छ। खासमा संघर्षभन्दा वार्ता, सौदावाजी र सहमतिको बाटोबाट नै समाधान पहिल्याउन सक्नु समग्र सञ्चार उद्योगको पनि हितमा हुनसक्छ। कानुन कार्यान्वयन र श्रमजीवीहरूको रोजगारीको सुरक्षाको वातावरणबाट नै सञ्चार प्रतिष्ठानहरू थप बलिया बन्छन्।

हुनत श्रमजीवी र व्यवस्थापनका बीचमा सेवाशर्त र सुविधाका कुनै विषयमा विवाद उठेमा कानुनी उपचारमा टेक्दा शुरुमा प्रेस रजिस्ट्रारले समाधान खोज्ने उपाय पहिल्याइएको छ। तर, समाधान फेला नपरेमा भने प्रचलित श्रम कानुनबमोजिम हुने उल्लेख छ। यो कानूनी व्यवस्थालाई हेर्दा श्रमजीवी पत्रकारसम्बन्धी विषयमा श्रम प्रशासनलाई प्राथमिकरुपमा संलग्न गर्न नचाहेको तर आवश्यक पर्दा भने श्रम प्रशासनमा लग्नैपर्ने भनेर स्वीकारेको देखिन्छ।

तर कानुनी उपचारमै जानुपर्दा श्रमजीवीहरूले झन्झटिलो र लम्बेतान प्रक्रिया अवलम्बन गर्नुपर्ने अवस्था ऐन, नियमावलीमा छ। जसका कारण ऐनबमोजिमको सेवासुविधा नपाएको वा अरु कुनै किसिमले अन्याय भएको दावीसहित कानुनी प्रक्रियामा जाने श्रमजीवी पत्रकारहरू न्यून मात्रामा छन्। उजुरी गर्ने निकाय भएर पनि त्यहाँसम्म नजाने श्रमजीवीहरूको परिपाटी ऐन कार्यान्वयन नहुनुमा सहयोगी बनेको छ। यसका लागि पनि पहिलो कुरा, ऐन कार्यान्वयनको चुनौती मेट्न श्रमजीवी पत्रकार ऐन/नियमालीमै आवश्यक संशोधनको खाँचो छ।

कानुनी उपचारको खोजी गर्दा, पहिले प्रेस रजिष्ट्रारमा जाने, त्यहाँ सहमति नभए श्रम कार्यालय, श्रम अदालत हुँदैं न्याय निरुपणको खोजी गर्नुपर्ने प्रक्रिया हामीकहाँ छ। यो आफैमा श्रमजीवी पत्रकारहरूको कानुनी लडाईको लम्बेतान प्रक्रिया हो। यसका लागि राजश्व न्यायाधीकरण जस्तै श्रमजीवी पत्रकारहरूको हितमा काम गर्ने गरी कुनै विशेष न्यायाधीकरण वा कुनै सम्वैधानिक ब्यवस्था गरेर, कार्यक्षेत्रको थप स्पष्टता गरेर फाष्ट ट्र्याकमा न्याय पाउन सक्ने विधिमा लैजानुपर्ने आवश्यकता छ। यसका लागि महासंघले अब बहस पारम्भ गर्न ढिलाइ गर्नुहुँदैन।

दोस्रो, श्रमजीवीहरूमा कानुनले उल्लेख गरेका अन्य सुविधाका विषयमा यथेष्ट ज्ञानको समेत अभाव देखिन्छ। श्रमजीवीहरूको काम, कर्तव्य तथा अधिकारका बारेमा उनीहरूलाई जानकारी दिएर सचेत बनाउनु आवश्यक छ। पेशागत संघ-संगठनहरूको अग्रसरतापूर्ण भूमिका यसका लागि महत्वपूर्ण हुन्छ। यसमा पत्रकार महासंघ लगायतका संघसंस्थाले काम गर्नुपर्नेछ।

तेस्रो, मिडियाको सङ्ख्यासँगसँगै नेपाली विज्ञापन बजार र दीर्घकालीन रुपमा मिडिया टिक्छन् कि टिक्दैनन् भन्ने पनि अर्को पाटोको समीक्षा आवश्यक छ। मिडिया टिके, सञ्चारकर्मी टिक्ने यो ब्यवहारिक पक्षलाई पनि हामीले नजरअन्दाज लगाउनु हुँदैन। विज्ञापन व्यवसायीहरूका अनुसार, नेपाली विज्ञापन बजार १५ अर्ब रुपैयाँ बराबरको छ। मिडिया स्वभाविक ढङ्गले टिक्ने र नाफामा जानका लागि विज्ञापन बजार बलियो हुनुपर्छ। मिडियाको सङ्ख्याअनुसार विज्ञापन बजार बढेको छ कि छैन ? विज्ञापन बजारको कति रकम आमसञ्चार माध्यममा आउँछ र कति सोसल मिडिया र अनलाइन माध्यममा जान्छ ? आर्थिकरुपले मिडिया सक्षम हुन सक्छन् कि सक्दैनन् ? त्यसमा पनि छलफल चलाउनु पर्ने र सोहीअनुसार रणनीति तय गर्नुपर्ने देखिन्छ।

नेपालको सन्दर्भमा धेरैजसो सञ्चारकर्मीहरू स्वरोजगारमूलक मिडिया र साना लगानीका सञ्चारमाध्यममा कार्यरत छन्। उनीहरूको समेत हितलाई ध्यानमा राख्ने र त्यहाँ कार्यरत सञ्चारकर्मी टिकाउने हो भने सार्वजनिक खरिद ऐन, नियमावली संशोधनको पनि आवश्यकता देखिन्छ। अहिले २० लाख माथिका सरकारी विज्ञापनहरू राष्ट्रिय सञ्चारमाध्यममा विज्ञापन गर्नुपर्ने बाध्यकारी नियम छ। त्यसलाई संशोधन गरेर स्थानीय सञ्चारमाध्यममा ती विज्ञापनहरू जाने वातावरण बनाउन सक्दा स्थानीयस्तरका सञ्चारमाध्यममै सञ्चारकर्मीलाई टिकाउन र बचाउन सकिन्छ। स्थानीय मिडिया बचाउन सकिएमा त्यहाँ कार्यरत सञ्चारकर्मीका पारिश्रमिक लगायतका सेवासुविधाको सुनिश्चितता दिलाउन सकिन्छ।

चौथो, हामीकहाँ पछिल्लो समय प्राविधिक ज्ञान भएका सञ्चारकर्मीसँग विषयवस्तुको र विषयवस्तुका ज्ञान भएका सञ्चारकर्मीसँग प्राविधिक ज्ञानको अभाव देखिन्छ। यो दरारका कारण पनि धेरैजसो सञ्चारकर्मीको क्षमता र व्यवस्थापनको अपेक्षामा तादाम्यता मिल्न सकिरहेको छैन। जसले गर्दा कतिपय सञ्चार प्रतिष्ठानमा श्रम समस्या कुनै न कुनै रुपमा उठेको देखिन्छ। यो दरारलाई हटाउने विषयमा पनि सोच्नुपर्ने देखिन्छ।

पाँचौं, सञ्चार प्रतिष्ठान सञ्चालनको इजाजत प्रदान गर्दा नै सरोकारवाला सरकारी निकायले मिडियामा लगानीको स्रोत, लगानीकर्ताहरूको योग्यता तथा अनुभव, मानवसंशाधन व्यवस्थापन आदिसहितको व्यवसायिक योजना समेत प्रस्तुत गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था गर्न सकेमा त्यसले पनि धेरै हदसम्म श्रम समस्या समाधान गर्न सक्छ। •

(लेखक नेपाल पत्रकार महासंघका केन्द्रीय सदस्य हुनुहुन्छ।)

संकटको गहिराइमा लुम्बिनीको छापा पत्रकारिता

वर्तमान प्रतिष्पर्धाको बजारमा सन्तुलित भई व्यवसायिक सोंचका साथ गुण पक्षमा ध्यान दिन नसक्ने हो भने अझै पनि कैयन् पत्रिकाहरू ढोका बन्दको स्थितिमा पुग्नेछन् ।

सुशील पोखरेल

त्यसो त अहिले समग्र मुलुकको छापा पत्रकारिता अत्यन्तै चुनौतीपूर्ण अवस्थामा छ। संख्यात्मकरुपमा बग्रेल्ती देखिने तर निरन्तरताको आलोकबाट हेर्दा तीव्रतर प्रविधिको विकासले छापा पत्रकारिताको भविष्य कमजोर बन्दै गइरहेको छ। यसै पृष्ठभूमिमा विश्वशान्तिका नायक गौतम बुद्धको जन्मभूमि लुम्बिनीको नामबाट नामकरण भएको लुम्बिनी प्रदेशमा सञ्चारमाध्यमको उपस्थिति र प्रभावका दृष्टिले हेर्दा राजधानीपछिको दोस्रो मुख्य क्षेत्रको रुपमा लिन सकिन्छ। यस प्रदेशमा समेटिएका १२ जिल्लाहरू समग्र विकासको मानकमा फरक फरक अवस्थामा रहेका छन्। यसैअनुरुप छापा पत्रकारिताको अवस्था र धरातल पनि भौगोलिक विकटता र आर्थिक विकासको आधारमा अलग अलग परिवेशमा रहेको पाइन्छ।

यसमा विशेषतः रुपन्देही, दाङ, बाँके जस्ता प्रमुख शहर क्षेत्रको अवस्था र रोल्पा, रुकुम, प्यूठान, अर्घाखाँची गुल्मी लगायतका जिल्लाहरू विकासका अन्य आयामहरूमा जति विविधता छ, त्यसैगरी सञ्चारमाध्यम यसमा मुख्यतः छापा पत्रकारिताको उपस्थिति र प्रभाव पनि त्यसैगरी उल्टो छ। अर्थात सुविधासम्पन्न बजारिया क्षेत्रमा मिडियाले केही हदसम्म विश्वासिलो ढंगले बजार जमाएको देखिएपनि पहाडी जिल्लाहरूको सञ्चारमाध्यम, त्यसमा पनि मुख्यतः छापा पत्रकारिताको बजार साँघुरिदैं गएको छ। बिस्तारै पछिल्लो परिवेश हेर्दा समग्र लुम्बिनीको छापा

पत्रकारिता संकटको दिशामा धकेलिएको आभास हुन्छ ।

२००६ सालमा हस्तलिखित पत्रकारिताबाट यात्रा शुभारम्भ भएको लुम्बिनीको छापा पत्रकारिताको इतिहास खोतल्दा औपचारिकरुपमा पत्रिका प्रकाशनको थालनी २०१० सालदेखि भएको पाइन्छ । २०११ सालमा बाँकेबाट प्रकाशित हिन्दी भाषाको नयाँ सन्देश साप्तहिक, २०१६ सालमा प्रकाशित मातृभूमि साप्ताहिक अथवा रुपन्देहीबाट २०१२ सालमा प्रकाशित बुटवल साप्ताहिकदेखि २०१८ सालमा नवलपरासीमा दर्ता भई बुटवलबाट प्रकाशित साप्ताहिक लुम्बिनी र त्यसै वर्ष पाल्पा जिल्लाबाट प्रकाशित पाल्पा साप्ताहिक नै लुम्बिनी प्रदेशका छापा पत्रकारिताको पहिलो प्रयास हुन् । यसरी हेर्दा लुम्बिनी प्रदेशको छापा पत्रकारिताले अहिलेसम्म आइपुग्दा सात दशक लामो इतिहास पार गरेको छ । यो लामो यात्रामा कैयौं उतारचढावसँगै सञ्चारमाध्यममा धेरै नयाँ प्रविधिहरू भित्रिएका छन् । प्रविधिको विकासले कुनै बेला नेपाली पत्रकारिताको शाख र गरिमा जोगाउन उच्च भूमिका खेलेको छापा पत्रकारिता अहिले भने कमजोर बन्दै गएको देखिन्छ ।

लुम्बिनीमा छापा पत्रकारिताको संक्षिप्त इतिहास

लुम्बिनीको छापा पत्रकारितामा पाल्पा जेठो छ । २००६ सालमा पथप्रदर्शक पत्रिकाबाट श्रीगणेश हुँदै पाल्पाबाटै प्रकाशित भएका संघर्ष (२००८) र प्रगति (२००९) हस्तलिखितरुपमा भएपनि उदाएका थिए । यसैगरी बाँके जिल्लामा पनि २००८ सालमा नयाँ दिशा नामक हस्तलिखितरुपमा प्रकाशनको क्षेत्रमा बाँके पत्रकारिताको यात्रामा प्रवेश गरेको थियो । २००७ सालमा राजनीतिक परिवर्तनपछि पत्रिका प्रकाशन कार्य अन्य जिल्लामा बिस्तार हुने क्रममा रुपन्देहीबाट २०१२ साल चैत्र १५ गते बुटवल साप्ताहिकले पनि प्रकाशन आरम्भ गर्‍यो । त्यसअघि २०११ सालमा बाँकेबाट हिन्दी भाषामा नयाँ सन्देश साप्ताहिक प्रकाशन भएको थियो । तर पनि बाँकेमा २०१६ सालमा प्रकाशित भएको मातृभूमि साप्ताहिकलाई जिल्लाको पहिलो औपचारिक पत्रिकाको रुपमा लिने गरिन्छ । यद्यपि २०३१ साल असोज देखि प्रकाशित साप्ताहिक किरण मास्टहेडमा दर्ता नं १ मा उल्लेख रहेको बाँके पत्रकारिताको इतिहासको खोजीनीतिको क्रममा देख्न सकिन्छ । यसैगरी २०१४ सालतिर प्यूठानमा मोहनविक्रम सिंहको नेतृत्वमा चलेको भ्रष्टाचार विरोधी आन्दोलनको क्रममा २०१४-२०१६ मा प्रकाशित प्यूठान समाचार बुलेटिन प्यूठानको पत्रकारिताको पहिलो पत्रिका हो । यस्तै २०१८ साल फागुन ७ गतेका दिन रुपन्देहीबाट साप्ताहिक लुम्बिनी प्रकाशन भएको थियो । लामो इतिहास बोकेको यो पत्रिका अहिले पनि प्रकाशनमै रहेको छ । २०१८ सालमै पाल्पाबाट पाल्पा नामक साप्ताहिक समाचारपत्र दर्ता भई प्रकाशन भएको थियो । त्यस्तै रुपन्देहीबाट लुम्बिनी सन्देश साप्ताहिक (२०२२), दैनिक निर्णय (२०२२), निष्पक्षध्वनि (२०२७), खसोखास साप्ताहिक (२०२७) प्रकाशन भए । यता दाङबाट पनि २०३३ असोज १७ गतेदेखि युगबोध पाक्षिक प्रकाशित भएको थियो । यो पत्रिका पनि तत्कालीन शासकको आँखामा निशाना बन्न पुगेको थियो । अनेक संघर्ष र चुनौती झेल्दै अहिले युगबोध दैनिकरुपमा प्रकाशनमा रहेको छ । पाल्पाबाट २०४० सालमा सत्य साप्ताहिक र त्यसपछि श्रीनगर साप्ताहिक प्रकाशित भएको पाइन्छ । नवलपरासीमा २०४५ सालमा नयाँ ज्योति साप्ताहिक पत्रिकाको प्रकाशन भएको थियो । इतिहास हेर्दै आउँदा एउटा गर्वको विषय यो हो कि २०१७ सालमा राजा महेन्द्रले प्रजातान्त्रिक व्यवस्थामाथि "कु"गरी तानाशाही पञ्चायती व्यवस्था लादेर छापा पत्रिकामाथि दमनको नीति अपनाए । तथापि दमनको प्रतिरोध गर्दै पत्रिकाहरू हिम्मतका साथ प्रकाशनमा आउनु नेपाली पत्रकारिताका लागि सुखद विषय हो । प्रकाशन यात्राको बिस्तार प्रक्रियामा कतिपय जिल्लामा पञ्चायतको समयमा साहित्यिक पत्रकारिताको शुरुवात भएको पाइन्छ । यी साहित्यिक पत्रिकाहरूले पनि छापा पत्रकारिताको विकासमा टेवा पुर्‍याएको देखिन्छ । बर्दियामा २०३० ताका पत्रकारिता प्रकाशन कार्य स्थानीय विद्यालयहरूबाट भएको देखिन्छ । २०२९ सालमा गुलरियास्थित महाकवि देवकोटा माध्यमिक विद्यालयमा प्रकाशित वाणी र २०३० सालमा अमर शहीद दशरथ चन्द मावि राजापुरबाट प्रकाशित कर्णाली पत्रिकालाई यसको उदाहरणको रुपमा लिन सकिन्छ । तर कालान्तरमा यी पत्रिकाहरूले निरन्तरता भने लिन सकेनन् । यस्तै रोल्पामा पनि २०३४ सालमा सुनछहारी नामक साहित्यिक पत्रिका प्रकाशन भएको पाइन्छ । भने २०६३ सालमा आएर रोल्पा आवाज पाक्षिकको रुपमा जिल्लाकै पहिलो समाचारमुलक पत्रिकाको प्रकाशन शुरु भएको थियो । अर्घाखाँचीमा मोदनाथ प्रश्रितले २०३८ सालमा जयतु संस्कृतम्मार्फत पत्रकारिता शुरु गरेको देखिन्छ । लुम्बिनीका अन्य केही जिल्लामा २०४६ सालको प्रजातन्त्र पुनर्स्थापनापछि मात्रै पत्रकारिता शुरु भएको थियो । अर्घाखाँची जिल्लामा २०५४ सालमा भू-सन्देश र अर्घाखाँची सन्देश नामक पत्रिकाको प्रकाशनसँगै पत्रकारिताको शुरुवात भएको थियो । २०५५ सालमा प्यूठानमा गौमुखी मासिक पत्रिका पहिलो दर्ता रहेपनि यो प्रकाशन भने हुन सकेन । २०५७ सालमा रेसुङ्गा शिखर सन्देश साप्ताहिकको प्रकाशनसँगै गुल्मीमा पत्रकारिताको शुरुवात भएको हो । त्यस्तै २०५८ पुस १ गतेदेखि प्रकाशित सोमेश्वर साप्ताहिकलाई कपिलवस्तुको पहिलो पत्रिकाको रुपमा लिइन्छ । बर्दियामा पनि २०४६ सालको राजनीतिक परिवर्तनपछि नै समाचारमुलक पत्रिकाको प्रकाशन आरम्भ भएको हो । लुम्बिनी प्रदेशमा रुकुमपूर्व कान्छो जिल्लाको रुपमा रहेको छ । यहाँ पत्रकारिताको शुरुवात २०६२/२०६३ को जनआन्दोलनपछि भएपनि अहिलेसम्म प्रशासन कार्यालयमा पत्रिका दर्ता भएको देखिँदैन । यसरी हेर्दा लुम्बिनी प्रदेशका बिभिन्न जिल्लाहरूमा आ-आफनै परिवेश र सन्दर्भबाट पत्रिका प्रकाशन भई छापा पत्रकारिताको बाटो पक्रेको देखिन्छ ।

छापा पत्रकारिताको हालको अवस्था

लुम्बिनीका १२ जिल्लाको शुरुवाती अवस्थादेखि अहिलेसम्म

सयौंको सङ्ख्यामा दर्ता भएको पाइए तापनि प्रेस काउन्सिल नेपालको विवरण अनुसार ७० वटा पत्रिका मात्रै नियमित प्रकाशन भएको देखिन्छ। यसअनुसार पाल्पामा अहिले एक दैनिक, ४ साप्ताहिक, २ अर्धसाप्ताहिक, २ पाक्षिक र १ त्रैमासिक गरी १० पत्रिका प्रकाशनमा रहेका छन् । बाँकेमा १७४ पत्रपत्रिका दर्ता छन् । पत्रकार शुक्रऋषि चौलागाईका अनुसार दैनिक/साप्ताहिक सहित करिव डेढ दर्जनको हाराहारीमा मात्र प्रकाशन भएको देखिन्छ। रुपन्देहीमा भने करीव २ दर्जन पत्रपत्रिकाहरू सञ्चालनमा छन् । प्यूठानमा १८ वटा पत्रिका दर्ता छन् तर केवल १ मासिक र ३ साप्ताहिक गरी ४ वटा पत्रिका मात्र नियमित सञ्चालनमा रहेका छन् । नवलपरासीमा करीव ४ दर्जन पत्रपत्रिकाहरू दर्ता रहेपनि केवल ५ वटा पत्रिकाहरू मात्र प्रकाशनमा रहेको पत्रकार गोपी ज्ञवालीको भनाइ छ । यस्तै बर्दिया जिल्लामा ४० वटा पत्रिका दर्ता रहेपनि त्यहाँ पत्रकार शितल थापाका अनुसार हाल ८ वटा पत्रिका मात्र नियमित छन् । दाङमा हालसम्म २३ वटा पत्रिका दर्ता रहेपनि १० वटा पत्रिकामात्रै नियमित रहेको देखिन्छ। रोल्पामा हालसम्म १३ वटा पत्रिका दर्तामा रहेपनि त्रैमासिक र पाक्षिकसहित ६ वटा मात्रै नियमित प्रकाशनमा छन् । अर्घाखाँचीमा अहिलेसम्म १ दर्जन भन्दा बढी पत्रपत्रिकाहरू छन् तर कुनै पनि पत्रिकाहरू नियमित प्रकाशनमा छैनन्। कपिलबस्तु जिल्लामा १३ पत्रपत्रिका दर्ता भएको देखिन्छ । कपिलवस्तुबाट पत्रकार डिला भुसालका अनुसार ४ वटामात्रै नियमित देखिन्छन् । तिलाचन पाण्डेका अनुसार गुल्मीमा कुनै पनि समाचारमुलक पत्रिका प्रकाशन हुने गरेको देखिदैन । यसरी दर्तामा रहेका पत्रिकामध्ये समग्र लुम्बिनी प्रदेशभर एक चौथाई पत्रिका मात्र नियमित सञ्चालनमा छन् । प्रकाशनमा रहेका पत्रिकाहरू पनि दयनीय अवस्थामा छन् । आखिर किन यसरी लुम्बिनीको छापा पत्रकारिता कमजोर छ ? यो अहिलेको गम्भीर खोजीनीतिको विषय बन्न जरुरी छ। यसर्थ प्रस्तुत आलेखमा यसका केही कारणहरू खोतल्ने प्रयास गरिएको छ ।

कमजोर हुनुका कारणहरू

क) अनलाइन/डिजिटल प्रविधिको प्रभाव : नेपालको राजनीतिक परिवर्तनको आन्दोलनको बिभिन्न कालखण्डमा छापा पत्रकारिताले उल्लेख्य भूमिका खेलेको भएता पनि बिस्तारै कमजोर हुनुमा अनलाइन सञ्चारमाध्यमको प्रवेशको प्रभाव मुख्य कारणको रुपमा लिन सकिन्छ। अहिले पत्रपत्रिकालाई अनलाइन संस्करणमा परिणत गर्ने प्रक्रियामा हातहातमा मोबाइल हुनु र छिनछिनमा अनलाइनबाट जानकारी प्राप्त हुने भएका कारण छापा पत्रकारिताप्रति चासो घटाएको छ । साथै सामाजिक सञ्जालप्रतिको बढ्दो लतले पनि पठन संस्कृतिमा ह्रास ल्याएको देखिन्छ।

ख) लगानी व्यवस्थापनमा समस्या : सञ्चारमाध्यमलाई व्यवस्थितरुपमा सञ्चालन गर्नका लागि लगानीको पक्ष नै महत्वपूर्ण छ । हामीकहाँ लगानीको पक्षमा ध्यान नदिई सञ्चारमाध्यम शुरु गर्ने हचुवा शैलीले तेलबिनाको सेल खोज्नु जस्तै भएको छ। शहरिया भन्दा पहाडि क्षेत्रमा हेर्दा पत्रिका दर्ता गर्ने र पर्वे पत्रकारिताको सोंच राखिनुले पनि छापा सञ्चारमाध्यम गतिलोरुपमा सञ्चालनमा आउन सकेको छैन । यसले जनतामा झन विश्वास घटाएको छ ।

ग) व्यवस्थापकीय सीपको कमी : पत्रकारितालाई व्यावसायिक सोंचसहित दिगोरुपमा सञ्चालन गर्नका लागि व्यवस्थापकीय सीप नै मुख्य पक्ष हो। विडम्वना ! यहाँ त बिना व्यवस्थापन मिडिया जस्तो संवेदनशील पक्षमा साहस भनौं कि दुस्साहस जबर्जस्त रुपमा देखासिकी र प्रतिशोधपूर्ण भावनाले पनि मिडिया सञ्चालन गरिन्छ। यसको असर अन्ततः निरुन्तरतामा जोडिने गरेको छ। पत्रिका सञ्चालनका लागि आवश्यक उपकरण नुहुनु, लेखा व्यवस्थापन नहुनु, न्यूनतमरुपमा आवश्यक पर्ने एउटा कार्यालय समेत नहुनु र एउटै व्यक्ति सम्पादकदेखि हकरसम्मको भूमिकामा रहँदै विज्ञापन संकलनकर्ताको भूमिकामा जोडिनु उदेकलाग्दो विषय हो। अझ स्पष्ट साथ भन्ने हो भने सम्पादक र प्रकाशक दोहोरो भूमिका एकै व्यक्तिबाट हुनुले पनि छापा पत्रकारिताको व्यवस्थापनमा समस्या खडा गरेको छ।

घ) साँघुरो विज्ञापन र पत्रिकाको बजार : पत्रपत्रिका फस्टाउन र नियमित रुपमा सञ्चालन हुन नसक्नुका पछाडि साँघुरो विज्ञापन बजार नै हो। लुम्बिनी प्रदेशका पत्रकारहरूले विभिन्न गोष्ठी र कार्यक्रममा विज्ञापनका लागि आवाज उठाउँदै आएका छन्। तर, प्रकाशन भएका पत्रिकाहरू विशाल समुदायमा पुग्न सकेको देखिन्न। सीमित आसपासका क्षेत्रमा मुस्किलले देखिने गर्दछ। जसले गर्दा विज्ञापनदाताले पनि विज्ञापन दिन नचाहनु स्वभाविकै हो । विज्ञापनदाताले पनि लगानी गरेपछि प्रतिफल खोज्नु स्वभाविकै हो । पर्वे (मौसमी)मा प्रकाशन हुने अनि ठूलो मात्रामा विज्ञापनको आशा गरिनुले स्वरोजगारमुखी पत्रकारितामा एक हदसम्म सहयोग पुरयाएको होला तर दीर्घकालीनरुपमा यो कार्यशैलीले टिकाउन हम्मेहम्मे परेको छ। अर्कोतर्फ स्थानीयस्तरमा प्रकाशनमा रहेका पत्रिकाहरूले समाचार सामग्रीमा साभार शैली अपनाउनुले पनि आकर्षण घटाएको देखिन्छ। यस्तै पत्रिका किनेर पढ्नु पर्छ भन्ने सोंचको अभाव देखिनुले पनि पत्रिका प्रकाशनमा बाधा उत्पन्न गरेको छ। निःशुल्क वितरण गर्नकै लागि किन धेरै मेहनत गर्ने ? भन्ने सोंचले प्रकाशकमा धारणा बसेको छ र पत्रिकाहरू गुणस्तरयुक्त बन्न नसक्दा छापा पत्रकारिता कमजोर देखिन्छ।

ङ) व्यवसायिक सोंच र संस्थागत प्रयासको अभाव : छापा सञ्चारमाध्यम सञ्चालन गर्न व्यवसायिक सोंच र आँट नै हुनु पर्दछ तर हामीमध्ये अधिकांशमा यो सोंचको अभाव नै देखिन्छ। राजनीतिक आस्थालाई त्यागेर पत्रकारहरू संगठित भई संस्थागतरुपमा पत्रिका निकाल्नु पर्दछ भन्ने सोंचको विकास हुन नसक्नु पनि निरन्तरता अभावको मुख्य कारण हो। पछिल्लो समय सबै सम्पादक नै बन्नुपर्ने संस्कार विकास हुन थालेको छ। समाजमा म पनि सम्पादक हो भनेर फुर्ती लगाउन पत्रिका दर्ता गर्ने र प्रकाशनमा भने ध्यान नहुने प्रवृत्ति पनि हावी हुन थालेको छ। यसले

व्यवसायिक र दिगोरुपमा पत्रिका प्रकाशन गर्ने सोंच नरहेको प्रष्ट पार्दछ। सबै जिम्मेवारी एक्लैले बहन गर्ने सोंचले पनि पत्रिकाको भविष्य संकटमा परेको छ।

जनशक्ति : योग्यता, आचरण र पलायन

पत्रकारिता भनेको बौद्धिक पेशा हो। समाजलाई सुसूचित गर्ने महत्वपूर्ण माध्यम हो भन्नेतर्फ सबै जानकार रहँदारहँदै पनि पत्रकारितामा एकातिर जनशक्तिको अभावमै जबर्जस्त रुपमा सञ्चालन गर्ने प्रयास थालिएका छन् भने अर्कोतर्फ स्वयं पत्रकारका विषयमा उठेका साँस्कृतिक आचरणका कुराले पनि सञ्चारक्षेत्रमा कतिपय अविश्वास खडा गरेको छ। पत्रकारितामा आवश्यक पर्ने योग्यतादेखि पठन संस्कृतिको अभाव देखिनु, भाषागत शुद्धाशुद्धीमा ध्यान दिन नसक्नु, पत्रकार आचारसंहिताको ख्याल नगरिनु अर्कोतर्फ उत्पादन भएका केही जनशक्ति पनि व्यवस्थापकीय पक्षमा देखिएका कमजोर तौरतरिकाले पेशाबाटै पलायन हुने अवस्था देखिनु आदि उदाहरण छन्। एउटा व्यक्तिलाई पत्रकारितामा ल्याउन जति समय र शक्ति खर्च हुन्छ, त्यत्तिकै उसलाई टिकाउन पनि गाह्रो छ। यसका लागि व्यक्तिका आचरण, योग्यता र पलायनका समस्या पनि छापा पत्रकारिताभित्रका संकट हुन भन्ने लाग्दछ।

यसरी समकालीन परिवेशमा छापा पत्रकारिताको एक पक्षबाट आवश्यकता बोध महशुस हुँदाहुँदै पनि छापामा आशाजनक वातावरण सिर्जना हुन सकेको छैन। यसका पछाडि राज्यपक्षले अहिलेसम्म पनि विज्ञापन नीतिदेखि पत्रकारको क्षमता विकासमा पर्याप्त ध्यान दिन नसक्नु पनि अर्को कारणको रुपमा लिन सकिन्छ। स्थानीय पत्रपत्रिकाको लागि स्थानीय तह जिम्मेवार बन्न नसक्नु या नबनाइनुले पनि निरन्तरतामा ठेस लाग्ने काम भएको छ। राजनीतिक दलहरूको प्रभाव पनि उत्तिकै सशक्त बनेर आउँदा मिडियामा पक्षधरताको दृष्टिकोणले काम गरेको छ।

यसैले छापा पत्रकारितालाई निरन्तरता दिन समयसापेक्षरुपमा व्यवस्थापकीय पक्षमा ध्यान दिनै पर्दछ। वर्तमान प्रतिष्पर्धाको बजारमा सन्तुलित भई व्यवसायिक सोंचका साथ गुण पक्षमा ध्यान दिन नसक्ने हो भने अझै पनि कैयन् पत्रिकाहरू ढोका बन्दको स्थितिमा पुग्नेछन्। यसबाट छापा पत्रकारिता संकटको गहिराइमा अझै धकेलिने निश्चित छ। ●

(लेखक नेपाल पत्रकार महासंघका केन्द्रीय सदस्य हुनुहुन्छ।)

सन्दर्भ सामग्री

१) पाल्पा विकास केन्द्रको प्रकाशन, लुम्बिनी प्रदेशको पत्रकारिता र कोरोना कहर

२) सूचना, नेपाल पत्रकार महासंघ प्यूठानको मुखपत्र २०७४

कार्यस्थलमा हुने हिंसा न्यूनीकरणका लागि नेपाल पत्रकार महासंघको महिला विभागले गरेको अन्तरक्रिया कार्यक्रम।

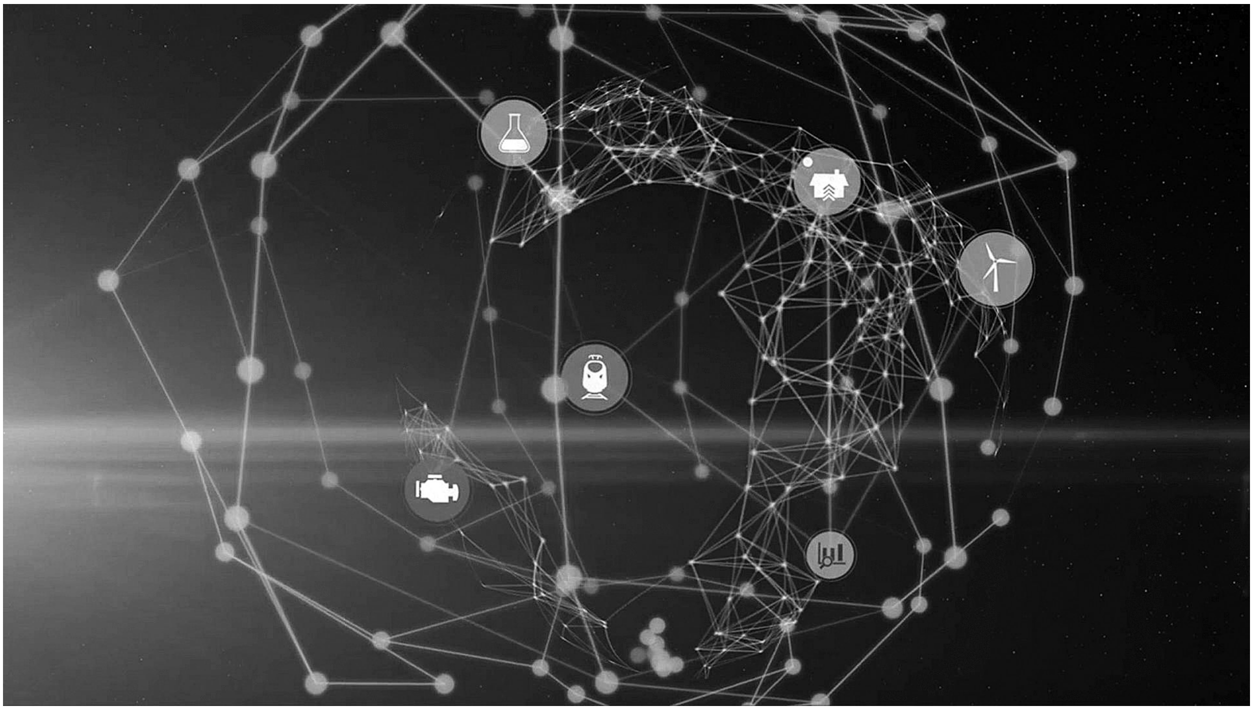

डिजिटल मिडियामा स्वरोजगारको अवसर

विश्वमा मोबाइल जर्नालिज्मको विकास भइसक्दा हामी भने अझै कलम र कापीमा समाचार लेख्नु भनेको आफूलाई पछाडि धकेल्नु हो । डिजिटल दुनियाँमा न्युज कन्टेन्ट विकास गरेर बेलैमा आफ्नो पेशा बचाउन लाग्नुपर्छ ।

भीषण राई

विषय प्रवेश

पत्रपत्रिका, म्यागजिनहरू नपढेको कति भयो ? रेडियोको कार्यक्रम नसुनेको र टेलिभिजनमा समाचार नहेरेको कति भयो ? सोच्नुहोस् त। पक्कै पनि लामै समय भइसकेको छ। बिहान उठेदेखि बेलुकी नसुतेसम्म साथमै हुने मोबाइल भएपछि किन चाहियो पत्रपत्रिका, रेडियो र टेलिभिजन ? सबै मिडियाको समाचार हातैमा भएको मोबाइलमा पढ्न, सुन्न र हेर्न पाएपछि। अहिले समाचार मात्र होइन सबै खालका कन्टेन्ट हातको मोबाइलमा हाजिर छन्। चाहेअनुसारको समाचार च्यानल, चाहेअनुसारको विभिन्न खालका भिडियो खोजी खोजी हेर्न मिलेपछि डेक्स्टप कम्प्युटर र ल्यापटप पनि बिरानो बन्न थालेको छ। हातको मोबाइलमा इन्टरनेटको जालो सरेपछि इन्टरनेट झनै युजर फ्रेन्डली बनेको छ। सन १९८९ मा इन्टरनेटको जालो वर्ल्ड वाइड वेभको विकास भएपछि समाचारको स्रोत पाउने तरिका फरक भयो। इन्टरनेटको विकास भएपछि सबै मिडियालाई आमूल परिवर्तन गराएको छ। इन्टरनेटको विकासले पत्रपत्रिका, रेडियो र टेलिभिजनलाई पनि पछि पारेको छ। मोबाइलमै सबै थोक पाउन थालेपछि यसको प्रयोगकर्ता ह्वात्तै बढेका छन्। अब मोबाइलबिना जीवन अधुरो छ। मानौं जहां तंपाई, त्यहाँ मोबाइलको अवस्था बनेको छ।

इन्टरनेटको प्रयोगमा बृद्धि

इन्टरनेटको प्रयोगले समाचार प्राप्त गर्ने तरिका परिवर्तन भए। समाचार हातको मोबाइलमा आउन थाले। समाचार प्राप्त गर्ने तरिका हिजो जस्तो रहेन। त्यसैले इन्टरनेटको प्रयोगकर्ता बढे। अब नेपालको मिडिया पनि डिजिटल हुन जरुरी भइसकेको छ। डिजिटल २०२२ ले नेपालमा गरेको अध्ययनअनुसारको (जनवरी २०२२) नेपालको

कूल जनसंख्या २९.९५ मिलियन छ। डाटाले नेपालको जनसंख्या वार्षिकरुपमा सन २०२१ र २०२२ को बीचमा (+१.९) प्रतिशतले वढेको देखाएको छ। जसमा ५३.८ प्रतिशत महिला र ४६.२ पुरुष छन्। जसमा २१.५ प्रतिशत नेपाली शहरी क्षेत्रमा बसोबास रहेको छ भने ७८.५ प्रतिशत ग्रमीण भूभागमा बसोबास रहेको छ। नेपालमा इन्टरनेट प्रयोगकर्ता जनवरी २०२२ सम्ममा ११.५१ मिलियन पुगेको छ। केपिअसले गरेको एक अध्ययनअनुसार सन् २०२१ र २०२२ को बीचमा नेपालमा (+७.७ प्रतिशत)ले इन्टरनेट प्रयोग बढेको छ। प्रत्येक वर्ष इन्टरनेट प्रयोगकर्ता बढेको देखिन्छ। भविष्यमा इन्टरनेट प्रयोगकर्ता झनै बढ्ने देखिन्छ। यसले आम पाठक तथा दर्शक इन्टरनेटमा अभ्यस्त बन्न थालेको संकेत गर्दछ।

सोसल मिडियाको प्रयोग

मोबाइलमा इन्टरनेटको प्रयोगले डिजिटल मिडियाको प्रयोग ह्वात्तै बढेको छ। न्यु मिडिया वा सोसल मिडिया प्रयोग गर्ने संख्या असीमित बनेका छन्। २०२२ मा शीर्ष सोसल मिडिया प्लेटफर्महरू मासिक क्रियाशील प्रयोगकर्ता (एमएयु)द्वारा जारी गरिएको तथ्यांकमा फेसबुक २.५६ विलियन, युट्युव २.५६ विलियन, इन्स्टाग्राम १.४७ विलियन, टिकटक १ विलियन, ट्विटर ४३६ मिलियन प्रयोगकर्ता रहेका छन्। नेपालमा सोसल मिडिया प्रयोग तथ्यांक २०२२ अनुसार नेपालमा सन २०२२ को शुरुवातसम्ममा फेसबुक कम्पनी मेटाले जनाएअनुसार नेपालमा फेसबुक प्रयोगकर्ता १२.३० मिलियन भएको जनाएको छ। सन २०२२ को शुरुवातमा नेपालको कूल जनसंख्याको ४५.७ प्रतिशत नेपाली सोसल मिडियामा जोडिएका छन्। केपिअसको अध्ययनअनुसार सोसल मिडिया प्रयोगकर्ता नेपाली प्रतिवर्ष (+५.४) प्रतिशतले बढ्दै गरेको छ। नेपालमा सबैभन्दा बढी सोसल मिडिया प्रयोग हुनेमा फेसबुक पहिलोमा पर्दछ। ९५.८६ प्रतिशतले फेसबुक चलाउने गरेका छन्। जसमा महिला ४२ प्रतिशत र पुरुष ५८ प्रतिशत रहेका छन्। २.७१ प्रतिशतले ट्विटर प्रयोग गर्ने गरेका छन्। सोसल मिडिया इन्स्टाग्रामको प्रयोेगकर्ता नेपालमा २.३० मिलियन रहेका छन्। भिडियो स्ट्रिमिङ साइट युट्युब जसलाई ०.७६ प्रतिशतले प्रयोग गर्ने गरेका छन्।

मोबाइल केन्द्रित पब्लिक

अब भने सोसल मिडियामा आम दर्शक स्रोता पुगेको अवस्था छ। यसलाई सहज बनाएको छ मोबाइल डिभाइसले। सोसल मिडिया चलाइने भनेको मोबाइलबाट मोबाइलमै हो। मोबाइलमै सबै चिज पाएपछि प्रयोगकर्ता पनि बढेको बढ्यै छन्। नेपालमा मोबाइल प्रयोगकर्ता सन २०२२ को शुरुवातमा जिएसएमए इन्टेलिजेन्सले देखाएको तथ्यांकअनुसार नेपालमा मोबाइल प्रयोगकर्ता ४०.५८ मिलियन रहेको छ। मोबाइल प्रयोगकर्ता वार्षिक १.५ मिलियन अर्थात ४ प्रतिशतले बढेको छ। सन २०२१ र २०२२ को बीचमा उक्त तथ्यांक आएको हो। हरेक आर्थिक क्रियाकलाप लगायत सबै कामकाज मोबाइलबाटै हुन थालेपछि यसको महत्व झनै बढ्दै गएको छ।

सबै नेपाली सोसल साइटमा जोडिएका छन्। जसमा प्रयोगकर्ता टु वे कम्युनिकेशन गर्न र एक्टिव रहन सहज छ। मोबाइलमै अडियो र भिडियो सबै इन्टनरनेटको सहयोगमा सञ्चार गर्न सफल बनेको छ। जहां ग्राफिक्स, इन्टर्याक्टिव एलिमेन्ट, शब्द वा तस्वीर पनि सहजै प्रयोग गर्न सजिलो छ। इन्टरनेट मिडियामा इमेल, सोसल मिडिया, पोडकास्ट, अनलाइन फोरम, ब्लग साइट्स र क्लासिफाइट एड्सहरू आदि पर्दछन्। यस्तो खाले इन्टरनेट मिडिया जसलाई डिजिटल मिडिया वा न्यु मिडिया पनि भनिन्छ। मोबाइलमै सबै कन्टेन्ट पाउनुका साथै प्रयोग सरल र सहज भएकाले आममानिस मोबाइल केन्द्रीत बनेका छन्।

पाठक कहाँ छन् ?

आजकल हरेक बिहानी होस् वा बेलुकी एकपटक मोबाइलको स्क्रिनमा हामी सबैका हातका औला स्क्रोल गर्न अभ्यस्त हुन्छन्। यस्ता दृश्य सामान्य भइसकेका छन्। उनीहरू पत्रपत्रिका, रेडियो र टेलिभिजन छाडेर आफ्नै हातमा रहेको मोबाइलमा सरेका हुन्। जुनै समय, जहाँ पनि र जसरी पनि समाचार पढ्न, सुन्न र हेर्न मिल्ने भएकाले मोबाइलमा उनीहरूलाई सहज भएको हो। लाइभ कार्यक्रम होस् वा मन परेकोलाई लाइक, कमेन्ट शेयर अनि सबस्क्राइव गर्न अप्ठेरो छैन। त्यसैले अहिले पाठक, स्रोता तथा दर्शक अहिले मोबाइलमा सरेका छन्।

सबै पाठक, स्रोता तथा दर्शक मोबाइलमा केन्द्रित भइसकेको तथ्यांकले बताइसकेको छ। अब नेपाली मिडिया र त्यसमा काम गर्ने पत्रकार पनि डिजिटलाइज्ड हुन जरुरी भइसकेको छ। अब फेरि पनि अल्मलिने बेला होइन। अब भने हामी पत्रकारले मोबाइल केन्द्रित समाचार बनाउन जरुरी भइसकेको छ। अनि मात्र आफ्ना पाठक, स्रोता र दर्शकलाई एकत्रित गर्न सकिन्छ। होइन भने हामी पत्रकार निकै पछि पर्नेवाला छौं। सोसल मिडियाको प्लेटफर्मलाई भरपुर प्रयोग गरी उनीहरूमाझ पुग्नु जरुरी भइसकेको छ।

उनीहरूले मोबाइल अन गरेर सोसल मिडिया खोल्दा त्यहीं समाचार भेटिऊन्। ती समाचारमा रियाक्सनसहित कमेन्ट गर्न र शेयर गर्न पाऊन्। चाहे त्यो फेसबुक होस् चाहे त्यो ट्विटर र टिकटक किन नहोस् ? न्युज कन्टेन्ट आमपाठक स्रोताले सहजै मोबाइलमा पाऊन्।

अहिले हामीले जुन सोसल मिडियाका प्लेटफर्म निःशुल्क पाइरहेका छौं। यसको प्रयोग गरी आफ्नो मिडिया चलाउन सकिन्छ। जहाँ पत्रकारले आफ्नो सीप प्रयोग गरी आफ्नो न्युज कन्टेन्ट उनीहरूमा पुराउन र उनीहरूबाट सबस्क्राइबर बढाउन सक्छन्।

मिडियामा स्वरोजगार

जान्नेलाई श्रीखण्ड नजान्नेलाई खुर्पाको बिँड भनेझै हो सोसल मिडिया। कसैले यसमा फोकटमा समय व्यतीत गरिरहेका छन् त

कतिले यहीँबाट मनग्गे लोभलाग्दो पैसा कमाएका छन्। यहीँबाट थुप्रै व्यक्ति स्वरोजगार बनेका छन्। डिजिटल मिडियाले आफै मालिक बन्ने अवसर पनि दिएको छ। पत्रपत्रिका, रेडियो र टेलिभिजन मात्रै मिडिया होइन। अब वर्तमान समयमा सोसल मिडिया पनि मिडिया बनेर आएको छ। चुस्त दुरुस्त विशेषता बोकेको यो मिडियाले नै समस्त पाठक र दर्शकको मन जितेको छ। सोसल मिडिया उनीहरूको रोजाई बनेको छ।

यसलाई चुनौती थपिएको मान्न हुन्न। चुनौतीलाई अवसरको रुपमा प्रयोग गर्नुपर्दछ। मोबाइल केन्द्रित दर्शक बढ्दै गएको बेला हामी पत्रकारले पनि अब मोबाइल न्युज कन्टेन्ट बनाएर आफ्नो कला र सीप आम पाठकको लागि पस्कन आवश्यक भइसकेको छ। हामी नेपाली पत्रकार पनि रुपान्तरण हुनुपर्ने बेला आइसकेको छ। आम पाठक र दर्शक फ्रेण्डली नहुने हो भने हामी पनि यस क्षेत्रबाट पलायन हुनुपर्ने अवस्था नआउला भन्न सकिन्न। त्यसैले बेलैमा हामी दर्शक स्रोताको रुचि हेरेर आफूलाई समयानुकूल गर्न जरुरी छ।

न्युज कन्टेन्ट

इन्टरनेटको दुनियाँमा कन्टेन्ट जोसँग छ, उ सबैभन्दा धनी मानिन्छ। इन्टरनेटको दुनियाँमा कन्टेन्ट इज द किङ्ग भन्ने गरिन्छ। हामी पत्रकार भएकोमा गर्व गरौं। संसारका सबै कन्टेन्टको निश्चित आकार, आयतन र परिधि हुन्छ तर हामीसँग कहिले नसकिने न्युजका कन्टेन्ट छन्। न्युज कन्टेन्ट निरन्तर छन्। हामीसँगै छन्। सोसल मिडियामा यसको प्रयोग गरेर हामी स्वरोजगार बन्न सकिन्छ। सोसल मिडिया अर्थात सोसल नेटवर्किङ साइटहरू फेसबुक, इन्स्टाग्राम, ट्विटर, युट्युव, स्न्यापच्याट आदिमा प्लेटफर्म तयार छन्। जसको प्रयोगले हामी पत्रकारले आफ्ना न्युज कन्टेन्ट सहजै आम पाठक दर्शकमा पुराउन सक्छौं। अहिले नेपाल लगायत विश्वमा यस्ता सोसल मिडिया प्रयोगमा लोकप्रिय बनेका छन्।

मोबाइलबाटै न्युज सम्पादन

समाचार बनाउन अब कुनै स्टुडियो आवश्यक रहेन। जहाँ जुन स्थानमा रिपोर्टिङमा हुनुहुन्छ, त्यहीँबाट मोबाइलकै सहयोगमा दुनियाँमा समाचार प्रचार प्रसार गर्न सकिन्छ। मोबाइलले भिडियो खिच्नुहोस्। मोबाइलमै समाचार लेख्नुहोस्। मोवाइलमै भ्वाइस ओभर रेकर्ड गर्नुहोस्। तंपाई रिपोर्टर हो भने रेकर्डरमा रेकर्ड गरिएका आवाज होस्, भिडियो होस् वा नोटमा लेखिएका समाचारलाई आफ्नो न्युज समाचार संस्थामा तुरुन्त पठाउनुहोस्।

पत्रकारितामा मोबाइल अहिले वरदान भएको छ। मोबाइलकै कारण यो सबै काम सहज बनेको छ। न्युज संस्था बाहेक तपाई आफै स्वरोजगारको रुपमा हुनुहुन्छ भने आफ्नो सोसल मिडियामा उक्त समाचार पोस्ट गर्नुहोस्। आफ्नो सोसल मिडियामा समाचार पोस्ट गर्नुअघि समाचार सम्पादन गर्न पनि मोबाइलमै सहज बनेको छ। आफ्नै मोबाइलमा काइन मास्टर र भिएन जस्ता एप्लिकेशनको सहयोगमा अडियो भिडियो सम्पादन गर्न सकिन्छ। यसरी पनि मोबाइलमै समाचार सम्पादन गरी समाचार पोस्ट गर्न सकिन्छ। त्यसको लागि भने सम्पादन अभ्यासको आवश्यकता पर्दछ।

सोसल मिडियाका अफर

अहिले सबै सोसल मिडियाले कन्टेन्ट बनाउनेलाई अफर दिएको छ। यस्ता मिडियाले कन्टेन्ट बनाउने सबैलाई पैसा दिने गर्दछ। त्यसको लागि भने केही शर्तहरू पूरा गरेपछि भने तंपाईको खातामा पैसा जम्मा गरिदिने गर्दछ। युट्युव च्यानल चलाउनुहोस्। हजार सबस्क्राइव पूरा भएर ४ सय घण्टाको वाच टाइम पूरा गर्नुभयो भने तंपाईलाई युट्युबले पैसा दिन शुरु गर्दछ। यसबाहेक भर्खरै युट्युवले टिकटक जस्तै छोटो भिडियो शर्टस् पनि शुरु गरेको छ। शर्टस् बनाएर पनि पैसा कमाउन सकिन्छ। फेसबुकमा पेज बनाएर पनि पैसा कमाउन सकिन्छ। १० हजार फलोअरसँगै ३ मिनेट माथिका भिडियो ३० हजार मिनेटको वाचटाइम पूरा गरे फेसबुकले पनि उक्त पेजलाई मनिटाइज गरी पैसा दिने गर्दछ। भर्खरै फेसबुकले प्रयोगकर्तालाई लोभ्याउन क्वाइन पाइने गरी छोटो रिल भिडियोको शुरुवात गरेको छ। यसको प्रयोगले पनि पैसा कमाउन सकिन्छ। इन्स्टाग्राम, ट्विटर र टिकटकबाट पनि पैसा कमाउन सकिन्छ। स्पोन्सर्ड पोस्ट, पोइन्ट कलेक्सन, गिफ्ट कलेक्सनबाट आर्थिक लाभ गर्न सकिन्छ। यी सबै सोसल मिडियाले दिएका अफर हुन्। यसको फाइदा कति लिने नलिने तंपाईमा भर पर्दछ।

यसरी पैसा कमाइन्छ

अहिले कम्पनीहरूले आफ्नो विज्ञापन गर्न सोसल मिडिया वा यस्तै प्लेटफर्म प्रयोग गर्न थालेका छन्। कुनै पनि कम्पनीको उत्पादनहरूलाई मार्केटिङ गर्न यस्ता सोसल नेटवर्क महत्वपूर्ण भएका छन्। ठूला मिडियालाई लाखौ करोडौ पैसा दिएर विज्ञापन गर्नुभन्दा पब्लिकसँग प्रत्यक्ष सरोकार बनेका सोसल मिडियाले सस्तो र भरपर्दो रुपमा उनीहरूको विज्ञापन गरिदिने भएकाले ठूला कम्पनीको ध्यान अहिले सोसल मिडियामा गएको छ। सोसल मिडियाले मल्टी मिडिया एडहरू पनि सहजै ग्रहकसम्म पुराउन सहज बनेको छ।

कम्पनीले सिधै ग्राहककसँग आफ्नो उत्पादनबारे कुराकानी गर्न सक्छन्। यस मार्फत सोचेजति र चाहेजति ग्रहकसँग सहजै पुग्न सहज पनि छ। त्यसैले उनीहरूको ध्यान साना साना सोसल मिडिया प्लेटफर्ममा गएको छ।

यदि तंपाईसँग आफ्नो सोसल मिडिया प्लेटफर्म छ भने उक्त कम्पनीले तंपाईसँग विज्ञापन कारोबार गर्न सक्छन्। पत्रकारले आफ्नो न्युज ब्राण्डको बलमा ब्रान्डहरूसँग साझेदार गरेर पैसा कमाउन पनि सक्छन्। तंपाईको फलोअर हेरेर कुनै पनि कम्पनीले तंपाइसँग काम गर्न चाहन्छ। आफ्नो च्यानलमा कुनै पनि बस्तुको उत्पादन र सेवाहरूबारे जानकारी दिएर पनि पैसा कमाउन सकिन्छ।

उनीहरूबाट विज्ञापनबापत पैसा लिन सकिन्छ। कुनै कम्पनीका उत्पादित ती बस्तुहरू विक्रीबापतको कमिशन लिएर पनि काम गर्न सकिन्छ। कुनै पनि उत्पादनको लिंक वा पोस्टबाट पनि मार्केटर को रुपमा आफ्नो प्लेटफर्ममा पोस्ट गरेर पैसा कमाउन सकिन्छ। लाइव बसेर कुनै पनि सामग्रीको प्रवर्द्धन गरेर पनि पैसा कमाउन सकिन्छ।

यो सामाजिक सञ्जालमा समाचारसँगै अन्य व्यापार पनि गर्न सकिन्छ। फरक व्यापार वा आफ्नै मिडिया सामग्री पनि बेच्न सकिन्छ। सोसल मिडियामा धेरैले आफ्नो अन्य व्यवसाय फेन्सी सामान राखेर पनि अनलाइन बिजनेस गरेका उदाहरण छन्। मिडियासम्बन्धी ज्ञान पनि बाँडेर पैसा कमाउन सकिन्छ। कसैलाई अनलाइन मिडिया कोचिङ दिन सकिन्छ। जसको लागि शुल्क लिएर उनीहरूलाई मिडिया कोचिङ दिन सकिन्छ। युजर जेनेरेटेड कन्टेन्टलाई फोकस गरेर पनि कुनै पनि कम्पनीको उत्पादनलाई प्रवर्द्धन गर्न सकिन्छ। यसबाहेक समाचारमा राखिने प्रि रोल, मिड रोल र इमेज एडबाट पनि पैसा कमाउन सकिन्छ।

अन्त्यमा,

ठूला मिडियामा काम गर्दाको पारिश्रमिक नपाएर बस्नुभन्दा बेलैमा सोसल मिडियामा एक्टिव बनेर भोलिको दिन उज्यालो बनाउनतर्फ अघि बढौं। आफै स्वरोजगार बनौं। डिजिटल मिडियाले दिने स्वरोजगार अवसरको भरपुर प्रयोग गरौ। यसमा तंपाई हामी सबैको भविष्य उज्ज्वल छ। विश्वमा मोबाइल जर्नालिज्मको विकास भइसक्दा हामी भने अझै कलम र कापीमा समाचार लेख्नु भनेको आफूलाई पछाडि धकेल्नु हो। डिजिटल दुनियाँमा न्युज कन्टेन्ट विकास गरेर बेलैमा आफ्नो पेशा बचाउन लाग्नुपर्छ। हातैमा मोबाइल छ। किन अघि नबढ्ने ?

सोसल मिडियामा पैसा कमाउन सहज भने छैन। यसको लागि तंपाईले आफ्नो न्युज च्यानलको लोकप्रियता साथै फलोअर र सबस्क्राइब बढाउन निकै मेहनत गर्नुपर्ने हुन्छ। कडा परिश्रम र निरन्तरता तंपाईको सफलताको चावी हो। धेरैभन्दा धेरै फलोअर र सबस्क्राइब निर्माण गर्न धेरै समय लाग्छ। त्यसको लागि एउटा रोडम्याप बनाएर अहिले लाग्नुभयो भने तंपाईको भोलिको दिन शुभ हुने निश्चित छ। ●

(लेखक नेपाल पत्रकार महासंघका केन्द्रीय सदस्य हुनुहुन्छ।)

स्रोतहरू

https://www.shopify.com/blog/make-money-on-social-media
https://datareportal.com/reports/digital-2022-nepal
https://www.marketing91.com/types-of-media/

नेपाल पत्रकार महासंघद्वारा आयोजित डिजिटल पत्रकारिता तालिममा सहभागीहरू।

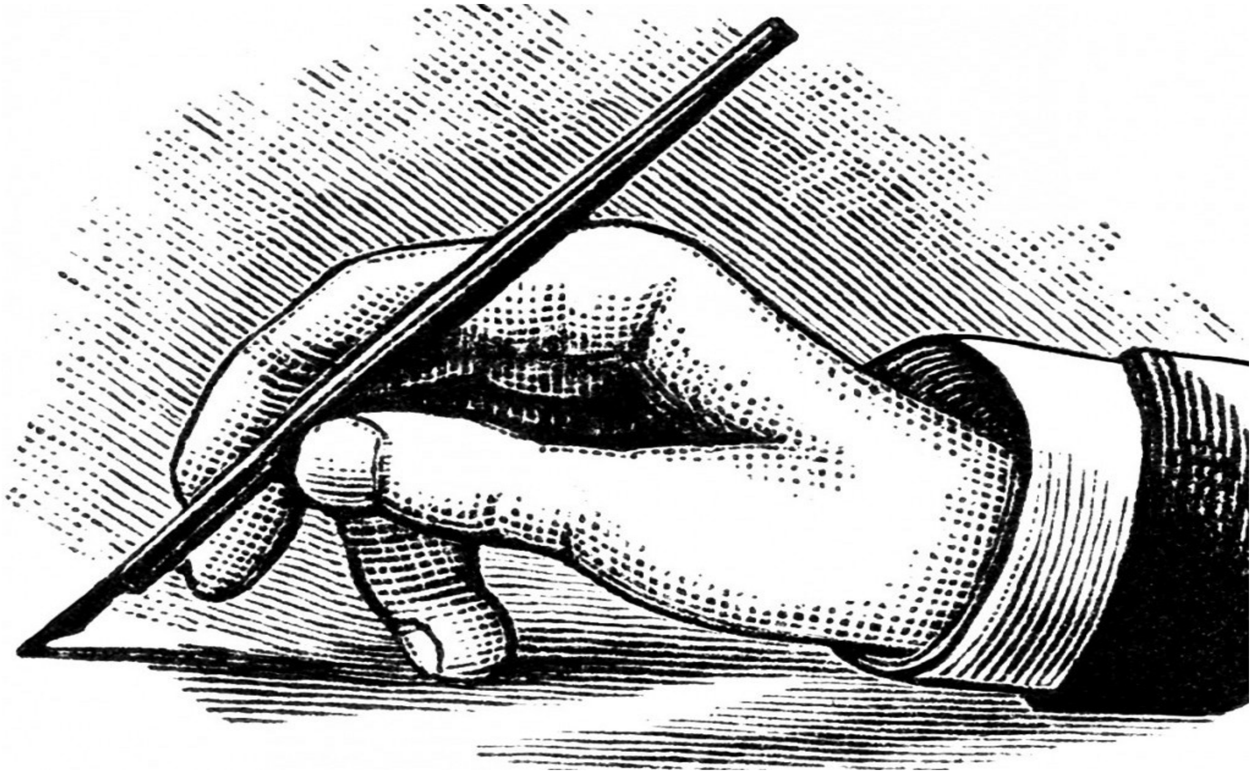

ललितपुर जिल्ला र पत्रकारिताको अवस्था

हामी सबै अबको पत्रकारितालाई सङ्कटबाट तङ्ग्राउँदै अगाडि बढाउने रणनीति निर्माणलाई प्राथमिकतामा राखेर अगाडि बढ्न सङ्कल्पित हुनु पर्नेछ।

ज्ञानप्रसाद पौडेल

सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको बागमती प्रदेशअन्तर्गत रहेका १३ जिल्लामध्येको ललितपुर काठमाडौं उपत्यकाका तीन जिल्लाहरूमध्ये दक्षिणी भेगमा अवस्थित छ। सनातन हिन्दू तथा बौद्धहरूको बसोबास रहेको यो जिल्लामा प्रसिद्ध कृष्ण मन्दिर, अशोक स्तुप, महाबौद्ध, गोल्डेन टेम्पल, अक्षयश्वर विहार, सन्तानेश्वर महादेव, पाटन दरबार स्क्वायर, बङ्गलामुखी, विशङ्खुनारायण, कालेश्वर महादेवस्थान, बज्रबाराही, मच्छिन्द्रनाथलगायतका विभिन्न मठमन्दिर, पाटी-पौवा, स्तम्भहरू एवम् सदर चिडियाखाना, जावलाखेल तथा राष्ट्रिय वनस्पति उद्यान, गोदावरीले यस जिल्लाको धार्मिक एवम् पर्यटकीय महत्व स्थापित भएको छ।

ऐतिहासिक र पुरातात्विक सम्पदाले भरिपूर्ण पाटन दरबार स्क्वायरलाई युनेस्कोले विश्वसम्पदा सूचीमा समावेश गरेको छ। भौगोलिक बनावट, हावापानी, वनजङ्गल, नदीनाला र कुण्डपोखरी प्रचूर मात्रामा छन्। विभिन्न जनजातिहरूका रहनसहन, वेशभुषा आदिको विविधताले गर्दा यस जिल्लाले विशिष्ट महत्व बोकेको छ।

यस जिल्लामा ६ वटा स्थानीय तहहरू रहेका छन्। त्यसमा एउटा महानगरपालिका, दुईवटा नगरपालिका र तीनवटा गाउँपालिका पनि छन्। ती स्थानीय तहहरूमा ललितपुर महानगरपालिका, गोदावरी नगरपालिका, महालक्ष्मी नगरपालिका, कोञ्ज्योसोम गाउँपालिका, बागमती गाउँपालिका र महाङ्काल गाउँपालिका रहेका छन्।

काठमाडौं उपत्यकाका पुराना र प्रसिद्ध तीन शहरहरूमध्ये ललितपुर पनि एक हो। यस शहरलाई प्राचीनकालदेखि हालसम्म समयअनुसार विभिन्न नामले चिनिँदै आएको छ। जस्तै- यल, युपग्राम, ललितपत्तन, ललितापुरी, मानिङ्गल, पाटन आदि। साहित्यिक स्रोत र जनश्रुतिअनुसार, ललितपुर शहर किराँतकालमा नै स्थापना भइसकेको थियो। उक्त जनश्रुतिअनुसार, ललितपुरको अर्को नाम 'यल' पहिलो किराती राजा यलम्बरको नामबाट राखिएको हो। जनश्रुति तथा यहाँको रीतिरिवाजले पनि ललितपुर शहर र किराँतहरूको प्राचीन सम्बन्धलाई देखाउन सहयोग गर्दछ। कालखुस्थित पट्को डोँ (किराँत दरबार), ८०० किराती मारिएको ठाउँ भनी चिनिने च्यासल, हालसम्म पनि किरातीहरू वर्षको एकपटक आई पूजा गर्नुपर्ने त्यागलस्थित सिद्धिलक्ष्मी मन्दिरको परिसरमा रहेका देवताहरू,

तिखिदेवलस्थित शिवजीको मन्दिर आदिले किराँत र ललितपुरको प्राचीन सम्बन्ध थियो भन्ने प्रष्ट हुन्छ ।

यस शहरको प्राचीनताको बारेमा प्रमाणितरुपमा प्रकाश पार्ने पुरातात्विक स्रोतहरूको अभाव छ। तर, केही वंशावलीहरूले भारतका मौर्य सम्राट अशोक ई.पू. २५० तिर काठमाडौं उपत्यकाको भ्रमण गरेको र उनले ललितपुरको चारकुनामा चार र बीचमा एक समेत गरेर पाँच स्तुपको स्थापना गरेको कुरा उल्लेख गरेका छन् । हालसम्म पनि ललितपुर चार दिशामा चारवटा प्राचीन स्तुपहरू रहेका छन्, जुन अशोक स्तुपको नामले प्रख्यात छन् ।

ललितपुरमा पत्रकार महासङ्घ

नेपाल पत्रकार महासङ्घ सम्पूर्ण नेपाली पत्रकारहरूको छाता सङ्गठन हो, जसको लामो इतिहास छ । देश-विदेशमा रहेका नेपाली पत्रकारहरूलाई सङ्गठित गर्दै व्यवसायिक नेतृत्व प्रदान गर्ने र श्रमजीवी पत्रकारहरूको हकहितको रक्षा गर्दै सम्पूर्ण सञ्चार क्षेत्रको विकासका लागि काम गर्नु महासङ्घको मूल ध्येय, लक्ष्य र दायित्व हो । त्यसका लागि महासङ्घले नीतिगत तथा व्यवहारिक पक्षबाट प्रेस स्वतन्त्रताको प्रतिरक्षा र प्रवर्द्धन गर्ने, पत्रकारहरूको भौतिक तथा पेशागत सुरक्षा सुनिश्चितताका लागि काम गर्ने र पत्रकारिता तथा सञ्चार क्षेत्रमा कार्यरत राष्ट्रिय- अन्तर्राष्ट्रिय सङ्गठन तथा सङ्घ-संस्थासँग सहकार्य गर्दै आएको छ। देशमा भएका सबै लोकतान्त्रिक आन्दोलनहरूको एक अङ्गका रुपमा महासङ्घ सधैं उभिएको छ । लोकतन्त्रलाई सुदृढ गर्दै देशमा लोकतान्त्रिक संस्कार निर्माण गर्नु र मानवअधिकारको रक्षा गर्नु महासङ्घको उद्देश्य हो । वि.सं. २०१२ चैत १६ गते गठन भएको नेपाल पत्रकार सङ्घ ललिपुर जिल्लामा २०४९ सालमा गठन भएको हो। अहिलेसम्म ललितपुर जिल्लामा धर्मरत्न शाक्य (२०४९ देखि २०५३ सम्म दुई कार्याकाल), प्रभुनारायण बस्नेत (२०५३ देखि २०५५), पूर्ण बस्नेत (२०५५ देखि २०६०), उजिर मगर (२०६० देखि २०६३), दामोदर तिमिल्सिना (२०६३ देखि २०६६), पूर्णसिंह बराइली (२०६६ देखि २०६९), लेखनाथ न्यौपाने (२०७० देखि २०७३), ज्ञानप्रसाद पौडेल (२०७४ देखि २०७७) ले पत्रकार महासङ्घको नेतृत्व गरिसकेका छन् भने २०७७ देखि सागर न्यौपाने त्यसको नेतृत्वमा छन् ।

ललितपुरमा पत्रकारिता

विश्व पत्रकारिताको इतिहासमा नेपाललाई हेर्दा निकै नै पछिमात्र यसको विकास भएको देखिन्छ। नेपालमा छापाखानाको विकास पनि निकै ढिलो भएको हो । भारतभन्दा झण्डै तीन सय वर्षपछाडि मात्र नेपालमा छापाखानाले प्रवेश गरेको हो । भारतमा सन् १५५० मा प्रेसले प्रवेश पायो भने नेपालमा वि.सं. १९०८ (सन् १८५१) तिर जंगबहादुर राणा बेलायत भ्रमणबाट फर्कंदा फलामे हाते प्रेस ल्याएपछि मात्र विधिवत् रूपले प्रवेश पायो। यसलाई गिद्धे प्रेस भनिन्छ । गिद्धको जस्तो पखेटा र सो अङ्कित लोगो भएकोले गिद्धे प्रेस भनिँदै आएको हो । फेरि पनि छापाखाना नभएकै समयमा पनि हस्तलिखित कतिपय पुस्तक तयार पारिएको पाइन्छ। यसपछिको अर्को छापाखानाको नाम हो, 'मनोरञ्जन छापाखाना' । गिद्धे प्रेस ल्याएको केही वर्षपछि यो प्रेस ल्याइएको थियो । यसरी शुरु भएको नेपाली मुद्रणकार्यमा नेपाली पत्रकारिताको प्रारम्भ भने मोतिराम भट्टद्वारा भएको हो। साहित्यको माध्यमबाट नेपाली भाषाको सेवा गर्ने भट्टले वि.सं. १९५० ताका सुधासागरको प्रकाशन गर्ने प्रयत्न थाले । १९५२ मा उनको निधन भए पनि पण्डित नरराजहरूले १९५५ मा सुधासागर प्रकाशित गरे, जुन नेपालबाट प्रकाशित पहिलो पत्रिका हो । यसअघि वि.सं. १९४२ मा 'गोर्खा भारत जीवन' नामको पत्रिका मोतिराम भट्टले नै वनारसबाट प्रकाशन गरेका थिए । यसलगत्तै नेपाली पत्रकारिताको शुरुवात र यसको विकासक्रम भएको देखिन्छ । यसरी हेर्दा नेपाली पत्रकारिताको प्रारम्भस्थल वनारसलाई नै सम्झनुपर्दछ । नेपालमा जंगबहादुरले बेलायतबाट प्रेस ल्याएको झण्डै ५० वर्षपछि मात्र पत्रिकाको प्रकाशन भएको पाइन्छ । 'सुधासागर' पछि नेपालबाटै नेपाली भाषामा प्रकाशित दोस्रो पत्रिका 'गोरखापत्र' हो। यो सन् १९०१ मा प्रकाशित भएको थियो ।

आमसञ्चार

आमसञ्चार भन्नाले नेपालमा भएका सबै आमसञ्चार माध्यम भन्ने बुझिन्छ। देशमा हाल पत्रपत्रिका, रेडियो, टेलिभिजन, चलचित्र, पुस्तक, इन्टरनेट, अनलाइनलगायतका सबै किसिमका आमसञ्चारका माध्यमहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । ललितपुरमा पनि पहिल्लो समय छापा, रेडियो, टेलिभिजन, अनलाइनलगायतका सबै किसिमका आमसञ्चारका माध्यमहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । तर, संस्थागत प्रयासको अभावमा यहाँका सञ्चारमाध्यमको अवस्था लामो समयसम्म पनि सुधार हुन सकेको छैन । यसको मुख्य कारण केन्द्रको छायाँमा जिल्लाका स्थानीय सञ्चारमाध्यम पर्नु हो । भन्नु नै पर्दा, साधन-स्रोतमा ठूला र अन्तर्राष्ट्रियस्तरका मिडियाको प्रत्यक्ष पहुँच हुनाले जिल्लामा सञ्चालित स्थानीय सञ्चारमाध्यम ओझेलमा परेका छन् । अहिले जिल्लामा रेडियो, केही टेलिभिजन, अनलाइन सञ्चारमाध्यम तथा दैनिक, साप्ताहिक, पाक्षिक, मासिक, द्वैमासिक, त्रैमासिक, अर्धवार्षिक र वार्षिक पत्रपत्रिकाहरू सञ्चालित छन् ।

सरकारको मिडिया पोलिसी र पत्रकार महासङ्घको भूमिकाले अबको जिल्लाको पत्रकारिताको भविष्य निर्धारण गर्छ। उपत्यकाभित्रै भएकोले ललितपुरलाई मोफसल भन्न नसकिए पनि पहुँचको हिसाबले यहाँका सञ्चारसंस्थाहरू निकै पछि परेका छन् । सरकारले नीति निर्माण गर्दा तिनको प्रवर्द्धन गर्नेबारे सोच्नुपर्छ । साथसाथै, पत्रकार महासङ्घले पनि यहाँको अवस्था सुधार्न ठोस कार्यक्रम तय गरी अभियान नै सञ्चालन गर्नुपर्छ ।

सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहमा अब बन्ने नीति, रणनीति र अल्पकालीन कार्यक्रमले समेत पत्रकारिता क्षेत्रलाई थप व्यवस्थित र पत्रकारहरूलाई थप सुरक्षित बनाउन सकिने छ । हामी सबै अबको पत्रकारितालाई सङ्कटबाट तङ्ग्राउँदै अगाडि बढाउने रणनीति निर्माणलाई प्राथमिकतामा राखेर अगाडि बढ्न सङ्कल्पित हुनु पर्नेछ । सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह पत्रकारिता क्षेत्रलाई व्यवसायिक र प्रतिस्पर्धी बनाउने भूमिकामा लागे भने जिल्ला र समग्र देशकै पत्रकारिताको अवस्था परिवर्तन हुनेछ । ●

(लेखक नेपाल पत्रकार महासंघका केन्द्रीय सदस्य तथा ललितपुर शाखाका पूर्वअध्यक्ष हुनुहुन्छ ।)

पत्रकारितासँगै नेतृत्वमा पनि अब्बल मधेश प्रदेशका पत्रकार महिला

समकालीन समयमा नेपाली पत्रकारिताको विकाससँगै मधेशको परिवेशमा अनेकौ बाधा व्यवधानका बीच पत्रकार महिलाहरू उलेख्यरुपमा पत्रकारितामा आबद्ध छन्। उनीहरूले सशक्तरुपमा कलम चलाउँदै आएका छन्।

ललिता साह

नेपाली समाजमा वर्ग विभेदझैं जरो गाडिएको अर्को विषय भनेको लैंगिक विभेद हो। यसले समाजमा अनेकौ असमान सामाजिक व्यवहारलाई स्थापित नै गरेको पाइन्छ। लैंगिक विभेदले नै यो काम महिला र त्यो पुरुषले मात्रै गर्ने असमान मानसिकता जन्मायो। यसले कामको प्रकृतिअनुसार महिलाले कम अवसर पायो। अनि गर्न चाहेर पनि गर्न सकेन। यसको परिणाम हाम्रो समाजमा महिलाहरूले हरेक प्रकारले पछौटेपन झेल्दै आएका छन्। यसका बाबजुद मधेश प्रदेशमा पत्रकारिता पेशामै संघर्ष गरेर आफूलाई राष्ट्रियस्तरमै स्थापित गर्न सफल महिलाहरूको नालीबेली यस्ता छन्।

स्कूले जीवनदेखि नै लेखनमा दखल राख्छिन्, सप्तरीकी सुधा देव। केही रहर, केही सामाजिक अन्यायको खाडल र यही कलाका कारण डेढ दशक अगाडि आफ्नो झुकाव पत्रकारितातिर रहेको उनी बताउँछिन्। स्नातकोतरसम्मको अध्ययन गरेकी सुधा पत्रकारितासँगसँगै बच्चाको लालनपालन, रेखदेख, पढाइ र घरव्यवहार समेत कुशलतापूर्वक सम्हाल्दै आएकी छन्।

उनीलगायत सप्तरीकै स्थापित पत्रकार महिलाहरूमा करुणा झा, माला कर्ण, ललिता साह, सुधा, अम्बिका दाहाल, अर्चना परियार लगायतको नाम आउँछन्। लैंगि विभेदका आधारमा पत्रकारिता केटाहरूले गर्ने पेशा मात्रै भएको कथित सोंच बोकेको समाजका बीचमा यी महिलाहरू कोही १३ त कोही १६ वर्षकै किशोरी अवस्थादेखि नै पत्रकारिता गर्दै आएका हुन्।

अनेकौं चुनौतिका बीच यिनीहरू विभिन्न पत्रपत्रिकामा लेख्दै रेडियो, टेलिभिजनमा बोल्दै उच्च शिक्षा, घरबार, विवाह, बच्चा हुर्काउँदै निरन्तर पत्रकारिता पेशामा टिकिरहेका छन्।

अहिले कतिले आफ्नै सम्पादनमा लामो समयदेखि पत्रिका प्रकाशन गरिरहेका छन् त कोही राष्ट्रिय मिडियामा आबद्ध छन्। यतिमात्रै नभई पत्रकारिता र कलमको रापबाट खारिएका यी शिक्षित र अनुभवी पत्रकार महिलाहरू नेतृत्व तहमा समेत अब्बल रहेका छन्।

पछिल्लो समय पत्रकार र पत्रकारिताको नाममा आफन्त, कार्यकर्ता र आसेपासेलाई जागिर खुवाएर पत्रकारिताको चीरहरण गरी रमिता देखाउने काम बढ्दै गइरहेको छ। प्रेस पास भुन्ड्याएर दादागिरी गर्ने, चरित्र हत्या गर्ने र दलाली गर्नेहरूको फौजले नेपाली सञ्चारजगत कलंकित हुन थालेको ज्योतिको बुझाइ छ।

स्नातकोत्तर गरेकी साह नेपाल पत्रकार महासंघका निर्वाचित केन्द्रीय सदस्य हुन्। देव सप्तरी शाखाकी उपाध्यक्षमा निर्विरोध चयन भएकी थिइन्। दाहाल वर्तमान निर्वाचित उपाध्यक्ष हुन्। कर्ण जनमुखी पब्लिकेशनको अध्यक्ष, गोरखापत्र समाचारदाता हुँदै आम निर्वाचन २०७९ मा समानुपातिकबाट मधेश प्रदेशको सांसद बन्न सफल भएकी छन्। झा सञ्चार यात्रा नेपालकी अध्यक्ष हुन्।

जनकपुरकी मोनिका झाले १५ वर्षकै हुँदा कान्तिपुरमा लेख्न शुरु गरेकी हुन्। मधेशमा उनले एक स्थापित पत्रकार महिलाको रुपमा आफूलाई स्थापित गरिसकेकी छन्। पत्रकारितासँगसँगै घरव्यवहारलाई समेत कुशलतापूर्वक सम्हाल्दै आएकी झा अहिले पत्रकार महासंघ धनुषाको निर्वाचित अध्यक्ष हुन्। जनकपुरकै रिंकु मिश्र महासंघकी केन्द्रीय सदस्य र मधेश प्रदेश मिडिया काउन्सिलका सदस्य समेत रहेका छन्।

२०६५ सालदेखि जनकपुरधाम मिथिलाञ्चल एफएमको शुरुवातसँगै पत्रकारिता शुरु गरेकी जनकपुरकी ज्योति झा विगत १२ वर्षदेखि निरन्तर काम गर्दै आएकी छन्। पत्रकारितासँगै पढाइ, परिवार र बच्चा हुर्काउँदै आएकी ज्योति अहिले नेपाल पत्रकार महासंघ मधेश प्रदेश समितिको महिला उपाध्यक्ष समेत हुन्। आफू कुन चाहिँ पाटोमा योग्य छु भन्ने चेतनासँगै पत्रकारिता पेशा अँगालेको बताउने ज्योति थप्छिन्, "वास्तवमा व्यवसायिक मर्यादा अपनाउन मैले यो पेशा अँगालेकी हुँ। पहिले यस्तो थिएन। स्वच्छ पत्रकारिता देखिरहेकी थिएँ।" तर, पछिल्लो समय सत्ताको नजिक पुग्न, राजनीतिक आस्थाका आधारमा शक्ति आर्जन गर्न र मिडियाको आडमा व्यक्तिगत स्वार्थ पूरा गर्नेहरूका कारण यो पेशामा आफू दुःखी रहेको ज्योतिको भनाइ छ।

पछिल्लो समय पत्रकार र पत्रकारिताको नाममा आफन्त, कार्यकर्ता र आसेपासेलाई जागिर खुवाएर पत्रकारिताको चीरहरण गरी रमिता देखाउने काम बढ्दै गइरहेको छ। प्रेस पास भुन्ड्याएर दादागिरी गर्ने, चरित्र हत्या गर्ने र दलाली गर्नेहरूको फौजले नेपाली सञ्चारजगत कलंकित हुन थालेको ज्योतिको बुझाइ छ। सञ्चारमाध्यम खोल्न चाहिने न्यूनतम विषयगत योग्यता र पृष्ठभूमिको स्पष्ट नीति नहुनुले कार्यकर्ता, भरौटेहरूले कतै पत्रकारिताको गरिमामाथि आँच आउने खालका नयाँ पुराण लेख्ने त हैनन् भन्ने अवस्था उत्पन्न हुँदैछ। यी र यस्ता थुप्रै कारणहरूले उनको मनले कैयौं सवालहरू सोधिरहेको उनी बताउँछिन्।

कहिलेकाहीँ त स्वच्छ र कामप्रति बफादार पत्रकारलाई भोकै काम गर्नुपर्ने र योग्यताअनुसार काम, तलब सुविधा र बढुवा नपाउने खेल मिडियामा जारी रहेको देख्दा ज्योतिको मन खिन्न हुन्छ। मिडिया उद्योग अरु कारखाना जस्तो हैन भनेर यसका मालिकले पनि बुझ्न आवश्यक रहेको ज्योतिको तर्क रहेको छ।

मोनिका, रिंकु, नेहा, ज्योति, प्रतिभा, वरुणा अनामिका जनकपुरका र निलिमा पौडेल, माधुरी महतो, कविता खडका, लक्ष्मी खरेल, मुस्कान श्रेष्ठ लगायत बारा र पर्साका स्थापित पत्रकार महिलाहरूका नाम हुन्।

इतिहासको अनेक कालखण्डमा संघर्ष र निरंकुशता झेल्दै आएको क्षेत्र हो, प्रेस जगत। हरेक परिवर्तनका संवाहक र तितामिठा सबैखाले घटनाक्रमको साक्षी पत्रकार र पत्रकारिता राज्यबाट निरन्तर उपेक्षित नै छ। यद्यपि, समकालीन समयमा नेपाली पत्रकारिताको विकाससँगै मधेशको परिवेशमा अनेकौ बाधा व्यवधानका बीच पत्रकार महिलाहरू उलेख्यरुपमा पत्रकारितामा आबद्ध छन्।

उनीहरूले सशक्तरुपमा कलम चलाउँदै आएका छन्। उनीहरूले पत्रकारिताबाटै समाजको विकृतिलाई औंल्याउदै सुसूचित, परिवर्तित र विकासशील समाज निर्माणमा अनवरत योगदान गर्दै आइरहेको यथार्थ हो। संघर्षका यी अनवरत यात्रालाई आउने पुस्ताका निम्ति मधेश प्रदेशको पत्रकार महिला र उनीहरूको नेतृत्वदायी भूमिकालाई प्रेरणादायी इतिहासको रुपमा हेरिने छ। ●

(लेखिका नेपाल पत्रकार महासंघकी केन्द्रीय सदस्य हुनुहुन्छ।)

नेपाल पत्रकार महासंघद्वारा जारी 'नगरकोट घोषणापत्र'

२०७९ असोज ५ र ६ गते भक्तपुरको नगरकोटमा सम्पन्न केन्द्रीय समितिको छैठौँ पूर्ण बैठकले घोषणापत्र जारी गरेको छ ।

१. सम्माननीय राष्ट्रपति विद्यादेवी भण्डारीले संघीय संसदबाट दोस्रोपटक पारित भई प्रमाणीकरणका लागि प्रस्तुत नागरिकता विधेयक प्रमाणीकरण नगरेको घटनाप्रति बैठकको ध्यानाकर्षण भएको छ । प्रतिनिधिसभा र राष्टियसभाले पारित गरेर पठाएको विधेयक प्रमाणीकरण गर्नुपर्ने संविधानको धारा ११३ (५) को व्यवस्था उल्लंघन भएको महासंघको ठहर छ । उक्त घटनापछि राजनीतिक वृत्तमा उच्च तहबाटसमेत प्रतिक्रियात्मक टिप्पणीहरू आइरहेकोप्रतिसमेत महासंघको ध्यानाकर्षण भएको छ। पदीय मर्यादा बाहिर गएर भएका घटनाक्रमले संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक व्यवस्थालाई संस्थागत गर्ने कार्यलाई क्षति पुऱ्याउनेतर्फ सचेत रहँदै संविधान भित्रै रहेर समस्यालाई सम्बोधन गर्न सरोकारवालाको ध्यानाकर्षण गराउदछ ।

२. प्रतिनिधिसभाको पाँच वर्षे कार्यकाल पूरा हुँदासमेत नेपाल मिडिया काउन्सिल विधेयक जारी नहुनु दुःखद छ। सरोकारवालाको सहमतिसमेतमा महासंघका सुझावलाई समावेश गरेर विधेयक अगाडि बढाउने सहमति कार्यान्वयन नगरेकोप्रति हाम्रो ध्यानाकर्षण भएको छ। तर, संशोधनसहित विधेयक पारित हुन लागेकोमा विधेयकलाई टार्ने गरी भएको प्रयासप्रति यो बैठक खेद व्यक्त गर्दछ ।

३. प्रतिनिधिसभा तथा प्रदेशसभाको निर्वाचनको पूर्वसन्ध्यामा राजनीतिक दलले जारी गर्ने घोषणापत्र/प्रतिवद्धतापत्र निर्माणमा लागेका सबै राजनीतिक दललाई प्रेस स्वतन्त्रताप्रति प्रतिवद्धता व्यक्त गर्न र निर्वाचित भएपछि पनि सोहीअनुसारको व्यवहार गर्न तथा नीति निर्माणका लागि माग गर्दछ ।

४. श्रमजीवी पत्रकार ऐन र ऐनले व्यवस्था गरेका सेवासुविधा प्राप्तिका लागि नेपाल पत्रकार महासंघले दशकौँदेखि संघर्ष गर्दै आइरहेको छ। तर, श्रम समस्या थपिनेक्रम रोकिएको छैन। पत्रकारले दसैँको मुखमा तलब नपाउने, सेवासुविधा र दसैं भत्तासमेत नपाउनेलगायतका गुनासो आइरहेका छन् । महासंघको यो बैठक सम्बन्धित सञ्चार प्रतिष्ठानहरूलाई तत्काल नियमित पारिश्रमिक, बक्यौता रकम र दसैं भत्तालगायत अन्य सेवा सुविधा उपलब्ध गराउन माग गर्दछ ।

५. आसन्न प्रतिनिधिसभा तथा प्रदेशसभा निर्वाचनमा निर्वाचन आचारसंहिता र पत्रकार आचारसंहिता दुवैको पालना गर्नु सबैको कर्तव्य हो । तर, पत्रकारहरूको हकमा पत्रकार आचारसंहिता आधारभूत हो। गत निर्वाचनमा निर्वाचन आयोगले समाचारका विषयमा टिप्पणी गर्ने र कारवाहीको धम्कीसमेत दिएको स्मरण गर्दै महासंघको यो बैठक समाचारका विषयमा आयोगको प्रवेशप्रति आपत्ति प्रकट गर्दछ । साथै, आगामी निर्वाचनमा त्यस्तो हुन नदिन निर्वाचन आयोगको गम्भीर ध्यानाकर्षण गराउँदछ ।

६. निर्वाचनको समयमा पत्रकारहरूले विभिन्न उल्झनहरू झेल्नुपरेको गुनासो छ । पत्रकारहरूलाई सहज रूपमा समाचार सम्प्रेषण गर्ने वातावरणका लागि महासंघ आग्रह गर्दछ । साथै, निर्वाचन स्वच्छ, निष्पक्ष र भयरहित वातावरणमा सम्पन्न गर्न महासंघ निर्वाचन आयोग, सरकार र सबै राजनीतिक दललाई अपिल गर्दछ ।

७. प्रविधिको विकास र न्यू मिडियाको बढ्दो प्रभावमा पत्रकार आचारसंहिताको विषय थप संवेदनशील बन्दै गइरहेको छ। त्यसकारण हामी स्वयम्ले बनाएको आचारसंहितालाई हामी स्वयम्ले प्रवर्द्धन र संशोधन गर्ने नीति लिएर महासंघ 'हाम्रो लागि, हाम्रो आचारसंहिता अभियान' थाल्न हरेक प्रदेश र जिल्ला शाखालाई आव्हान गर्दछ ।

८. महासंघको विधानअनुसार नयाँ सदस्यताको आवेदन र नवीकरणको लागि प्रदेश समितिमार्फत प्रक्रिया अगाडि बढाउने निर्णय गरिएको छ। साथै, बैठकले केन्द्रीय साधारणसभा कर्णाली प्रदेशको राजधानी सुर्खेतमा आगामी पुस ८ र ९ गर्ने गरी प्रदेशको साधारणसभा मंसिर १५ देखि पुस १ सम्म र शाखाको साधारणसभा असोज ६ देखि कात्तिक मसान्तसम्म सम्पन्न गर्ने निर्णय गरेको छ ।

९. साना तथा स्वरोजगार सञ्चार माध्यमलाई आन्तरिक राजश्व कार्यालयका अतिरिक्त स्थानीय तहमा व्यवसाय दर्ता गरी दोहोरो कर तिर्न बाध्य पारिएको नीतिप्रति महासंघको ध्यानाकर्षण भएको छ। यो बैठक सञ्चारमाध्यमलाई लगाइएको दोहोरो करको व्यवस्था हटाउन माग गर्दछ ।

१०. विज्ञापन बोर्डले विभिन्न कानूनी उल्झनको बहाना बनाएर भुक्तानी रोक्नेसहितका विषयमा बोर्डका पदाधिकारीहरूलाई महासंघमार्फत पटकपटक ध्यानाकर्षण गराए पनि त्यसको सुनुवाइ भएको छैन । यो बैठक साना तथा स्वरोजगारमूलक मिडियालाईसमेत सहज रूपमा विज्ञापन उपलब्ध गराउने वातावरण मिलाउने बोर्डसँग आग्रह गर्दछ ।

११. महासंघ सञ्चार माध्यममा मातृभाषामा पत्रकारिता गर्नेलाई सरकारले प्रोत्साहनको व्यवस्था आग्रह गर्दछ ।

१२. राससलगायतका सरकारी संचारमाध्यममा लामो समयदेखि कार्यरत श्रमजीवी पत्रकारलाई निष्कासन गर्नथालेकोप्रति यो बैठकको गम्भीर ध्यानाकर्षण भएको छ। पत्रकारलाई निष्कासन गर्ने कार्य नगर्न महासंघ सबै सञ्चारमाध्यमलाई आग्रह गर्दछ ।

१३. रुस र युक्रेनबीचको युद्धमा परी ३५ जना पत्रकारको मृत्यु भएको छ । कार्यक्षेत्रमा मारिएका पत्रकारहरूप्रति श्रद्धाञ्जली व्यक्त गर्दै युद्धरत पक्षसँग सञ्चार क्षेत्रमा सत्यतथ्य कुरा बाहिर ल्याउने वातावरण तयार गर्न र युद्धको अन्तर्राष्ट्रिय नियमको पालना गर्नका लागि आग्रह गर्दछ ।

१४. काठमाडौं उपत्यकाको प्रमुख पर्यटकीय स्थलको रूपमा भक्तपुर जिल्लाको चाँगुनारायण र नगरकोटलाई पर्यटकीय गन्तव्यस्थलको रूपमा घोषणा गर्न सरकारसँग माग गर्दछ । यहाँसम्म पुग्ने पर्यटकीय मार्ग कमलविनायक-नगरकोट सडक यथाशीघ्र निर्माण सम्पन्न गर्न यो बैठक सरकारसँग माग गर्दछ ।

नेपाल पत्रकार महासंघको ६७औं स्थापना दिवस २०७८ चैत्र १६ गते आयोजित अन्तरर्क्रिया कार्यक्रम ।

नेपाल पत्रकार महासंघ केन्द्रीय समितिको २०७८ पुस ३० गते कपिलवस्तुको तिलौराकोटमा सम्पन्न चौथो पूर्ण बैठक ।

नेपाल पत्रकार महासंघको २६औं महाधिवेशनबाट
निर्वाचित केन्द्रीय कार्यसमिति
विपुल पोखेल (अध्यक्ष)
रमेश विष्ट (वरिष्ठ उपाध्यक्ष)
बाला अधिकारी (उपाध्यक्ष)
उदय जीएम (उपाध्यक्ष)
रोसन पुरी (महासचिव)
गोविन्द प्र. चौलागाई (सचिव)
सृजना अर्याल (सचिव)
नारायण किलम्बु (सचिव)
दीपेन्द्र चौहान (सचिव)
हेमकर्ण विक (सचिव)
पवन आचार्य (सचिव)
कलेन्द्र सेजुवाल (कोषाध्यक्ष)
लेखनाथ न्यौपाने (लेखा संयोजक)
माधव पौडेल (सदस्य)
बासुदेव शर्मा (सदस्य)
छविलाल तिवारी (सदस्य)
रमेश खतिवडा (सदस्य)
शिवराज खत्री (सदस्य)
सरिता तिम्सिना पंगेनी (सदस्य)
ललिता कु. साह (सदस्य)
सरिता बराइली (सदस्य)
प्रकाश धौलाकोटी (सदस्य)
राधा नेपाली (सदस्य)
भीषण राई (सदस्य)
सञ्चु ब्लोन तामाङ (सदस्य)
सुभाष साह (सदस्य)
रिङ्कु कु. मिश्र (सदस्य)
नवीन रिजाल (सदस्य)
इकवाल अहमद (सदस्य)
अमर खड्का (सदस्य)
शिव पुरी (सदस्य)
केसी लामिछाने (सदस्य)
सुनिल खड्का (सदस्य)
ध्रुव के. रावल (सदस्य)
त्रिभुवन पौडेल (सदस्य)
प्रदीप काफ्ले (सदस्य)
भवानी प्र. पाण्डे (सदस्य)
सुशील पोखरेल (सदस्य)
दीपेन्द्र शर्मा (सदस्य)
भीमबहादुर सिंह (सदस्य)
उत्तरसिंह विष्ट (सदस्य)
भरतबहादुर शाह (सदस्य)
शन्तराम बिडारी (सदस्य)
ज्ञानप्रसाद पौडेल (सदस्य)
रामकृष्ण अधिकारी (सदस्य)
मणि दाहाल (सदस्य)
विकास कार्की (सदस्य)
कृति भट्टराई (सदस्य)
मुकुन्द भण्डारी (लेखा समिति सदस्य)
देवी सापकोटा (लेखा समिति सदस्य)
केन्द्रीय सल्लाहकार
गोविन्द आचार्य
डा. महेन्द्र विष्ट
निर्मला शर्मा